
namn og nemne

Tidsskrift for
norsk
namnegransking

UTGJEVE AV NORSK NAMNELAG
REDAKTØRAR:
GUNNSTEIN AKSELBERG, GUDLAUG NEDRELID,
AUD-KIRSTI PEDERSEN OG INGE SÆRHEIM

ÅRGANG 27 – 2010

NORSK NAMNELAG, BERGEN

namn og nemne

Tidsskrift for
norsk
namnegransking

UTGJEVE AV NORSK NAMNELAG
REDAKTØRAR: GUNNSTEIN AKSELBERG, GUDLAUG NEDRELID,
AUD-KIRSTI PEDERSEN OG INGE SÆRHEIM

ÅRGANG 27 – 2010

NORSK NAMNELAG, BERGEN

Redaksjon:

Gunnstein Akselberg, Universitetet i Bergen,
Gudlaug Nedreid, Universitetet i Agder
Aud-Kirsti Pedersen, Universitetet i Tromsø
Inge Særheim, Universitetet i Stavanger

Manuskript og bøker til melding:

Gunnstein Akselberg, Universitetet i Bergen,
LLE, Postboks 7805, N-5020 Bergen.
gunnstein.akselberg@lle.uib.no

Abonnement gjennom Norsk namnelag,
UIB, LLE, Postboks 7805, N-5020 Bergen.

Årsabonnement for 2010 kr. 150,-

Bankkonto 6501.41.08704

Abonnementet gjeld til det blir sagt opp skriftleg.

«Namn og Nemne» vert utgjeve av Norsk namnelag.

Utgjeve i 2010.

Trykt med støtte frå Noregs forskingsråd.

© Den enkelte forfattaren

ISSN 0800-4684

Grafisk produksjon: Sats Montasje Design AS

Innhald

Steinar Furnes: Vestlandshesten og norskdombølga. Patriotiske namn borne av hingstar fødte i perioden 1875–1899. Fenomenet og bakgrunnsårsakene.....	7
Per Vikstrand: Magnus Olsen som sakralnamnsforskarer.....	29
Jon Gunnar Jørgensen: Magnus Olsen som filolog.....	47
Jan Ragnar Hagland: Ei lita gruppe skjergardsnamn i havet vest for Haugesund.....	57
Inge Særheim: Magnus Olsens forskning om dei norske <i>staðir-</i> og <i>land-</i> namna.....	63
Odd Veve: Botanisk nomenklatur og folketradisjonelle plantenemningar. Ei påminning om etnobotanikk som møtepunkt for natur- og kulturdanning.....	73
Oddvar Nes: Ortografisk kontekstanalyse. Gno. <i>*Tinnr</i> eller <i>*Pinnr</i> ?	91
Bokmeldingar.....	97
Tilsend litteratur.....	127
Medarbeidarar i årgang 27	128

Forkortingar

AB	= Aslak Bolts Jordebog ... udg. af P. A. Munch. Christiania 1852
ANF	= Arkiv för nordisk filologi
BK	= Björgynjar kálfskinn. Edidit ... P. A. Munch. Christiania MDCCCXLIII
da.	= dansk
DN	= Diplomatarium Norvegicum. I–. Christiania/Kristiania/Oslo 1847–
DS	= Danmarks Stednavne. I–. København 1922–
fi.	= finsk
frank.	= frankisk
gda.	= gammaldansk
geng.	= gammalengelsk
germ.	= germansk
gfr.	= gammalfransk
gfri.	= gammalfrisisk
ghty.	= gammalhøgtysk
gind.	= gammalindisk
gir.	= gammalirsk
glt.	= gammallågtysk
gno.	= gammalnorsk
gnord.	= gammalnordisk
got.	= gotisk
gprov.	= gammalprovençalsk
gr.	= gresk
gsv.	= gammalsvensk
gæl.	= gælisk
ie.	= indoeuropeisk
isl.	= islandsk
KLNM	= Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder. 1–22. Oslo 1956–78
lat.	= latin
lett.	= lettisk
mlty.	= mellomlågtysk
MM	= Maal og Minne
mnl.	= mellomnederlandsk
NE	= O. Rygh: Norske Elvenavne. Kristiania 1904
NG	= O. Rygh et al.: Norske Gaardnavne
nl.	= nederlandsk
NLR	= Norske lensrekneskapsbøker 1548–1567. I–VI. Oslo 1937–39
NN	= Namn og Nemne
no.	= norsk
NO	= Ivar Aasen 1873: Norsk Ordbog med dansk Forklaring. Christiania: Mallings
NoB	= Namn och bygd
NPL	= K. Kruken og O. Stemshaug: Norsk personnamleksikon. 2. utg. ved K. Kruken. Oslo 1995
NRJ	= Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16 ^{de} Aarhundrede. Udg. ... ved H. J. Huitfeldt-Kaas og O. A. Johnsen. I–V. Christiania/Oslo 1887–1966/83
NS	= O. T. Beito: Norske sæternamn. Oslo 1949

NSL	= J. Sandnes og O. Stemshaug (red.): Norsk stadnamnleksikon. 4. utg. Oslo 1997
NYN	= Nynorskordboka. Marit Hovdnak o.fl. (red.). Oslo: Det Norske Samlaget.
OE	= Olav Engelbrektssøns jordebog. ... Udg. ... ved Chr. Brinchmann og Johan Agerholt. Oslo 1926
RB	= Biskop Eysteins Jordebog (Den røde Bog). Fortegnelse over det geistlige Gods i Oslo Bispedømme omkring Aar 1400. ... udg. ved H. J. Huitfeldt. Christiania 1879
SAS	= Studia anthroponymica Scandinavica
seinlat.	= seinlatin
st.	= stamme, stomm
TR	= Trondhjems Reformats 1589. Norske kyrkjelege jordebøker etter reformasjonen. 2.1–104. Utg. ... Anne-Marit Hamre. Oslo 1983
ØK	= Økonomisk kartverk

Uttale

Uttalen er attgjeven i fonemisk transkripsjon, mellom skråstrekar. IPA-symbol er nytta.

Forklaring av nokre symbol:

/ ¹ /	= tonem 1 (i nontonemiske målføre: hovudtrykk)
/ ¹¹ /	= tonem 2
/,/	= bitrykk

Vestlandshesten og norskdomsbølga

*Patriotiske namn borne av hingstar
fødde i perioden 1875–1899*

Fenomenet og bakgrunnsårsakene

av Steinar Furnes

The Westland horse (now known as the Fjord horse), one of the three distinctively Norwegian horse breeds, has had its own official name register since 1910. However, official naming of show animals became common practice as early as in the 1870s. This article is based on a collection of 470 occurrences of horse names dating from the last quarter of the 19th century, and discusses some striking features in the naming practice. First of all, picking names from known vocabularies (mental lexica and onomastica) (secondary stallion names) was clearly more common than constructing new, contextually unfamiliar appellations (primary stallion names). Typologically, it is interesting that a large portion of these picked names (lexical names in as much as 50 per cent of all recorded name occurrences over the 25-year period) can be perceived as patriotic. This naming fashion must be viewed in the light of the contemporary nationalistic spirit, which influenced the variety of personal names and ship names in Norway. Furthermore, the article looks at how the frequent name picking relates to the growth of the circles in which the names were used (and thus the onomastica) – most likely a substantial growth, considering the increase in nationwide shows and the keeping of studbooks that accompanied modern horse breeding. Names of horses, and of farm animals in general, were to an increasing extent introduced in communication

systems that were more comprehensive than the day-to-day farm environment. Apparently, the majority of early farm animals' names were used to describe a characteristic of the individual. Towards the end of the 19th century, names of this kind suffered a relative decrease in number. In the light of this, the purpose of this article is to look at the naming typology with regard to both function and motive. Interestingly, stables and farmhouses in Western Norway reflected the building of the nation, as many of the horse names of the era seem to have been a channel for expression of ideological sentiments.

1 Innleiing

1.1 Bakgrunn

I det følgjande tek eg utgangspunkt i ein avgrensa del av eit korpus som vart samla og systematisert då eg skreiv masteroppgåva *Frå Kong Sverre til Prins Sleipner* (Furnes 2008). Eit fleirtal av namna frå fyrste kvartal av hundreårsbolken eg konsentrerte dette arbeidet til (1875–1974), synte seg å ha interessante typologiske fellestrekk. Når eg no reflekterer kring korleis desse namna kan lesast som både ein del og ein konsekvens av ei samtidig tidsånd, legg eg såleis namn på stambokregistrerte fjordhingstar/vestlandshingstar av dei 25 siste 1800-talsårgangane (470 namneforekomstar) til grunn. I det aktuelle tidsrommet vart rasen som i dag heiter *fjordhest*, omtala som *vestlandshest* i dei offisielle kjeldene, og difor nyttar eg denne termen også her.

At ein hingst er *stambokregistrert*, tyder at han anten er premiert eller avlsgodkjend, og difor registrert med eige stamboknummer i rasestamboka (*stambokførd*), eller at han er nemnd i stamboka som ættefar til eit stambokført individ (*stambokkjend*). Vurderingane mine tek såleis berre utgangspunkt i eit utval av det samla talet tildelte hingstenamn. Namna til taparane, eller *strykhingstane*, som dei gjerne vert nemnde som i avlsmiljøa, kom ikkje inn i stamboka, og følgjeleg er dei heller ikkje inkluderte her. Utvalet er likevel relativt stort, og det er venteleg representativt, vel å merke for namngjevingstradisjonen knytt til avlshingstar.

Den offisielle namnetradisjonen for norske husdyr er ikkje eldre enn 150 år. Utviklinga av denne var ein direkte konsekvens av dei store endringane som råka generelt norsk husdyrhald og tilhøyrande avlsarbeid etter 1850, då registrering og utstillingsverksemd vart teke i bruk som reiskapar for avlsframgang.¹ Hest var det første norske husdyrslaget som fekk offisielle namnefloraer, og ein kan trygt gå ut frå at dei stambokregistrerte hestename, og særskilt hingstenamna, raskt vart gjenstand for vidare namnebrukarkrinsar enn dei einskilde gardar og grender sette grenser for. Her skil hestename seg merkbar ut frå individnamn for andre husdyr-

slag, som i større mon bør reknast som nærmiljønamn. At hingstar med rette kan kallast høgstatusdyr, gjer det ikkje mindre interessant å vurdere namna dei har bore. Slike namn har neppe vorte tildelte på slump, og sjølv om ein prinsipielt skal vere varsame med å trekkje konklusjonar om motivasjon bak einskildnamn i historiske materiale, bør dei flokkvis, om enn med atterhald, kunne lesast som uttrykk for haldningar, verdiar og engasjement. For å forstå framveksten av det som kan kallast ein *nasjonalideologisk* eller *patriotisk* namnetype, er det ein føremon å sjå på dei konkrete tilhøva for namngjeving av norske hestar før og etter at den offisielle namnregistreringa tok til. Dette skiljet, som eg meiner må ha vore absolutt relevant for utviklinga av namnekulturen for vestlandshest i siste kvartal av 1800-talet, vil eg omtale i pkt. 1.3.

1.2 Primære og sekundære dyrenamn

I arbeid med dyrenamn, eller *terionym*, som Katharina Leibring (2000) kallar slike, er det føremålstenleg å setje skilje mellom namn som tykkjest valde frå ulike forråd (mentale onomastikon og leksikon)² på namngjevingstidspunkta, og namn som, etter mangt å døme, er konstruerte til dyrenamnføremålet (sjølv sagt med utgangspunkt i mentale forråd, men med unike formelle resultat). Metodisk kan ei slik sortering vere komplisert, i alle fall prinsipielt, sidan ingen kan vere visse på kva leksikalske føresetnader den einskilde namngjevar har hatt. Namneord som venteleg er valde frå kjende ordforråd, anten desse forråda er beståande av samnamns- eller særnamnstorleikar, kan omtalast som *sekundære* i dyrenamnsamheng, og dei tilsynelatande nydanna namna, som ikkje fell saman med kontekstuelt kjende ord, kan kallast *primære*. Sortering etter eit slikt kriterium syner om namneval har dominert framfor nydanning av namn, eller omvendt.

1.3 Eldre og nyare typar hestnamn og rekkjevidda til namnebrukarkrinsane

Mykje talar for at dei typiske hestnamn i gamle norske jordbrukssamfunn var primære, men vi har liten kjennskap til namna som var i bruk før husdyrutstillingane tok til på slutten av 1850-talet. Hestnamn er ytst sjeldan nemnde i skiftedokument og i skrift generelt, og denne kjeldefattigdomen har ført til diskusjonar kring spørsmålet om den vanlege hesten i det tradisjonelle jordbruket hadde namn, eller om han var namnlaus. Svaret på eit slikt spørsmål må dels vere definisjonsavhengig; langt på veg botnar det vel helst i diskusjonen om kva som skal definierast som namn og ikkje. No tykkjest dei fleste forskarar å vere samde om at hestane må ha hatt namn, også i eldre tid, men Albert Joleik (1959: 365) sitt syn på saka kan vere verd ein tanke. Frå Sunnfjord rapporterer han om at «[n]amn på kjyr, og på gjeiter, var likso vist sum namn på folk. Og her la ikkje presten seg uppi de, með á krevje hebraiske eller greske namn». Joleik nytta skifteprotokollar som

kjelder for kartleggingane sine, og hevdar å ha funne «túsunder av kúnomn», mest frå tida etter år 1700 (ibid.). Geitenamn og sauenamn finst også, om ikkje støtt, registrerte ved skifte, men namn på hestar ser (tilliks med oksenamn og til dels bukkenamn) nærast ut til å mangle:

Bukkjen Dunk (Nistað 1778), elels [sic.] mest aldre bukkenamn. Men vi alle veit namn på himmelbukkane hans áse-Tór: Tanngrisne og Tanngnjóst! Øykjene sameleis. De greidde seg með Svarten og Rauðemerra og Unge-tobba og Gráfolen og Jelkjinj (ibid.: 370).³

Etter mitt syn er det naturleg å tenkje seg at kanskje dei fleste hestename frå tida før 1850 hadde eit individkarakteriserande hovudledd som gjerne vart nytta i den næraste namnebrukarkrinsen (bruket eller garden). Dette hovudleddet, som ofte må ha vore eins med eit kjønnskarakteriserande appellativ eller eit substantivert adjektiv med utgangspunkt i farge, kan ha vorte komplettert/presisert av eit utmerkingsledd som, ved å vere synonymt med eit bruksnamn eller eit gardsnamn, signaliserte tilhørsle når hesten skulle nemnast i ein namnebrukarkrins som var samanfallande med grenda eller bygda. Ein kan tenkje seg at behovet for presisering av namna voks proporsjonalt med namnebrukarkrinsane sine rekkjevidder, rett nok dersom det var den kognitive funksjonen som var føremålet med namnebruken (slik det som regel må ha vore). Ei slik differensiering har også Asbjørn Karbø og Kristoffer Kruken (1995: 109) målbore, og Ola Stemshaug (1982: 164 f.) meiner at rolla til hesten som transportmiddel har påverka representasjonen av stadnamn som utmerkingsledd i hestename. Det må ha vore vanleg at individet som heitte *Borken*, eller beint fram *Hesten*, heime på garden Hauge, vart kalla *Haugeborken* eller *Haugehesten* i grende- og bygdesamanheng. Som eg kjem attende til i pkt. 2.2, er dei presiserte variantane av slike namn også relativt frekvente i kjeldene frå den fyrste tida vestlandshingstar vart stambokregistrerte. Dei har elles vore svært vanlege for uregistrerte (og såleis uoffisielt namngjevne) arbeidshestar like fram til vår tid, og mange nyttar dei også for registrerte avlsdyr når dyra vert omtala i nærmiljø eller i interne avlsmiljø.⁴ For husdyrnamn generelt, må ein kunne gå ut frå at dei individkarakteriserande namna som *type* var vanlegare i det premoderne jordbrukssamfunnet enn dei skulle kome til å verte i seinare tids formell bruk.⁵ Namna hadde venteleg som praktisk hovudføremål å skilje dei namngjevne individa frå andre individ, og dei vart i stor mon nytta innanfor relativt lukka kommunikasjonssystem.⁶ Då må det ha vore like nærliggjande som føremålstenleg å la namnet denotere eigenskapar ved dei aktuelle individa.

Konsentrerer vi oss om hestename, er det som sagt tvillaust at framveksten av det profesjonelle avlsarbeidet sytte for at einskildindivid vart kjende og nemnde med namn over stadig større geografiske område. Denne utviklinga tykkjest å ha

gått relativt raskt etter at den fyrste hesteutstillinga for austlandshest/dølehest vart arrangert på Stav i Gudbrandsdalen i 1859. Vestanfjells følgde det fyrste sjået i Førde fem år seinare. Frå 1870-åra bar trykte katalogar (og seinare stambøker basert på desse) hestename ut til nye, vidare krinsar, og det vart eit formelt krav at den einskilde hesteeigar skulle oppgje individnamn ved innmelding. Etter måten fyldige utstillingsreferat frå *Aarsberetninger angaaende de offentlige Foranstaltninger til Landbrugets Fremme* [ÅLF] vitnar om at ei mengd hestar som møtte til utstilling dei fyrste åra, stod namnlaust nemnde i katalogane. Ser vi t.d. på omtalen av sjået som vart halde på Stranda på Sunnmøre i 1876 (ÅLF 1876: 300 ff.), var det berre oppgjeve namn for 5 av 46 møtande individ.⁷ Dette kan ha ulike årsaker, men tilfellet er langt frå eineståande, og ein kan ikkje sjå bort frå at namna som eigarane vanlegvis nytta om hestane sine heime, verka mindre høvelege for den vide namnebrukarkrinsen som ei offisiell utstilling opna for. Det er naturleg å tenkje seg at rammene kring det nye, moderne avlsarbeidet framprovoserte eit skilje i namnekultur for hest, og at dette skiljet kan ha vore relativt markant, fyrst og fremst fordi det må ha vore uvanleg å namngje hestane ved «dåp» i eldre tid. Snarare er det, som eg har vore inne på, truleg at eldre tids hestename, og husdyrnamn generelt (sjølvsagt med unntak), hadde meir sams med karakteriserande stadnamn enn med valde antroponym (som i lang tid har vore semantisk tydingslause). Eit stadnamn «gror» som kjent vanlegvis fram av lokaliteten som skal namngjevast, og tradisjonelle husdyrnamn må for ein stor del ha utvikla seg tilsvarende, med rot i karakteristiske trekk hos individet, i motsetnad til valde døypenamn. Den formelle innmeldinga og registreringa av hestename kan, i samspel med dei nye namnebrukarkrinsane, ha ført til at hestename oftare enn før vart *valde* med mål om at dei skulle høve i ein større namnebrukarskare, og at det vart vanlegare å tildele namna ved ei dåpsliknande handling når individet skulle meldast til utstilling. Ein kan tenkje seg at den nemnde borken frå Hauge nærast kan ha vore førehandsdømd til å verte omtala som nettopp *Haugeborken* mellom bygdefolket, slik den blakke merra frå Bø automatisk vart heitande *Bøblakka* eller *Bømerra* i daglegtalen. Namna trong neppe festast i skrift. Dei sa seg sjøve. I jordbrukssamfunn der det jamt fanst få hestar i buskapen, kan eit slikt naturleg, ja nærast sjølvsagt, tagalt namngjevingssystem, basert på individkarakteristikk og tilhøyrsløse, ha vore både funksjonelt og praktisk. Kor vidt slike uttrykk vart rekna som *namn* hjå hesteeigarane, kan nok ha variert, og kanskje er dette ei årsak til at dei fyrste utstillingskatalogane (så vel som dei eldre skifteprotokollane) nemner mange hestar utan namn. Utstillarane kan ha hatt nærmiljønamn på dyra sine, men oppfatta slike som mindreverdige i utstillingssamanheng. Med den offisielle husdyrregistreringa kom dei valde namna altså på prent i både katalogar og referat, opplesne og vedtekne. Då kunne alle lese seg til eller høyre opprop om at den raude premiehingsten frå Nes (som elles kanskje ville heitt *Nesrauden*) faktisk

heitte *Harald Hårfagre*, *Nansen* eller *Njål*. Slike namn sa seg ikkje sjølve. For meg verkar det lite truleg at namn på eventuelle «døypte» hestar i tidlegare tid spreidde seg blant bygdefolk i nemneverdig mon. Unntak kan sjølv sagt ha golde for sær s vidgjetne dyr.

1.4 Hamskiftet i hesteavl

Sjolv om prosessen eg nyss har omtala, dels er hypotetisk, tykkjest det føremåls-tenleg å nærme seg dei eldste stamboknamna slik. Utstillingssystemet, handfaste reiskapar til avlsleiinga for utval av individ, sytte for *regionale* namnebrukarkrin-sar for hest, men rett nok for ein utvald elite av hestane. Hestar og hestefolk frå ulike dalføre og fjordbygder kom saman i større mon enn før, sidan dei fyrste hesteutstillingane starta ein ubrotten tradisjon som fekk aukande oppslutnad både i Vest-Noreg og austanfjells. Dyra skulle individualiserast i ein ny samanheng, og folk reiste lenger og lenger heimanfrå for å syne hestane fram. Til dømes møtte den kjende vestlandshingsten *Rosendalsborken* på ei internasjonal landbruks-mønstring i Hamburg i 1883 (Nestaas 1998:140), og fleire hingstar var med på same ferda. Av stamboka (Baashuus-Jessen 1923) kjem det elles fram at fleire dyr frå Nordfjord deltok på utstilling i Odense i 1900, men hovudsakleg var det sjølv-sagt innanlands hestane turnerte. Dei fyrste to stambokbanda for vestlandshest opplyser at ei rekkje dyr vart framsynte ulike stader langs heile vestlandskysten i siste helvt av 1800-talet, og nokre drog til Kristiania. Sjølv sagt hadde det også tidlegare gått handelsdrifter med hestar frå dal til dal og mellom dei ulike landsde-lane, men medan desse handelshestane nok oftast vart leverte utan namn eller ættetavler, vart namna til utstillingshestane kjende og tilgjengelege for eit langt større publikum. Dei kom ikkje berre på prent; dei vart, slik vår tids hestenamn vert det, drøfta ved handel, og elles der hestefolk møttest. Bønder frå Hardanger og bønder frå Sunnmøre fekk større felles kunnskapsbasis i takt med kommunika-sjonsauken. Kanskje representerte dei hesteavls lag som hadde bytt hingstar med kvarandre. Dei visste kven *Gange-Rolv 42*, *Njål 166* og *Kåre 189* var. Om ikkje alle hadde sett desse hingstane med sjølv syn, kunne dei ha lese om dei i katalogar og tidsskrift, eller fått munnlege referat om kva lyte og verdiar som var knytte til individa bak namna. Det systematiske avlsarbeidet skulle gagne jordbruket. Di meir omfattande den organiserte avlen vart, di fleire menneske fekk kjennskap til stambokførte hingstar med tilhøyrande namn, og difor kan ein trygt seie at utstil-lingane flytte vestlandshesten ut av gardstunet i vidare mon enn før. Det var pre-stisje knytt til det å syne fram vakre, velstelte og verdfulle hestar, og skulle ein lukkast med avl, var det viktig å kunne ættene – og namna, som dei naudsynte lekkane dei var. Hestekarane la, og legg framleis, ein større del av æra si i slik kunne enn uinnvigde klarar å skjøne.

Uavhengig av namngjevingskulturane i tidlegare tid, som vi i røynda veit svært

lite handfast om, men som vi likevel kan freiste å tenkje oss til med utgangspunkt i den uformelle namnebruken som framleis vert nytta i norske avlsmiljø, må altså vilkåra for namngjevinga av avlshestar ha endra seg sterkt frå og med siste helvt av 1800-talet. Namna skulle beint fram tene eit større føremål enn før. Ein slik kultur påverka sjølv sagt dei ulike nivåa av abstrakte onomastikon som var i faktisk bruk mellom namngjevarane. Det utvikla seg eit sams onomastikon for avlshestar, og som eg kjem attende til om litt, tykkjest denne grenseflyttinga å ha bana veg for at ein stor del av namngjevinga vart rennande ut av – og tufta på – eit sams verdi-grunnlag. I det følgjande omtalar eg det mest markante særtrekket i namngjevinga frå siste kvartal av hundreåret.

2 Norskdomsbølga – i samfunnet og i hestenamna

2.1 Samtidspatriotismen, sett i eit generelt namngjevingsperspektiv

Ideologisk vert siste helvt av 1800-talet ofte assosiert med ein vidfemnande norskdom som ikkje har hatt sidestykke korkje før eller seinare, i alle fall ikkje i fredstid. Like visst som at den norske samfunnsdebatten var sterkt prega av patriotiske straumdrag, er det at denne tendensen, som altså kan omtalast som ei rådande tidsånd, merkte ulike former for namngjeving i landet vårt, om enn i varierende grad. Kva konkrete kjennemerke som bør inkluderas i definisjonen og avgrensinga av omgrepet *patriotisk tidsånd*, kan med fordel diskuteras. Om ein likevel dristar seg til å sjå grovskore på eit komplisert spørsmål, slik omfanget av denne artikkelen krev, er det framfor alt sentralt å nemne at ein sterk trend i tida hadde grobotn i den omfattande jakta på ein objektiv-kulturell nasjonal identitet. Soga er velkjend: Det nasjonalromantiske prosjektet, som hovudsakleg hadde funne si form på 30- og 40-talet, gjekk gradvis over i ein meir aggressiv politisk nasjonsbyggingsnasjonalisme, men desse *divisjonane* av norskdom kan dels vere vanskelege å sjå i skarp kontrast til kvarandre. Fleire og fleire nordmenn vakna til engasjement i løpet av tidsrommet, og både ønsket om nasjonalt sjølvstende og sjølvdefineringa (og seinare stadfestinga) av den nemnde identiteten kom sterkare til uttrykk. Norskdomsrørsla, som mykje godt skapte ideala for ein slik identitet gjennom virket sitt, nørde som kjent vurdsemda for m.a. nordiske arvenamn, norrøne overleveringar, mellomalderhistorie og folkedikting, men òg dyrkinga av samtidige *heltar* som utmerkte seg med eigenskapar som kunne takast til inntekt for konstruksjonen av det *typisk norske*.

Val av ulike typar namn bør jamt vurderast som viktige kanalar for eksponering av verdiar og haldningar, noko m.a. Bjarne Rogan (1992: 88 ff. og 1994: 84 ff.) har omtala omfattande. Thorsten Andersson (1996: 19 ff.) framhevar på si side at namn kan ha ein ideologisk dimensjon, og påpeikar særskilt det openberre «svärmeri förr den nordiska forntiden» som påverka og la grunnlag for ein nordisk personnamnrenessanse på 1800-talet. Andersson (ibid.: 21) meiner at dei tre

hovudfunksjonane ved særnamn; den kognitive, den emosjonelle og den ideologiske, dannar føresetnadene for dei sosiale rollene til namna i eit samhøyr (ein namnebrukarkrins). Det er tvillaust at nordmenn kommuniserte nasjonale verdiar gjennom val av døypenamn i siste kvartal av 1800-talet. Kva for tid renessansen kom, kor sterkt han i røynda falda seg ut over Norden og Noreg, og jamvel om fenomenet bør omtalast som ein renessanse, har vore gjenstand for mangt eit ordskifte, men at personnamngjevinga faktisk fekk ein meir nasjonal svip, rår det jamn visse om. Ideologien syner også att i stadnamngjeving, men i langt mindre mon. Når det gjeld organisasjonsnamn og namn for andre objektgrupper, finst det talrike og mangslungne døme på at norskdomen var (i) vinden. I boka *Ei folkerørsle blir til* (Tvinnereim 1981) kjem det t.d. fram at relativt mange ungdomslag valde bladnamn som kan karakteriserast som patriotiske:

Nøytrale namn på lagsblad vart gjerne etter kvart bytte ut med namn som skulle syne den nasjonale holdninga som organisasjonen stod for. [...] Desse namneendringane gjev utan tvil uttrykk for ein samordningstendens i den frilyndte rørsle. Laga skulle i ord og gjerd stå på den nasjonale lina, og namnet på bladet var eit symbol som hadde sin verdi både i og utanfor laget (ibid.: 68).

I Egil Pettersens (2004: 129 ff) omtale av namn på norske godtemplarlosjar kan ein spore nærskylde tendensar i namngjevingspraksisen. Det er elles velkjent at ei rekkje idrettslag har fått tildelt namn som lett kan assosierast med norske nasjonalverdiar, sjølv om mange av desse laga, tilliks med losjane, kom til etter 1905, då det formelle frigjeringsklimaket var fullbore. Når det gjeld skipsnamn, vart norske hurtigrutebåtar jamt gjevne historiske konge- og jarlenamn i same tidsrom (jf. m.a. Stokkevåg 2004: 100 f.), og 16.11.1878 vart namnetypen både omtala og legitimert i tidsskriftet *Fedraheimen*:

’**Vestlandske Tidende**’ undrar seg yver, at mest alle Eimskip, som fer langs Vestlandet, hev Kongenamn: Kong Sverre, Kong Sigurd, Kong Magnus, Kong Haakon, Kong Halvdan, Kong Bjørn, St. Olaf, Harald Haarfagre, Haakon Adalstein, Dronning Sofie o.s.b. Daa dei fleste av desse Namn minner um Norigs Stortid, hev me Inkje aa segja. Onnorleids vilde det ha voret, um Oldenborgarar hadde voret uppkallade elder Erik av Pommern.⁸

Sjølvsagt var det kraft nok i slike namn til å styrke kjensla av fellesskap, og sjølv-sagt må samhaldskjensla ha vorte sterkare og meir omfattande i takt med at fleire og fleire *fellesåtte* namn kom i bruk. Om lystbåtnamn hevdar Rogan (1992: 90) at «[b]åtens navneskilt er båteierens visittkort». Ei liknande slutning kan det vere nærliggjande å trekkje for husdyrnamn, ikkje minst når dei namngjevne dyra har høg status, slik utstillingshestar jamt har hatt. Når namngjeving vert nytta som

talerøyr for å markere ideologiske ståstader, og når namna såleis fungerer som kommunikasjonsmiddel med mål og rekkjevidder ut over sine eigne, primære funksjonar, er det tale om namngjeving av typen som Rogan (1994: 85 ff.) kallar *ekspressiv*:

Et egennavn skiller altså ikke bare en ting fra andre ting i samme klasse. Gjennom valg av navn kan vi signalisere verdier og preferanser, tilhørighet, lojalitet og smiger m.m. Gjennom navnet presenterer navngiveren seg selv (ibid.: 86).

Kan det tenkjast at vestlandsbonden presenterte seg sjølv gjennom namngjeving av høgstatusdyret sitt?

2.2 Namna for vestlandshingstar fødde i tidsrommet 1875–1899

Viktige generelle trekk ved namngjevinga i tidsrommet

Ser vi på det heilskaplege namnematerialet for perioden, er det mest overordna kjenneteiknet at namna i drygt 80 % av namneførekomstane kan karakteriserast som sekundære som vestlandshingstnamn. Desse er såleis (tilsynelatande) valde, medan den resterande femteparten tykkjest å ha vorte (ny-)danna til hingstenameføremålet, sjølvstamt jamt med utgangspunkt i ord eller ordelement frå ulike onomastikon og leksikon. For dei primære namna utgjer kompositanamn av stadnamn + farge (substantivert adjektiv), som t.d. *Kvammerauen*, *Moblakken*, *Oppedalsbrunen* og *Særheimsborken*, den mest talrike undergruppa. Førekomstane av slike tilsvavar kring helvta av det samla talet primære løpenamn; såleis ein tidel av det totale talet frå tidsrommet, og alle leksikalske namn er hapaksnamn.⁹ Nærskylde med slike namn er elles komposisjonar av stadnamn og hovudleddet *-hingsten* (t.d. *Hetlehingsten* og *Rotåshingsten*). Desse to typane komposita er namn av slaget som, etter mi meining, truleg har vore den vanlegaste hestename-typen i det premoderne norske jordbrukssamfunnet (jf. pkt. 1.3).

Av dei 385 sekundære løpenamna har eg vurdert 103 (21.9 % av det samla talet) til å vere identiske med «ikkje-propriele» storleikar (samnamn), men sjølvstamt kan desse ha vore inventar i onomastikon som var kjende for namngjevarane, like fullt som dei er ukjende for meg, og såleis ha vorte assosierte med *namn* då dei vart valde. Den største undergruppa her er adjektiviske namneord, som t.d. *Blank*, *Flink*, *Freidig*, *Hurtig*, *Kvik(k)*, *Lystig*, *Rask* og *Trygg*, men det finst også ein del førekomstar av appellativiske namn (t.d. *Kraft*, *Lord*, *President*, *Strilen* og *Tordivelen*). I motsetnad til dei adjektiviske og appellativiske namna er snautt ¼ av dei sekundære namna totalt (282 av 385) «propriele» (identiske med proprium som truleg var velkjende for namngjevarane på namngjevingstidspunkta), anten i kraft av å vere samanfallande med eit (eittords) proprium (249 stk.) eller med eit kjent fleirords antroponym (t.d. *Fridtjov hin Frøkne* og *Guttorm Sindre*) (33 stk.).¹⁰

Hovudtendensane er klare: Folk valde snarare namn til hingstane sine enn å

danne (nye og kontekstuelte ukjende) namn, og antroponomastikon (kanskje særskilt "kjendisnamn" frå slike) var mykje nytta forråd når slike val vart gjorde. Bruken av historiske tilnamn og av *proprium* som ikkje er identiske med personførenamn eller stadnamn (nærast utelukkande mytologiske hestnamn og gude-namn), var også rekordhyppig, sett i høve tilsvarende førekomsttal for seinare 25-årsperiodar. Ein generell og naturleg konsekvens av *namnelån*, som inneber val av namn frå onomastikon som fleire namngjevarar har tilgang og kjennskap til, vil vere at hapaksnamn vert etter måten fåtallige. Slik vart også stoda for namnefloraen til vestlandshingstane i perioden 1875–1899. Relativt mange objekt bar relativt få leksikalske namn, og det var sjølvstg dei sekundære namna som forårsaka konsentrasjonen.

Norskdomsnamna

Skal ein skildre ein merkbar typologisk *eigenart* ved namnematerialet frå tidsrommet, er det nærliggjande å nytte omgrepet norskdom. Å bla i dei to eldste stambokbanda for vestlandshest har mangt sams med å lese litteratur som dei samtidige namngjevarane nok fekk introdusert i nasjonsbyggjande augemed. I det følgjande utvalet, som kan kallast eit "norskdomskorpus" underlagt det samla korpuset frå perioden, har eg inkludert namn som kan lesast som uttrykk for nasjonalistiske verdiar og haldningar. Bak kvart av dei leksikale namna står årstal i parentes, og ut frå desse går det følgjeleg fram kor mange førekomstar dei einskilde namna finst i.

Norskdomsnamn for vestlandshingstar i perioden 1875–1899

Adelsten (78, 82, 87, 87, 89, 90, 90, 93, 94), *Adelsten Håkonsen* (87), *Adelsten 2* (97), **Alf** (92), **Atle Jarl** (79), **Audun** (82), **Balder** (75, 77, 80, 86, 86, 91, 95, 95), **Bele** (76), **Birkebein** (90, 96, 98), **Blåskjegg** (96), **Eigil** (88), **Erling** (89), **Erling Sjalgsøn** (82), *Erling Sjalgsøn 2* (95), **Finn** (95, 97, 98), **Fridtjov-f** (75, 75, 76, 77, 77, 79, 80, 82, 84, 90, 90, 92, 93, 94, 96, 98, 98), **Fridtjov hin Frøkne** (96), *Frithjof Stend* (94), *Fridtjov Tor Torsøn* (89), **Gange-Rolf-v** (79, 79, 81, 83, 95, 97, 99, 99) *Gange-Rolv 2* (82), *Gange-Rolv 3* (87), **Grane** (89), **Gråfeld** (87, 91, 94), **Gudbrand** (80), **Guldfakse** (95), **Gullbrand** (78), **Guttorm Sindre** (94), **Haldor Duk** (75), **Halvdan** (91), **Harald Gråfeld** (80), **Harald Hårfager** (88, 97), **Heimdahl** (88), **Herdebred** (84, 95), **Håkon** (77, 80, 80, 81, 81, 88, 91, 92, 96, 99), **Håkon Adelsten** (85), **Hårfager** (83, 92, 94, 96), **Hårfager Blindheim** (97), **Kjartan** (75, 77, 82, 88), **Kong Bele** (80, 90), **Kong Magnus** (97), **Kong Ring** (96), **Kong Sverre** (78, 90), *Kong Sverre 2* (90), **Kyrre** (98), **Kåre** (93), **Leif** (90), **Mørejarl** (88, 95), **Njål** (91, 97), **Nordmann** (87), **Normann** (92, 92, 96, 96), **Odin** (81, 82, 84, 85, 85, 85, 86, 87, 88, 90, 90, 90, 92, 93, 94,

95, 95, 97, 97, 98, 98, 99), *Odin Hefte* (93), *Odin Honstad* (96), *Odin 2* (89, 99), *Ragnvald* (92), *Rimfakse* (76, 89, 90, 92, 93, 94, 96, 96, 97, 98, 99), *Rolf/-v* (80, 92, 94, 99), *Rolv Njålsøn* (99), *Rolf Veiteberg* (96), *Sigmund Bresteson* (80), *Sjalgson* (88), *Skallagrim* (98), *Skarphedin* (79, 97), *Skarphedin 2* (92), *Skirner* (84), *Skjalg* (91), *Skjalg Erlingsøn* (85), *Skjegge* (78), *Sleipner* (75, 75, 77, 77, 78, 78, 79, 79, 79, 81, 82, 82, 82, 83, 84, 89, 90, 93, 93, 93, 96, 97, 97, 98, 98), *Sleipner Valsvik* (85), *Sleipner Væle* (92), *Snorre Sturlasson* (89, 99), *Sterkoder* (86), *Sverre* (91, 93, 97), *Sverre Sigurdsson* (83, 87), *Tjalve* (81, 94), *Tor* (80, 81, 82, 82, 86, 89, 89, 90, 90, 95, 98), *Tordenskjold* (75, 78, 92, 94, 96, 96, 98), *Tore Hund* (92), *Torolf* (78), *Torvald* (88), *Viking* (89), *Vikingen* (91), *Ymer* (91), *Øivind* (98).

Når eg ikkje har sortert dei leksikalske namna i statiske tydingsgrupper, er det for ikkje å kome i dei klassifiseringsknipene som ei slik tilnærming ofte vil medføre.¹¹ Fleire namn i oversynet (som t.d. *Grane*, *Håkon*, *Tor* og *Viking*) kan høve i ulike tydingsgrupper. Om hingstenamna t.d. er kjendisnamnidentiske, gudenamnidentiske eller «berre» personnamnidentiske, er heller ikkje av største relevans her. Hovudsaka er at dei nemnde namna anten er nordiske, kjende frå nordisk historie (gjennom ulike typar litteratur) eller, som det nemnde sitatet frå *Fedraheimen* uttrykkjer det; «minner um Norigs Stortid». Så godt som alle dei leksikalske hingstenamna fell saman med kontekstuelte kjende proprium. I oversynet har eg elles også inkludert presiserte variantar av tidlegare nytta «norskdomsnamn» (markerte med understreking). I denne samanhengen tykkjest ikkje *Rolv Njålsøn* og *Sleipner Valsvik* stort mindre verdi enn namnehalvbrørne sine. Men – det lyt nemnast at slike variantar, tilliks med oppattnytta upresiserte namn (som såleis hadde entra hingstenamnefloraen på tidlegare tidspunkt), ikkje treng å ha vore direkte resultat av ein ideologisk namnemotivasjon. Dei kan sjølvsagt ha vore ein konsekvens av (relasjonsstyrt) «hesteoppkalling» eller av det ein kan kalle mote-styrte val med utgangspunkt i hingsteonomastikonet.¹²

Lista rømer 86 leksikalske namn, og totalt finst desse i 236 førekomstar, noko som utgjer nøyaktig 50 % av *alle* namneførekomstar frå tidsrommet. Etter mitt syn både kan og bør den holistiske eigenarten som namna uttrykkjer «i flokk», lesast som ein indikasjon på ei tidstypisk norskdomsaldning og ein nasjonalorientert namnemotivasjon, og sidan tendensen omfattar annakvart tildelt namn, utgjer han det mest markante trekket i namngjevinga. Som vi ser, skil gamle konge-, jarle- og hovdingnamn seg sterkt ut som sannsynlege oppkallingskjelder (gjennom bruk av både fullstendige (fleirords) antroponym og eittords tilnamn), og dét gjer også namn frå norrøn mytologi. Vedkomande mytologi, finn vi elles einskilte islett av den greske gudelæra i namnetilfanget (t.d. heitte fire hingstar *Herkules*). Dette kan vitne om ei universalhistorisk-/romantisk orientering blant

namngjevarane, men hovudsakleg søkjelys var tydeleg retta mot det *norske*. At heile 114 av 157 eittords førekomstar av personførenamnidentiske hingstenamn (gudenamnidentiske inkludert) består av nettopp nordiske namn, skulle kunne tyde på at den nordiske namnerenessansen sette sterkare preg på vestlandshingstnamna enn på samtidig personnamnflora. Sjølv om personnamna og gudenamna (som dels fell saman med kvarandre) tykkjest å ha utgjort dei største forråda som hingstenamna vart valde frå, ser det elles ikkje ut til at namngjevarane gav hestane dei same namna som borna oftast fekk. Dei mest nytta mannsnamna i samtida, rett nok på landsbasis, finst ikkje nytta som fjordhingstnamn.¹³ Når namn med nordisk dâm relativt sett finst hyppigare borne av hingstar enn av menneskeborn, lyt det sjølv sagt sjåast i samanheng med at ingen (uskrivne) oppkallingslover kom i konflikt med å velje i nasjonalistisk lei i hingstenamngjevinga, noko som ofte var tilfelle når folk, og ikkje minst bønder, skulle velje døypenamn til borna sine.

Fleirtalet av dei nytta personførenamna som er av ikkje-nordisk etymologisk opphav, t.d. *Adelsten*, *Kjartan* og *Njål*, som alle var borne av fleire hingstar, har sterke band til nordisk historie. Eli Fure (1990: 45) påpeikar eit sentralt aspekt når no refererer ei historie om faren som ville gje barnet sitt det nordiske namnet *Adelsten*: «Om *Adelsten* er gammelengelsk og ikke nordisk i etymologisk forstand, er det viktigere at det ble *oppfattet* som et nordisk navn. Intensjonen var å gi et nordisk navn». Følgjande forteljing om vestlandshingsten *Njål* 166 kan skildre ei grein, eller kanskje to, av tidsånda som sveiv over Noreg i nasjonsbyggingsprosessen. Dessutan illustrerer ho ein tanke om at norsk patriotisme, djupast sett, kanskje har hatt inspirasjonskjelder utanfor landegrensene, og at det for einskilde namn kan vere vanskeleg å skilje nasjonalistisk motivert namngjeving frå oppkalling av utlandske «barbarar». *Njål* 166 vert ofte omtala som stamfar for den moderne fjordhestrasen, og i dag finst han i stamtavla til alle levande fjordhestar (Nestaas 1998: 142). Det knyter seg ei dokumentert namnesoge til nettopp denne hingsten, som vart utvald i 1896, då konsulenten for norsk hesteavl, Stener J. Stenersen, gjekk til innkjøp av to statshingstar. Den eine skulle stasjoneras i Stryn, der Rasmus Sunde var hingstehaldar og förvert, og han valde hingsten *Osman Pasja*. I eit intervju frå 1955 gjev Sunde att delar av samtala han hadde med konsulenten etter handelen:

'[N]å har jeg to, du skal få velge', sa han. 'Hvem tar du?' 'Ja, eg kjenner begge to', sa eg. 'Men eg skal ha Osman Pasja'. 'Han er jo født i Stryn, han', sa han. 'Ja, det er hin òg det', sa eg. 'dar er det født, alt det som godt er'. 'Jaja, vi får skrive kontrakt da', sa han. 'Ja, kan gjerne det', sa eg. 'Men jeg vil ikke ha dette barbariske Osman Pasja!' 'Ja, nei, eg likar kje det eg heller', sa eg. 'Ja, nå skal du få gi han navn, du'. 'Ja, sa eg, det får vere eit bra navn au det',

sa eg, 'vi får ta Njål, Njåls saga', sa eg, 'så har vi noko å bygge på'. 'Det skal han hete', sa Stenersen. (NRK-intervju, her sitert etter Bakken 1998: 46 f.).

Den nyinnkjøpte hingsten bytte altså namn frå *Osman Pasja* til *Njål*. I høve eit norskdomsperspektiv kan ein vidare drøfte kva for eitt av desse to namna som appellerer sterkast. Definerer ein strengt, er ingen av dei for nordiske å rekne. Både kan likevel, til ein viss grad, assosierast til norsk identitet, eller kanskje rettare sagt til ein samtidig sterkt rådande ideologi. Den tyrkiske generalen Osman Nuri Pascha kjempa, om enn på barbarisk vis, for heimlandet sitt sjølvstende.¹⁴ Om den jamne vestlandsbonden såg innsatsen hans, i kamp mot russiske styrkar, i samanheng med aukande ønske om nasjonalt sjølvstende her heime, er sjølv sagt uvisst, men det bør ikkje utelukkast. At heile sju hingstar i tidsrommet fekk namnet *Osman* eller *Osman Pascha/-Pasja*, tyder i alle høve på at vestlandsbønder hadde kjennskapar ut over horisontane av «dei gamle fjell i syningom». Å tillegge norske namngjevarar politiske sympatiar med ein tyrkisk general, og ikkje minst å ukritisk relatere eventuelle slike til norske samtidstilhøve, er spekulativt, men namn på utanlandske nasjonalistar har ved fleire høve vorte gjevne til norske hestar. Til dømes var *Omer Pascha* fødd i 1875 og *Garibaldi* i 1879 (Petersen 1902). Både var dølehingstar. Om namna vart valde på bakgrunn av seriøs sympati eller av skjemt, veit ingen. Når det gjeld namnebytet på den omtala vestlandshingsten, er sjølv sagt det keltiske namnet *Njål* og Njålssoga viktige luter av dei norrøne overleveringane. Dei fleste vil kanskje semjast med Rasmus Sunde, som meinte at dette namnet var meir å «bygge på».

Dette leier oss inn på eit sentralt spørsmål: Korleis skal ein avgrense termen «norskdom» i ein namngjevingssamanheng? Definisjonen i *Nynorskordboka* (1986: 488) av omgrepet er todelt og vag: «**1** det å vere norsk, **2** norsk særhått, preg, særleg i språk og kultur». I det nemnde «norskdomskorpuset» har eg konsentrert meg om namneord med historiske røter, men kva med samtidsheltar? Dei seinaste førekomstane av det frekvente hingstenamnet *Fridtjov*, som tidleg i tidsrommet venteleg vart sterkt eksponert av litteraturen til Esaisas Tegnér, kan sjølv sagt ha vorte motivert av polarhelten som i kraft av både haldning og handling vart ei personifisert samtidig nasjonalstoltheit. *Nansen* var elles nytta som namn til tre vestlandshingstar, og *Fram* til to. Den generelt breie bruken av sistnemnde namneord kan eksemplifisere vanskan med å spore namnemotivasjon: I tillegg til å vere vestlandshingstnamn vart det m.a. nytta til eit vekeblad (og til den radikale krinsen kring Olaus Fjørtoft, som gav bladet ut) på 1870-talet (SNL 4: 525), til dølehingstar fødde i 1889 og 1891 (Petersen 1902), til det kjende skipet som vart nytta til oppdagingsferder på 1890-talet (SNL:ibid.), til fleire frilynte ungdoms-/studentlag (Tvinnereim 1981: 59f.), til ungdomslagsblad (ibid.: 68), til 25 losjar (Pettersen 2004:132), til ungdomshus, og endeleg til seks geitebukkar på 1900-talet

(Karbø & Kruken 1994: 164). Namngjevarane av vestlandshingstar har nok henta inspirasjon utanfor namneforrådet som høyrer rasen til, men kva onomastikon som har vore til reell inspirasjon ved dei einskilde namnevala, er det uråd å gje svar på. Sjølv om eg ikkje har sortert *Fram* som «norskdomsnamn» her, kan det sjølv sagt ha vorte assosiert med nettopp norskdom av namngjevarane. Noko av det same gjeld for det nemnde *Fridtjov/-f*, som longe hadde vore eit frekvent skipsnamn då hingstane med namnet vart døypte. Rogan (1992: 79) nemner fenomenet som kystmålaren Andreas Vibe kalla «Fridthjof-epidemien»; ein namnemote som skal ha sett sterkt preg på norsk båtnamnskikk i 1820-åra. Assosierte namngjevarane av hest namneordet med ein båt? Med ein historisk person? Med ein samtids-helt? Eller med ein tidlegare kjend hest med same namn? Det er naudsynt å ha i tankane at forråda namngjevarane av hest faktisk har valt frå, kan vere andre enn dei tilsynelatande sjølv sagde, og at det tidleg må ha etablert seg eit breitt onomastikon for den store gruppa som har vorte omtala som *övriga namn* (jf. t.d. Andersson 1994: 15), utan at det sistnemnde hingstenamnet, og andre i same kategori, får ein mindre nasjonal *karakter* av den grunn.

I defineringa av «norskdoms-korpuset» er det jamt mange leksikalske namn som kan plasserast mellom tvil og visse. Kva med hingstenamna *Astrup* og *Ulman*, som er identiske med namn på kjende venstrepolitikarar frå samtida? Kva med *President Christie*? Kva med segnomsuste namneord som *Dalegudbrand* og *Møllargutten*, og med namnet *Frikk*, som kan assosierast med eventyrverda som nordmenn var så stolte av? *Storebingen* og *Storegut* vil mange relatere til nasjonal 1800-talslitteratur. I same tvilsdeild kan vi også plassere hingstenamn av typen *Folgefonden*, *Vøringen* og *Nordkap*, som speglar stadnamn knytte til norske «fellesatte» naturmonument. Samanlagt er slike uvisse tilfelle nokså talrike i korpus, og dét må ein slå seg til ro med. Like visst som at motivasjonen til den einskilde namngjevaren hadde grobotn i private assosiasjonar, får ein konstatere at eit tenkt abstrakt «norskdoms-onomastikon» ikkje kan hegnast av statiske skilje. Ei realistisk framstilling av dette forrådet er, paradoksalt nok, avhengig av å vere diffus. Her lyt ein berre snuse etter eimen, og at ein tydeleg og tidstypisk nasjonalpatriotisk dunst, eit idébunde drag, seiv ut frå vestlandsstallane (eller kanskje rettare sagt ut av utstillingsringane) sist på 1800-talet, er merkbart.

3 Etterord

Når eg no har søkt å illustrere ei i røynda like vag som tydeleg tidsånd i norske hingstenamn frå 1800-talet, og av dei endrande vilkåra for namngjeving av avls-hingstane, har føremålet mitt vore todelt. For det fyrste har eg ønskt å målbera at nordmenn tilsynelatande, i ein generelt patriotisk og ikkje minst *historisk* orientert tidsbol, kommuniserte tidstypiske verdiar gjennom val av husdyrnamn. Vidare har det ikkje minst vore sentralt å setje fokus på at systemskiftet i jordbruket må ha

katalysert ei endring når det gjeld kva onomastikon som var i faktisk bruk hjå namngjevarane. Brigdet har kan ha vore like omfattande som det er umåleleg i dag.

Det bør altså kunne slåast fast at den breie «leiteaksjonen» etter det nasjonale; nordmennene sin definerings- og stadfestingsprosess av sjølve *norskdomen*, prega namngjevinga av vestlandshingstar, og at fara vart markante, trass i at dei ikkje kan teiknast med skarpe kantar. Trenden eg har omtala, kan neppe ha eksistert i tilsvarende omfang i eldre tid. Då var namnebrukarkrinsane for hestnamn langt snevrare, og utgåvene til Jacob Aal og P. A. Munch av *Heimskringla* hadde enno ikkje gjort gamle nasjonalheltar kjende og akta av folket. Den generelt store førekomsten av sekundære hingstenamn i perioden bør difor langt på veg lesast som ein konsekvens av at avlsorganiseringa indirekte fekk utvida namnebrukarkrinsar og innverkand frå den politiske dagsordenen i samtida..

Gjer ein nokre sporadiske etterrøkingar i tidlege offisielle namneregister for andre husdyrslag, ser ein at norskdomsbølgja generelt har skylt inn over norske terionomastikon¹⁵. Ho bløytt ikkje berre vestlandshingstane. Det eldste stambokbandet for dølehingstar (Petersen 1902) vitnar om at den nasjonale dåmen vart markert mest like tydeleg i namngjevinga for hanndyr av den andre særnorske hesterasen, og sjølv sagt kan vestlandsbønder ha henta inspirasjon austafrå (og austlendingar vestafrå) når namn skulle veljast. Namna i det fyrste stambokbandet for austlandske raudkoller (Baashuus-Jessen 1926), som inneheld namn for oksar fødde f.o.m. 1890, tyder også på nasjonal orientering, om enn i mindre mon. Både *Blåmann og Lykle* (Karbø & Kruken 1994), *Stambok yver rygjasau 1* (Kvadsheim 1926) og *Norsk svinestambok 1* (Berge 1930) syner elles at «norskdomsnamn» har vorte gjevne til både bukkar, vêrar og rånar, men jamt mindre enn til storfe, og langt sjeldnare enn til hingstar. Trekket er såleis ikkje særmerkt for vestlandshingstane, sjølv om den relative representasjonen av «norskdomsnamn» tykkjest høgere for desse. No er det rett nok ikkje beinkløyvt å utan vidare samanlikne dei tidlegaste offisielle namnekulturane for ulike husdyrslag, sidan både stambokføring og utstillingsverksemd tok til på ulike tidspunkt, og ikkje minst fordi sjåa for hest jamt var færre (og såleis i større grad regionalt samlande) enn sjåa for storfe og småfe. Faktumet om ein meir eller mindre felles *namnetypologi* mellom husdyrslaga kan uansett leie inn på interessante aspekt:

- Utviklinga av eit moderne husdyrhald, der den generelle kommunikasjonen har vore aukande, må ha medverka til å bryte ned (delar av) skilja som eventuelt fanst mellom meir eller mindre åtskilde onomastikon som var ”reserverte” til visse *husdyrslag*.¹⁶
- Dei geografiske isoglossane for ulike terionomastikon må ha vorte flytta.

Husdyrnamnkulturen i moderne tid tykkjest å ha vorte stadig meir einsarta. Ei utvisking av skilje har truleg gjort seg gjeldande både *innanfor* eit samla teriono-

mastikon (alle husdyrslag inkludert) og mellom dette terionomastikonet på den eine sida og andre (eksterne) onomastikon (toponomastikon, antroponomastikon og andre onomastikon) og det generelle mentale leksikonet på den andre. Namnefloraene har vorte meir og meir like (sjølv sagt med visse unntak), og direkte individkarakteriserande namn har, relativt sett, vorte færre enn dei venteleg var i eldre tid.¹⁷ Denne utviklinga, som absolutt tykkjast å vere generell, har neppe teke til ved at t.d. hestar har vorte tildelte typiske geitenamn og storfe typiske grisenamn, men ved at stadnamn, personnamn og «övriga namn» (saman med ikkje-karakteriserande samnamnsstorleikar) har fløymt inn i dei ulike terionomastikona med aukande intensitet, og såleis vorte sams gods både innanfor og på tvers av dei ulike namnefloraene for husdyrslag. Her kan «norskdombølga» på slutten av 1800-talet (og på byrjinga av 1900-talet), som kanskje var både den fyrste og den største av fleire komande bølger, ha spela ei svært viktig rolle. Ho har etter mangt å døme skote inn over namnefloraene og bidrege til å rasere ulike naturgeografiske og kulturelt skapte båndskilje i større eller mindre grad. Bølga var tidsmessig «korrekt», og ho råka terionomastikona på tidspunkt då namngjevingsvilkåra i jordbruket var i endring på grunn av det generelle hamskiftet, og såleis var namnekulturane venteleg mottakelege for impulsar og tradisjonsbrot. Strukturendringane i jordbruket må ha opna onomastikona opp for bølga, og bølga har venteleg bidrege til å rive delar av dei gamle strukturane i onomastikona ned. Ei sams norsk identitetsstadfesting, i kraft av ein dertil høyrande trend som batt nordmennene saman gjennom felles ideologisk tankegodt, kan såleis, i komplekst samspel med moderniseringa som råka jordbruket, ha medverka til utvisking av norske særtrekk.

Men attende til vestlandshesten. Patriotismen heldt fram med å prege namngjevinga merkbar halvanna tiår etter hundreårsskiftet. Førekomsttalet av «norskdomsnamn» fall likevel tydeleg etter 1905, då Noreg hadde vorte eit fritt, uavhengig kongedøme.¹⁸ Stigande relative førekomstar av hapaksnamn; ein utviklingstendens som hadde vore i emning sidan 1890-talet, må ha vore konsekvens av at den kognitive funksjonen ved namngjevinga ikkje vart godt nok stetta når ei rekkje individ bar identiske namn. Namneregulering frå avlsleiinga si side, som førte til at hapaksnamna vart einerådande og førekomstane av sekundære (valde) namn fekk langt lægre relativ representasjon, kom fyrst seinare (truleg i 1920-åra).¹⁹ Dei gamle norskdomsnamna som hadde gått inn i vestlandshingstonomastikonet på 1800-talet, vart likevel nytta vidare, aller mest som «byggjesteinar» i primære fleirordsnamn (ofte presiserte/utmerkte variantar) som t.d. *Brage Fjorstad*, *Fram Gurskøy*, *Hårfager Kjersem*, *Njål Orrestad*, *Flink Hårfager* og *Fram Fremadson*. Dei to siste namna er resultat av den analogiske, relasjonsstyrte namngjevinga (oppkallinga) som, i ulike former, skulle kome til å prege namnedanninga sterkare og sterkare utover på 1900-talet (jf. Furnes 2008: 97 ff.).

Når så hingstar fødte på 1970-talet vart døypte *Helgås Jarl*, *Fjord Viking* og *Prins Sleipner*, og når 1990-talshingstar fekk namna *Balder Seljesæter*, *Grimset Jarl* og *Lyngheims Grane*, syner det at hundre år gamle «norskdomsnamn» vart gravne fram att frå vestlandshingstonomastikonet (eller frå andre onomastikon?) og nytta i nye, unike komposisjonar.

*

Vestlandshesten har støtt vore ein nøysam og trufast slitar. Utlendingane, som har skaffa seg mange gonger fleire representantar for rasen enn vi har att på heimleg grunn, assosierer han ofte med det «urnorske». I festtalane innanlands vert han gjerne nemnd som *nasjonalhest* og *kulturberar*. Karakteristikkane var ikkje mindre treffande den gong norskdomen rei høgt – på ein låg, kvit hest.

Litteratur

- Akselberg, Gunnstein. 2002: Kategorisering som prinsipp i namnegranskinga. Ei teoretiskmetodisk drøfting med utgangspunkt i onomastikonmodellen. Avgrænsning av namnkategorier. Rapport frå NORNA:s tjugonionde symposium på Svidja 20–22 april 2001. Terhi Ainiala & Peter Slotte (red.). 37–77. Tallin: Forskningscentralen för de inhemska språken.
- Andersson, Thorsten. 1994: Olika egennamns-kategorier – förenade och särskiljande drag. NORNA-rapporter 56. 15–42. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Andersson, Thorsten. 1996: Onomastiska grundfrågor. NORNA-rapporter 60. 15–41. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Bakken, Arve M. (red.) 1998: Fjordhesten – menneskevennen. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Berge, S[amson]. (red.) 1930: Norsk svinestambok over Yorkshire og Landrase. 1. Råner født til og med 21/7 1927 og purker født til og med 1926. Oslo: Landbruksdepartementet.
- Baashuus-Jessen, J[ohannes]. (red.) 1923: Stambok over vestlandshesten. 2. bind. Hingster født til og med året 1919. Kristiania: Statens Stambokkontor.
- Baashuus-Jessen, J[ohannes]. (red.) 1926: Stambok over det røde, kollete østlandsfe. 1. bind. Okser født til og med året 1923. Oslo: Statens Stambokkontor.
- Ehn, Wolter. 1986: Hjærtros och Svarten, Spira och Nyman. Egennamn på kor, hästar, getter och oxar i svenska bond- och herrgårdar under 300 år. Fataburen 1986. Nordiska museets och Skansens årsbok. 143–150.
- Fonnum, Helge. 1931: Rektor Qvigstads samlinger av kunavn fra Troms og Nordland fylker. MM 1931. 72–98.
- Friis, J[ens]. A[ndreas]. 1876: Tilfjelds i Ferierne eller Jæger- og Fiskerliv i Høifjeldene. Christiania.
- Fure, Eli. 1990: Personnavn og tidsånd. NN 7–1990. 35–55.
- Furnes, Steinar. 2008: Frå Kong Sverre til Prins Sleipner. – Offisiell namngjeving av norske fjordhingstar fødte i tidsrommet 1875–1974. Namneval eller namnedanning? [Uopblisert masteroppgåve] Bergen: Universitetet i Bergen.
- Joleik, Albert. 1959: Kjærlege nomn på kjyr og smale. Sunnfjordsoga fram til 1801 II. 365–373. Flora: Sunnfjord sogenemnd.
- Karbø, Asbjørn og Kristoffer Kruken. 1991: Gullhorn og dei andre. Kunamn i Noreg. Oslo: Landbruksforlaget.
- Karbø, Asbjørn og Kristoffer Kruken. 1994: Blåmann og Lykle. Norske geitenamn. Oslo: Novus forlag.

- Karbø, Asbjørn og Kristoffer Kruken. 1995: Kva heitte hesten? – eit førebels oversyn over norske hestenamn. NN 12-1995. 89–112.
- Karlsson, Hugo. 1983: Hästnamn under karolinsk tid. Svenska landsmål och svenskt folkliv. 86–109.
- Karlsson, Hugo. 2004: Namn på Kungl. Maj:ts hästar 1628–1815. En ord- och namnstudie. Uppsala: Uppsala universitet.
- Kvadsheim, L[ars]. H. (red.) 1926: Stambok yver rygjasau. 1. Stavanger: Rogalands landbruksselskap.
- Langballe, M[ikal]. T. (red.). [1910]1920: Stambok over vestlandshester. 1. Hingster født i årene 1857–1904. Annen utgave efter offentlig foranstaltning. Utarbeidet ved Chr. Wriedt. Kristiania.
- Leibring, Katharina. 2000: Sommargås och Stjärnberg. Studier i svenska nötkreatursnamn. [Doktorgradsavhandling] (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi LXIX.) Uppsala.
- Leibring, Katharina. 2005: [Melding av] Hugo Karlsson: Namn på Kungl. Maj:ts hästar 1628–1815. En ord och namnstudie. 65 s. Uppsala: Uppsala universitet 2004. (Namn och samhälle 16.) ISBN 91-506-1790-7. Namn och Bygd 93. 148–150.
- Nestaas, Tor. 1998: Matadorar og andre hingstar. I: Bakken, Arve M. (red.) Fjordhesten – Meneskevennen. Oslo: Det Norske Samlaget, 140–164.
- Nordlander, Johan. 1880: Norrländska husdjursnamn. Nyare bidrag til kändedom om de svenska landsmälen ock svenskt folklif 1. 371–432.
- Nynorskordboka. Marit Hovdenak m.fl. (red.) 1986: Oslo: Det Norske Samlaget.
- Petersen, Sigv[art] (red.) 1902: Stambog over Heste af gudbrandsdalsk Rase. Hingster. Kristiania.
- Pettersen, Egil. 2004: Navn på godtemplarlosjer. NN 20/21-2003/2004. 129–136.
- Rogan, Bjarne. 1992: Oskar og Gaa Paa, Vantrivsel og Sviger mors Drøm. Norske lystbåtnavn i går og i dag. Norsk Sjøfartsmuseum. Årsberetning 1991. 59–102. Oslo.
- Rogan, Bjarne. 1994: Navn eller nummer? Motiver for navngiving av ting. NORNA-rapporter 56. 81–100. Uppsala: NORNA-förlaget.
- SNL [nummer] = Kortner, Olaf m.fl. (red.) 1978–1981: Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon 1–12. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Stemshaug, Ola. 1982: Frå Førnesbrunnen til Sheik Protector. Litt om namn på husdyra våre før og no. Syn og Segn 1982. 161–167.
- Stokkevåg, Bernt Helge. 2004: Frå *Fjalir* til *Fjordprins*. Namn og nemningar på farty i lokaltrafikk langs kysten. Nordica Bergensia 30. 85–110. Bergen: Nordisk Institutt, Universitetet i Bergen.
- Tiberg, Nils. 1972: Estlandssvenska husdjursnamn. (Estlandssvenskarnas folkliga kultur 7.) (Acta academiae regiae Gustavi Adolphi LI.) Uppsala.
- Tvinnereim, Jon. 1981: Ei folkerørsle blir til. Den frilyndte ungdomsrørsle på Nordvestlandet. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Zilliacus, Kurt. 2002: Forska i namn. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. ÅLF [årstal] = Aarsberetning angaaende de offentlige Foranstaltninger til Landbrugets Fremme i Aaret [...]. Kristiania: Udgivet af Departementet for det Indre/Landbruksdirektøren.
- Aasen, Ivar. [1873] 1918: Norsk Ordbog med dansk Forklaring. Fjerde uforandrede Udgave. Udgiven af Vestmannalaget. Kristiania: Alb. Cammermeyers Forlag. Lars Swanstrøm.

Nettressursar:

<http://www.aasentunet.no/default.asp?id=5274&menu=3936> [30.12.09]

<http://www.ssb.no/emner/00/navn/index.html> [10.01.10]

http://www.genealogia.fi/genos/62/62_135.htm [15.10.09]

Notar

- 1) Sjå elles Furnes (2008:9ff.) for grundigare omtale av den avlsorganisatoriske utviklinga for vestlandshest.
- 2) Akselberg (2002:38) definerer det mentale onomastikonet som «ein sekk der namnetilfanget til einskildindividet er lagra, eit materiale som m.a. kan fungera som grunnlag for analogiske nylagningar. Onomastikonet, i interaksjon med det mentale leksikonet, styrer på den måten einskildindividet sin observasjon av potensielle natur- og kulturobjekt som namnedotenotatum, og like einskildindividet si tolking av namn».
- 3) Slik kan også situasjonen ha vore i det svenske miljøet Johan Kalén tok utgangspunkt i då han (ifølgje Hugo Karlsson (1983:88)) hevda at einslege kyr og hestar sjeldan bar namn (proprium). Eit nærskylt synspunkt ytrar Nils Tiberg (1972:55) om husdyrnamn på Runö: «[A]v gammalt tycks hästen – högst en pr hushåll – icke ha haft något egennamn». Tyngda av vestnorske gardar fødte heller ikkje mange hestar i eldre tid. Det er naturleg å tenkje seg at appellativ, eller kanskje rettare sagt "mellomting" av appellativ og proprium (jf. Karlsson 2004:10), som til dømes *merra*, *hesten*, *gjelken*, *borken* og *rauden* langt på veg kunne stette dei reint kognitive behova på dei fleste mindre gardsbruk. Dette synspunktet, saman med m.a. Joleik, Kalén og Tiberg sine påstandar om «namnløyse», lyt sjølvsagt sjåast opp mot diskusjonen om kvar skiljet mellom proprium og appellativ går. Spørsmålet har vorte teke opp av fleire, ikkje minst av stadnamnforskarar. Kurt Zilliacus (2002: 154) hevdar at «[m]edan appellativet har en klassificerande funktion är egennamn införda och fungerer som individuellt syftande särskiljande beteckningar». Innanfor husdyrnamnforskning kommenterer elles Leibring (2005: 148) Karlsson sine ovanfor tilviste synspunkt i saka. Ho «är inte beredd att instämma med Karlsson om att *Grå valacken*, *Gamle brune valacken* och *Svartbrune valacken* skall anses vara egennamn» (ibid.). I norske målføre har både *gjelk*, *merr*, *hest* og *hingst* lenge vore levande appellativ i norsk språk (jf. Aasen 1918), og dét er dei framleis. Difor er det, slik eg ser det, tvilsamt å utan vidare rekne dei usamansette bundne formene *gjelken*, *merra*, *hesten* og *hingsten* som proprium. Ord som *Blakken*, *Rauden* og *Svarten* stiller seg noko annleis, fordi dei er adjektivavleiingar, og desse bør, etter mi meining, reknast som proprium. Relasjonsnamn som *Veslemerra* og *Gamlemerra* kan elles truleg ha vore utbreidde i buskpar der det fanst fleire hestar, og desse bør også reknast som proprium. At slike «relasjonsnamn» etterkvart vart erstatta av andre namnetypar, noko stamboka for vestlandshest vitnar om, bør, i alle fall dels, vurderast som resultat av utvida namnebrukarkrinsar. Det er lett å tenkje seg at namnefloraen har fått behov for slik utvikling dersom namneobjekta vart delar av større miljø, og namna tilsvarende vart nytta i vidare namnebrukarkrinsar som t.d. femnde om fleire «veslemerrar», «gamlemerrar» og «gråfolar».
- 4) Sjølv har eg støtt vore kritisk til kva offisielle namn eg har gjeve utstillingshestane mine. Eg har brukt desse namna i avls- og utstillingssamanheng, men eg har aldri vorte van med å nytte dei i dagleg dont. Har eg hatt *ein* hest på stall, har han vorte omtala som *hesten* [hingsten] eller *merra*. Har eg hatt fleire, har eg nytta omgrep som t.d. *åringen*, *toårs merra* og *gamlemerra*, og har fleire individ vore av same årgang, har slike appellativ gjerne vorte utmerkte med fargenemningar eller med namna til oppalarane av dei aktuelle individ, eventuelt med farsnamn (som t.d. *Ljosprins-merra*). Grannane har jamt kalla dyra mine *boahestane*, og deira har eg nemnt som *bakkemerra*, *hesjevollhesten* eller *monsåringen*, alt etter kva bruk dyra var heimehøyrande på. Ein slik uformell namneskikk vaks eg opp med, og sjølv om trendane må ha vore skiftande frå stad til stad, er det all grunn til å gå ut frå at systemet både er breitt geografisk fundamentert og gamalt og veletablert.
- 5) Mellom anna Karbø & Kruken (1991: 44) påpeikar at direkte karakteriserande namn er alderdomlege som type. Dei hevdar også at «[m]ange reknar slike namn for å vere dei opprinnelege og

- ekte kunamn». Dei same forfattarane (1994: 35) presenterer elles statistikk som syner at geitenamn frå undersøkte skiftedokument i dominerande grad er av karakteriserande art.
- 6) Leibring (2000: 24) omtalar parallellar frå svensk husdyrnamntradisjon: «Före 1800-talets mitt var de flesta djurnamn i Sverige vad man kan kalla närmiljönamn, alltså namn tänkta för och använda inom en trängre brukarkrets.»
 - 7) Stambokförarane, som på seinare tidspunkt tok utgangspunkt i katalogane ved utarbeiding av stambokband, rapporterer også om vanskaner. For dødehest skriv Sigvald Petersen (1902:10) at «[n]avnespøragsmaalet har voldt de største vanskeligheter», og Mikal Langballe, som registrerte vestlandshingstar, påpeikar same problem (1920: VI).
 - 8) Her sitert etter <http://www.aasentunet.no/default.asp?id=5274&menu=3936>
 - 9) Eit hapaksnamn er eit namn som berre er belagt med éin namneberar.
 - 10) For fleire detaljar om representasjonen av dei overordna namnekategoriane i korpus; sjå Furnes (2008: 58 ff.).
 - 11) Sjå t.d. Karbø & Krukens (1995: 89 ff.) sortering av norske hestnamn i den elles svært verdfulle artikkelen «Kva heitte hesten?». Bruken av tydingsgrupper (tolv i talet) er her svært illustrerande, men det er likevel, som også forfattarane sjølve påpeikar (ibid.: 105), problematisk at t.d. tydingsgruppene «Personnamn» og «Kjende personar» grip inn i og overlappar kvarandre. Om namna *Håkon* og *Olav* skriv forfattarane t.d. at dei «har valt å plassere slike namn blant personnamna dersom ikkje samanhangen peikar direkte mot ein kjend person» (ibid.). Kva type 'samanheng' det vert sikta til, kjem ikkje klårt fram. Samstundes vert namn som t.d. *Enok*, *Tyra* og *Viktoria* nemnde som døme på kjendisnamn (ibid.:106). Dette eksemplifiserer at sorteringa må ha vore vanskeleg å gjennomføre.
 - 12) Dei presiserte variantane treng heller ikkje å ha vore laga av hingsteigarane. Fleire stambokførarar tok seg fridom til å utmerkje namn under registreringa (sjå t.d. Petersen 1902: 10). Slik praksis har også golde for andre husdyrslag. I stamboka for rygjasau (Kvadsheim 1926: VIII) står det t.d. at «[f]or vèrene er det ved hjelp av tilnamn ordna slik at det ikkje fyrekjem dyr med sams namn». Stambokføraren for landsvin (Berge 1930:V) skriv elles at «[m]ange dyr på stasjonene har samme navn og mange har bare et nr. Jeg har ofte satt til gårdsnavnet for å få en forskjell. Navnene vil derfor kanskje virke litt fremmed for dem som er fortrolig med de gamle navn».
 - 13) jf. <http://www.ssb.no/emner/00/navn/index.html>
 - 14) jf. t.d. http://www.genealogia.fi/genos/62/62_135.htm
 - 15) Når eg her nyttar omgrepa *terionomastikon*, *toponomastikon* og *antroponomastikon*, er det i tydingane *generelle* onomastikon av høvesvis dyrenamn (terionym), stadnamn (toponym) og personnamn (antroponym).
 - 16) Trass i at mengda av husdyrnamn må ha vore nærmiljonamn i eldre tid, kan kartleggingar som m.a. Just Qvigstad (Fonnum 1931) og Joleik (1959) har gjort av terionym i skiftedokument frå 1700-talet og fyrste helvt av 1800-talet tyde på at det har eksistert meir og mindre faste, sams hovudledd for særskilde husdyrslag på relativt tidlege tidspunkt. Desse ledda kan påvisast å ha vore nytta i vidare geografiske område enn dei vanlege namnebrukarkrinsane kan ha femnt om. Til dømes inneheld samlingane til Qvigstad og Joleik, som tek utgangspunkt i skiftedokument frå ulike landsdelar (høvesvis Nordland, Troms og Sunnfjord), fleire like kunamn og kunamn med sams hovudledd. Fleire av dei same namneelementa finn ein også att i gamle nordsvenske kunamn (jf. Nordlander (1880), Ehn (1986) og Leibring (2000)). Om geitenamn skriv Karbø & Kruken (1994: 15) at slike dels har «spesielle, karakteriserande trekk som skil dei ut frå både kunamn og andre husdyrnamn». I den eldste husdyrnamnoppskrift i Noreg hevdar Jens Andreas Friis (1876: 59) jamvel at geitenamn har «en anden Klang eller Musik» enn andre husdyrnamn. Ei sentral, hittil uløyst oppgåve er å utforske eit breitt nok kjeldegrunnlag til å kunne gje svar på om det har eksistert visse terionomastikon som dei einskilde husdyrslag i større eller mindre grad

har sett grenser for. Fanst det t.d. «typiske» storfenamn som skilde seg frå «typiske» geitenamn og «typiske» hestenamn i eldre tid? Som sagt er kjeldene for hestenamn få og omfangsfattige, men mykje tyder på at i alle fall storfe lenge har hatt visse «faste» hovudledd. Kan liknande tendensar påvisast for andre husdyrslag? Sjølv sagt må det, som eg før har poengtert, ha eksistert lokale namnekulturar som var meir eller mindre avskorne frå andre tilsvarande kulturar. At eg her hiv fram ein hypotese om at det i premoderne tid har vore visse sams trekk mellom t.d. hestenamn i den eine landsdelen og hestenamn i den andre, og at desse skilde seg frå t.d. storfenamn og småfenamn på tilsvarande vis, må altså ikkje lesast som uttrykk for at det ikkje fanst naturgeografiske isoglossar som isolerte terionomastikona i større eller mindre grad. Det kan snarare vere tale om at dei gamle typane husdyrnamn, som i stor grad denoterte eigenskapar ved individa, kan ha utvikla seg nokolunde einsarta fordi dei hadde rot i (opphavleg) individkarakteriserande appellativ og adjektiv. Eit samla terionomastikon innanfor ein snever namnebrukarkrins har truleg uansett hatt ulike namnekulturar for dei einskilde husdyrslag, og dersom dei «typiske» hestenamna i eit åtskilt område fall saman, eller hadde likskapstrekk med hestenamna i ein annan landsdel, er det naturleg at namnekulturane hadde til sams at dei var tufta på individkarakteristikk. Dette veit ein førebels for lite om.

- 17) For den historiske utviklinga av individkarakteriserande fjordhingstnamn; sjå Furnes (2008: 135).
- 18) Dette representasjonsfallet bør ein neppe trekkje for store konklusjonar ut frå, men det er interessant at Karlsson (2004: 56) nemner eit eldre, ikkje verken identisk eller parallelt, men likevel delvis nærskyldt døme frå utviklinga av svenske hestenamn etter den karolinske stordomstida: «Som tidigare framhållits [...] speglar den upphøjda och martialiska karaktären hos hingstnamnen 1700 den karolinska militärstatens ideologi. Namngivarna hade i hög grad rikets storhet och höghet för ögonen [...]. Hingstnamnen 1815 har inte samma upphøjda och martialiska prägel som de från år 1700. Ideologin är 1815 ej framträdande». Dømet illustrerer at hestenamn ved fleire høve har vore prega av kulturelle og samfunnsmessige straumdrag.
- 19) Det eksakte tidspunktet kjenner eg ikkje til. Sjå Furnes (2008: 14 f.) for grundigare omtale av reguleringstiltaka.

Magnus Olsen som sakralnamnsforskare

av Per Vikstrand

This paper deals with Magnus Olsen's contribution to the research into Old Norse sacral place-names, which give evidence about the ancient religion of the Norse. In this field Olsen was a pioneer and his writings a great inspiration for generations of scholars to come. However, he has also been met with considerable criticism for his sometimes too far-reaching conclusions. In my paper I try to evaluate Olsen's research by analysing a few of his studies.

In his early work on the place-name Njardarlög (1905), he advocates the intriguing interpretation of this name as 'the jurisdiction of the goddess Nerthus'. Although this way of understanding the name might be not at all improbable, he nevertheless omits other possible interpretations in a manner very characteristic to him, thus simplifying a very complex linguistic problem.

His major work in the field of sacral place-names is Hedenske kultminder i norske stedsnavne (1915) ('Heathen reminiscences in Norwegian place-names'). This is a very extensive study but also a work that is rather difficult to grasp. Characteristic is his way of taking his starting-point in a single place-name (or two) and from a rather weak empirical basis develop far-reaching mythological and historical constructions. His reconstruction of a god's name Skjaldr from a single place-name, Skjaldarakt, is symptomatic and do not stand the test of modern onomastic methods. On the other hand, in this work he outlines the structural approach to the study of place-names that is his most important contribution to the field. He always regards the names as parts of a system or at least a context, and even though his own investigations may take him astray, he makes it clear for all of us how fruitful this contextual approach might be.

The highlight of Olsen's production is Ættegård og helligdom. Norske stedsnavn sosialt og religionshistorisk belyst (1926) (also pub-

lished in English as Farms and fanes of ancient Norway. The place-names of a country discussed in their bearings on social and religious history). This is one of the great syntheses on the Norse world of the 20th century. In this work he recaptures his earlier studies in a more accessible way and also ventures into the field of mythological place-names. Fascinating is his notion that several place-names in Tune in Østfold, such as *Valaskjalf, *Alfheimar and Yvin, might be apprehended as a sort of earthly counterparts to the mythological place-names Valaskjalf, Alfheimr and Ýdalir.

Although reservations had been made by his predecessor Oluf Rygh, Magnus Olsen did not doubt that the place-name element hof of Norway and Island had the same meaning as Old Norse hof 'temple'. This was, according to Olsen, a meaning that had developed in Frisian, from where the word hof was imported to Norway. The religious connotation had, suggested Olsen, developed from an older meaning 'fence around building', indicated by German kirchhof 'cemetery'. For some decades in the middle of the 20th century the existence of pre-Christian temples in Scandinavia was strongly doubted. The literary sources were considered to be influenced by Christian notions to such a degree that they were useless as sources to pre-Christian cult-practises, and the archaeological evidence for cult-buildings were weak and disputed. During the last decades of the last century, however, several buildings which were interpreted as sanctuaries or temples emerged in archaeological investigations. Even more intriguing, certain of them were fenced in a way that strongly actualised Olsen's theory as to the origin of the temple-designation hof.

Even though Magnus Olsen's research has been met with scepticism from, among others, Jöran Sahlgren, his contribution to the field of sacral place-names has also been positively evaluated by Jørn Sandnes and Botolv Helleland. The main problem with Olsen's theories, as I see it, is that they often have a weak empirical base, many times just one place name or a supposed relation between two place-names.

Det vetenskapliga intresset för ortnamn som bär vittnesbörd om den gamla skandinaviska religionen, dvs. namn som *Torshov* 'guden Tors hov' och *Frös-lunda* 'guden Frös lund', kan följas tillbaka till andra hälften av 1800-talet. Då publicerades en rad pionjärarbeten varav de viktigaste var Magnus Fredrik Lundgrens *Språkliga intyg om hednisk gudatro i Sverige* (1878), Oluf Ryghs

Minder om Guderne og deres Dyrkelse i norske Stedsnavne (1880) och Oluf Nielsens *Bidrag til Fortolkning af danske Stednavne*, avsn. 5 *Spor af den hedenske Gudsdyrkelse* (1886). Men det var Magnus Olsen som kom att bli portalfiguren för forskningsinriktningen under dess glansperiod som omfattade 1900-talets tre första decennier. Sakralnamnsforskningen från denna tid har ofta anklagats för att vara spekulativ och ovederhäftig, och det är till viss del sant. Samtidigt kom den att betyda en hel del för ämnets utveckling, inte minst teoretiskt och metodiskt genom att den introducerade ett strukturalistiskt tankesätt där de enskilda ortnamnen betraktades som beståndsdelar i större onomastiska och sociala strukturer.

Magnus Olsens forskning om sakrala ortnamn är oerhört rik och mångfasetterad. Här kan jag bara beröra några få aspekter och jag ska därvid med enskilda exempel försöka belysa hans styrka men också hans svagheter som forskare. Dessutom ska jag försöka lyfta fram sådant som pekar framåt och som har relevans för den moderna forskningen om sakrala ortnamn.

Det gamle norske ønavn Njarðarløg 1905

Redan i sin första uppsats om sakrala ortnamn, *Det gamle norske ønavn Njarðarløg* från 1905, framträder Olsen som en djärv teoribygare. Önamnet, som ju syftar på Tynesøya i Hordaland, tolkas av honom (1905:22 f.) som »'Njords lov eller lagdømme', d.e. distriktet, som ved bindende overenskomster er underlagt Njord, hvor 'pax Njordi' hersker», alltså ett namn där efterleden är att jämföra med *Trøndelag*, fvn. *Prændaløg* 'tröndernas lagdöme'. Den här tolkningen finner man redan hos P.A. Munch (1854:170), och uppsatsen om Njarðarløg är det första exemplet på hur Olsen tar upp en tråd från tidigare forskning och spinner vidare på den. Namnet *Njarðarløg* vill Olsen se i ljust av Tacitus skildring av kulten av gudinnan Nerthus hos sju germanska stammar. Skildringen torde vara bekant för de flesta. Gudinnan Nerthus – vars namn ju är etymologiskt identiskt med gudanamnet *Njorðr* – har sin boning i en lund på en ö i havet. Ledsagad av en präst får hon runt i bygderna på en vagn dragen av kor. Överallt dit hon kommer blir det stor glädje och fest, och när gudinnan är närvarande går man inte i krig och tar inte vapen i hand. Tillsist för prästen henne tillbaka till ön där vagnen och hon själv tvättas i en avsides belägen sjö – *secretus lacus* – av trälarna som sedan »slukas av» (dvs. dränks) i sjön. Magnus Olsen menar nu att Njarðarløg varit just en sådan ö, en ö som utgjort centrum för Njordkulten i Hordaland. Härifrån har Njord på sin vagn förts runt i bygderna. På ön finns flera ortnamn som vittnar om kult, främst *Tysnes* och *Ve*. Där finns också en avsides belägen sjö benämnd *Vevatnet*, fvn. **Vévatn* 'sjön vid helgedomen' eller snarare 'den heliga sjön', vilket enligt Olsen ska motsvara den *secretus lacus* i vilken gudinnan och hennes vagn tvättades.

Här skulle man mycket väl kunna stanna, men det är typiskt för Olsen att han driver sin teori vidare. En av de Nerthus-dyrkande folken som Tacitus nämner identifieras av honom med den germanska stammen *charudes*, omtalad av den grekiske geografen Ptolemaios. Namnet är sannolikt identiskt med det av Ceasar omtalade *harudes*. Redan tidigare (Much 1893:203 f., se även Særheim 2001:27 och där anförd litteratur) hade man sammanhållit *harudes* med *Hardsyssel* i Danmark och placerat detta folk på nordöstligaste Jylland. Olsen menar nu att en del av haruderna mycket tidigt flyttat till Hordaland. Stambeteckningen *hørðar* som ingår i *Hørðaland* är enligt honom identiskt med Ptolemaios *charudes*. Med sig till Hordaland har dessa »urhorder» fört inte bara gudinnan Nerthus utan också guden Tyr, vars namn ju enligt vanlig mening ingår i gårdnamnet *Tysnes* på norra delen av Tysnesøya.

Som framgår är det långtgående och djärva teorier som presenteras. Typiskt för Olsen är också att det är de religionshistoriska och historiska aspekterna som står i centrum – ortnamnen är mer ett medel än ett mål. Jag tänker här inte diskutera Olsens teoribygge kring namnet *Njarðarløg* – det skulle föra alltför långt. Men det bör ändå påpekas att det av beläggen att döma inte är klart om det gamla namnet på ön varit *Njarðarløg* eller *Njarðarlaug*, dvs. om efterleden innehåller pl. *løg* 'lag, lagdöme' eller *laug* 'våtka, sjö'. En tredje möjlighet påpekas av Finnur Jónsson i en recension av Olsens arbete (1905–06:143 f.). Det är att *løg* kan vara dativ av fvn. *lōgr* m. 'vatten, sjö'. Utgår man från ett *Njarðarlaug* eller *Njarðarlōgr* skulle det kunna röra sig om ett äldre namn för *Vevatnet*, som ju har karaktären av ett noa-namn.

Hedenske kultminder i norske stedsnavne 1915

Magnus Olsens huvudverk inom sakralnamnsforskningen är *Hedenske kultminder i norske stedsnavne* som låg färdigt 1914 och trycktes 1915. Verket, som med rätta har karakteriserats som epokgörande (Holtsmark 1977:9), är stort och mycket innehållsrikt, men samtidigt ganska svåröverskådligt. Att ge ett kortfattat referat av innehållet är omöjligt. Handlingen utspelar sig huvudsakligen på Østlandet och det rör sig mycket om samband mellan olika gudar samt om samband mellan gudar och kultplatser av olika slag: *hof*, *hørgr*, *akr*, *vangr* m.fl. Gudarna och kultplatserna rangordnas, ofta genom deras olika relation till kyrkplatser, och rangordningen antas ofta återspegla en kronologisk utveckling. På det religionshistoriska planet utvecklar Olsen här bl.a. sin teori om den germanska kulten av ett manligt gudapar, i Norge företrätt av Ullr eller Ullinn och Freyr. De representerar den klara respektive den molnhöljda himmelen och deras kult äger rum på parvis uppträdande åkrar i förbindelse med kvinnliga gudomar, Njörðr eller Freyja.

Jag tänkte försöka belysa verkets karaktär genom att titta närmare på en av de många enskilda undersökningar som det innehåller. Liksom så ofta hos Magnus Olsen tar den avstamp i ett enskilt ortnamn men växer sedan ut till en bred teori med stor räckvidd. I det här fallet utgår han (1915:223 ff.) från ortnamnet *Skjaldaragr*, ett namn som omtalas i Morkinskinna och som har attribuerats till Aker i Vangs sn på Hedmark. I Vangs sn finns vad Olsen betraktar som ett yngre skikt med kultnamn, representerat av ett *Torshov* och socken-namnet *Vang*. Olsen (ibid. 140) anser ju att det osammansatta *Vang* här och på andra ställen brukats om centralt liggande religiösa mittpunkter, vanligen härstammande från förkristen tid. Men jämte dessa yngre namn finns också ett äldre *Dísinn*, av *Dísvinn*. Olsen menar att Tor hör till ett yngre skikt gudar, men här uppträder han tillsammans med de ålderdomliga diserna. Detta, menar Olsen, är ett tecken på att hans kult här efterträtt kulten av en äldre gud, och denne gud bör ha varit någon av Opplandas äldre huvudgudar Ullr/*Ullin eller Freyr. Av den anledningen menar Olsen att förleden i *Skjaldaragr* torde innehålla ett binamn **Skjöldr* 'sköld' syftande på en av dessa gudar. Han menar vidare att den gud det rör sig om är Uller, som ju i den norröna mytologin omtalas som *skjaldar áss* 'sköld-asen'. Inspirerad av Axel Olriks (1903–1910, 1:226 ff., 2:250 ff.) utredning av Sköldungarnas bakgrund identifierar Olsen guden *Skjöldr* med sköldungarnas mytologiske stamfader. Denna *Skjöldr* representerar enligt Olrik föreställningen om en stamfader som kommer farande på ett skepp från okända trakter, grundar kungaätten och sedan drar bort igen på sitt skepp. Han kallas i Beowulf *Scyld Scéfing* 'Skjöld, kornnekens son eller ättling'. Bakom denna berättelse, menar Olsen och Olrik, döljer sig en myt om den årligen återkommande och bortdragande växtkraften, i ritén symboliserad av en kornnek, en sädeskärve. Med stöd från folkloristiskt material från England, Norge och Finland rekonstruerar Olsen – i Olriks fotspår – en primitiv kult av en kornvätte eller en korn-gud som tänks komma seglande på en sköld om våren och som drar bort igen på hösten. I denna sköldgud har vi också, menar Olsen, ursprunget till Ullr, sköldguden, och på Opplanda kan man genom ortnamnen följa hur hans kult växer fram.

I sina mytologiska resonemang tillämpar Olsen en eklektisk metod där han hämtar material från i tiden och rummet skilda kulturella kontexter, en metod som nog ingen religionshistoriker idag skulle våga använda. Men jag ska här koncentrera mig på den onomastiska analysen. Namnet *Skjaldaragr* erbjuder knappast något etymologiskt problem, däremot finns en komplikation med de dubbla namnformerna *Akr* och *Skjaldaragr*. Denna löser Magnus Olsen elegant genom att betrakta *Akr* som ett närhorisontsnamn, brukat i bygden, och *Skjaldaragr* som ett fjärrhorisontsnamn, brukat särskilt för att skilja *Skjaldaragr* från *Ringsagr*. Inför Olsens tolkning av förleden i *Skjaldaragr* kan dock resas

åtskilliga invändningar. Att rekonstruera gudanamn utifrån ortnamn är ett vanskligt företag. För att en sådan rekonstruktion ska bli trovärdig krävs att två villkor är uppfyllda. För det första bör det rekonstruerade gudanamnet uppträda tillsammans med välkända sakrala huvudleder (t.ex. *hov*, *-vé/-vi*) och för det andra bör det vara belagt från flera ortnamn. Det är tveksamt om **Skjǫldr* uppfyller något av dessa villkor. Huvudleden *-akr* är förvisso väl belagd i sakrala ortnamn, men det är samtidigt inte en exklusivt sakral komponent. För att tala med Vibeke Dalberg och John Kousgård Sørensen (1979:10 f.) kan man kanske säga att det i namn som *Ullinsakr* och *Þórsakr* har sakral referens men inte sakral betydelse. Vad gäller det andra villkoret är det inte uppfyllt. Magnus Olsen rekonstruerar **Skjǫldr* utifrån ett enda ortnamn – *Skjaldarakr* – en ortnamnsform som dessutom bara är belagd i en enda källa, nämligen Morkin-skinna.

Förleden i *Skjaldarakr* står i genitiv vilket kan tyda på att det rör sig om ett namn. I en kritisk genomgång av Olsens tolkning föreslår Jöran Sahlgren (1923:33) att förleden innehåller ett gammalt namn på den vik av Mjøsa vid vilken Aker ligger. Han visar också att ordet *skjǫldr* m. 'sköld' är välkänt i namn på vikar och fjordar från olika håll i Norden, bl.a. har Oluf Rygh räknat med det i gårdnamnet *Skjellerud*, av ett äldre **Skjǫldrarruð*, i Akershus fylke (NG 2:77). För innebörden av ett sådant viknamn kan man hänvisa till Gustav Indrebøs (1924:176 f.) tolkning av sjönamnet *Skjellbreia*, äldre *Skjaldbreið(r)* 'den skjoldbreide' ('den som er brei som eit skjold' NSL:402). Olsens rekonstruktion av gudanamnet **Skjǫldr* är således ur onomastisk synpunkt inte väl underbyggd. Det är en svaghet hos Magnus Olsen – och särskilt i Hedenske kultminder – att han alltför ofta drar generella slutsatser utifrån enstaka eller mycket få exempel. Konstruktionen av gudanamnet **Skjǫldr* är ett exempel på detta.

Ættegård och helligdom 1926

Höjdpunkten i Magnus Olsens vetenskapliga författarskap är boken *Ættegård og helligdom. Norske stedsnavn sosialt og religionshistorisk belyst*, egentligen en serie föreläsningar som han höll 1926 och som trycktes samma år. Föreläsningsserien hölls följande år även på högskolan i Stockholm. *Ættegård og helligdom* är en bred rundmålning av det förkristna samhället i Norge där Olsen drar samman trådarna från sin tidigare forskning. Utgångspunkten är ortnamnen, men här framträder även runologen och inte minst filologen Magnus Olsen med sin djupa kännedom om den norröna litteraturen. Framställningen är populärt hållen och stilen är utsökt; det här är en bok man läser som en spännande roman.

De två avslutande kapitlen ägnas den fornskandinaviska religionen. I det

första sammanfattar och utvecklar Olsen sin syn på de båda kultplatsbetecknande ortnamnselementen *hof* och *hørgr*. Till *hof* ska jag strax återkomma. När det gäller *hørgr* menar Olsen att ordet har avsett en ålderdomligare typ av kultlokaler som dessutom haft en mer privat karaktär. De har främst hört samman med kulten av Freyr och har ofta betjänats av kvinnliga kultfunktionärer. I det andra kapitlet riktar Olsen in sig på de stora helgedomarna, de som varit mittpunkter för tidiga småriken eller delar av sådana. Han skisserar här två olika system, ett för Opplanda och ett för Trøndelag. På Opplanda har de centrala helgedomarna burit namn på *-hov* och särskilt utmärker sig här det tre gånger uppträdande *Ullinshov*, vilka visar att **Ullinn* varit en huvudgud. I Trøndelag, däremot, möter i centrum av de gamla fylkena en rad namn på *-haug*: *Alstahaug*, *Sakshaug* och *Haug*. Fylkenas mittpunkt har här varit kungshögen, den gode konungens gravhög där offentlig kult ägt rum i samband med fylkestinget.

På bokens sista sidor återvänder så Olsen till ett tema som han tidigare berört i *Minner om guderne og deres dyrkelse i norske stedsnavn* från 1922, nämligen relationen mellan mytologiska och sakrala ortnamn. Studiet av mytologiska ortnamn, dvs. fiktiva ortnamn i mytologisk kontext, såsom t.ex. *Bifrost*, *Folkvangr* *Valhöll* etc. är ett föga utforskat område där dock Olsen är en pionjär. I sitt arbete från 1922 (241 f.) för han fram idén att mytologiska ortnamn som *Brúðvangr* och *Folkvangr* kan vara inspirerade av verkliga, sakrala ortnamn innehållande *vang* i betydelsen 'vall som mötesplats vid helgedom'. I *Ættegård og helligdom* vänder han på resonemanget och menar (1926:280) att verkliga ortnamn som **Viðarsskjalf* (*Viskjøl*) i Botne i Vestfold och **Valaskjalf* i Tune i Østfold inte bara hänger samman med de mytologiska ortnamnen på *-skjalf* som *Hliðskjalf* och *Valaskjalf*, utan är att betrakta som uppkallelser efter mytologiska ortnamn. Idén verkar komma från Olsens läromästare Sophus Bugge (hos Rygh 1901:275 noten). Det gamla prästgårdsnamnet i Tune socken i Østfold, skrivet *Valaskioll* 1397 och *Valeskioll* 1594 (BØ 7:158 ff.) föreligger idag i en återupplivad form *Valaskjol*. Namnet är mycket omdiskuterat. Asgaut Steinnes (1950:371 f., 396 ff.) har framhållit det egendomliga förhållandet att man i Tune möter nabogårdarna *Alfheimar* (*Alvum*), *Ývin* (*Yven*) och **Valaskjalf*, tre namn med mytologisk klangbotten, fig. 1. I eddadikten *Grimnismál* nämns de tre gudaboningarna *Alfheimr*, *Ýdalir* och *Valaskjalf* (*Vála*-?) och Steinnes (ibid. 397) menar att bilden av gudarnas värld här är tecknad med bygden kring kungsgården i Tune som förebild. Senast har *Valaskjol* utförligt diskuterats av Tom Schmidt i samband med utgivningen av Kåre Hoels *Bustadnavn i Østfold* (BØ 7:158 ff.). Schmidt håller det som tämligen säkert att efterleden är *skjalf* f. 'høyde, platå osv.' i en terrängbetecknande funktion. Förleden kan, menar Schmidt, innehålla fvn. *valr* m. 'falk' men troligare rör det sig om gen.

pl. av *váll* m. i den av Oluf Rygh (1898:84) angivna betydelsen 'Stammer og Rødder af fældede Træer, Stub paa afbrændt Mark'. Även om de inte direkt avvisar tanken tycks varken Schmidt eller Hoel överväga möjligheten av en uppkallelse efter det mytologiska *Valaskjalf*.

Utän att ta ställning i de konkreta fallen kan man ändå konstatera att Magnus Olsen i sin diskussion av *Valaskjalf* tangerar väldigt moderna idéer om den sakrala topografin. Att heliga platser, tempel eller t.o.m. hela städer kan vara symboliskt utformade för att återspegla en mytisk värld eller en kosmologi är välbekant från många kulturer runt om i världen. På senare tid har man också försökt tolka den sakrala topografin på platser i Skandinavien som återspeglar av Asgård, det gäller t.ex. Uppsala i Sverige och Gudme – Gudhem – på Fyn i Danmark (Sundqvist 2004, Hedeager 2002). Olsens resonemang om **Viðarsskjalf* och **Valaskjalf*, som han menar är givna utifrån myten om Odens död, är en onomastisk version av liknande resonemang och som sådana långt före sin tid.

Hof

En central position i den bild av den förkristna kultens organisation och utveckling som Magnus Olsen tecknar intas av ortnamn innehållande ordet *hof* n. – antingen som simplex eller också i sammansättningar som *Torshov*, *Ullinshov*, *Hovin* och *Hovland*. Man kan börja med att konstatera att Olsen aldrig uttrycker något tvivel om att dessa namn innehåller ordet *hof* i betydelsen 'hedniskt tempel', alltså den betydelse som vi känner från den norröna litteraturen. Olsens hållning står därvid i skarp kontrast till den som Oluf Rygh intar i *Minder om Guderne og deres dyrkelse i norske stedsnavne* från 1880. Rygh (1880: 3 f.) påpekar där dels att *hof* i sammansatta ortnamn många gånger kan vara svårt att skilja från *haug*, dels att det i dialekterna på flera håll finns ett ord *hof* med betydelsen 'förhöjning, höjd' och dels att ordet *hof* i sydgermanska språk har betydelsen 'gård', en betydelse som också skulle kunna föreligga i gamla norska ortnamn. Magnus Olsen för ingen diskussion om dessa alternativa tolkningsmöjligheter utan utgår från att namntypen är semantiskt enhetlig och har betydelsen 'tempel'. Det enda namn han uttrycker reservation inför är sammansättningen *Hofstadh(i)r* som han menar i Norge ofta är vanskelig att skilja från sammansättningar med personnamn (1915:164).

Rangordningen av de olika kultplatserna är ett centralt inslag i Olsens resonemang (t.ex. 1915:175, 1926:231 ff.) och han bygger den i allt väsentligt på analogier med den kristna kyrkans hierarki. Högst upp finns kultplatser som motsvarar tredingskyrkor; här finner man framför allt namnet *Ullinshof* men även *Njarðarhof* och *Bórshof*. Helgedomar med det osammansatta namnet *Hof* motsvarar annexkyrkor eller möjligen prästgäldskyrkor (sockenkyrkor) medan

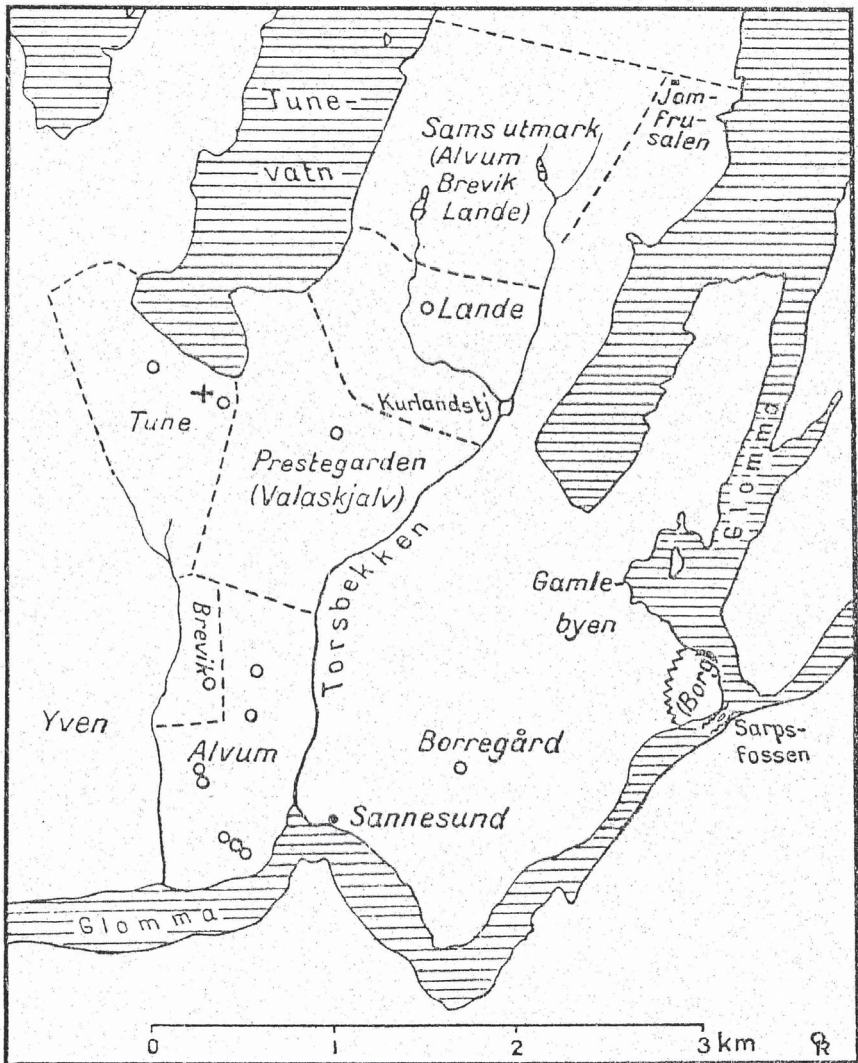

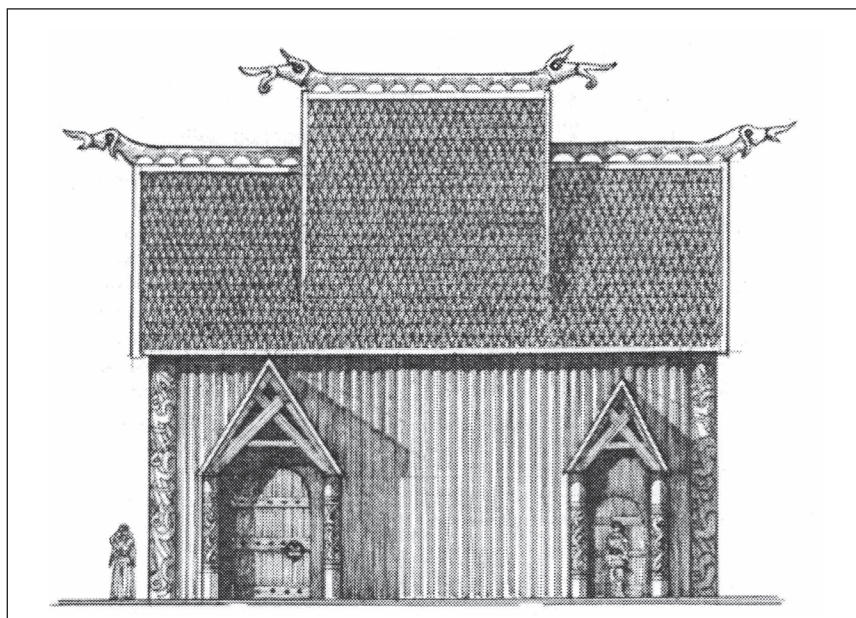
Fig. 1. Tune sn i Østfold. Efter Steinnes 1950 s. 403.

høgr och sakrala namn på *-land* syftar på privata kultplatser. Olsen (t.ex. 1915:164, 1926:230, 234 ff.) talar om *hof* som en beteckning för en offentlig kultplats och det råder knappast något tvivel om att han räknar med att man under förkristen tid har haft ett slags sockenorganisation runt dessa kultplatser, en uppfattning som kan synas anakronistisk och orealistisk. Men läser man Olsen mer noggrant finner man också tankegångar om detta som är mycket

moderna. Han skriver (1915:169) att de många *hof*-namnen på Hedmark ger »et levende indtryk af hovenes talrighed ved hedendommens slutning». Han menar att man måste räkna med att det på varje betydande gård också fanns ett hov, och i de fall gårdens ägare var en man med ledande ställning i bygden var det naturligt att det till hans hov anslöt sig en menighet som erkände mannen inte bara som sin världslige ledare utan även som sin representant gentemot de övernaturliga makterna. Uppfattningen att den världslige ledaren också var kultledare är i allra högsta grad aktuellt inom modern forskning där kultens maktlegitimerande funktion ofta framhålls (se t.ex. Sundqvist 2007:44 ff.).

Att ordet *hof* betecknat ett förkristet tempel var på Magnus Olsens tid knappast kontroversiell. Även om man hade en i viss mån källkritisk hållning till den norröna litteraturens hovskildringar så hade arkeologiska utgrävningar av »hovtomter» på Island givit ett – som man ansåg – entydigt resultat. Paradexemplet var den stora byggnad som Daniel Bruun och Finnur Jónsson (1909) undersökt på Hofstaðir i Mývatnssveit på Nordlandet. Denna tillsynes fasta grund rämnade dock med den danske arkeologen Olaf Olsens avhandling *Hørg, hov og kirke* från 1966. Bakgrunden till Olaf Olsens arbete var att han under många år hade företagit arkeologiska undersökningar inne i danska medeltidskyrkor. Inte i något fall hade han därvid stött på rester av äldre byggnader. Detta fick honom

Fig. 2. Rekonstruktionsteckning av kulthuset vid Uppåkra utanför Lund i Skåne, Sverige. Teckning: Loïc Lecareux. Från Larsson 2007 s. 172.

nu att ifrågasätta den gamla tesen att de tidigaste kyrkorna uppförts på platsen för förkristna tempel. Olaf Olsen förde sin teori ännu längre och hävdade, mot bakgrund av en bred genomgång av allt då känt historiskt och arkeologiskt material, att exklusiva kulthus inte alls hade förekommit under förkristen tid i Norden – möjligen med undantag för ett slags enklare byggnader som kallats *hørgr*. Ordet *hof* hade däremot betecknat den vanlig hallbyggnaden, som förvisso hade kunnat vara platsen för ritualer och offermåltider men som ingalunda var en exklusivt sakral byggnad. Olaf Olsens uppfattning vann stark anslutning och under ett par decennier betraktades idén om exklusiva kultbyggnader som spekulativ och osannolik. Men som så ofta annars kom nya arkeologiska upptäckter att visa att den historiska verkligheten varit långt mer komplex än man vågat tänka sig. Under 1990-talet började man upptäcka de exklusivt sakrala byggnader som Olaf Olsen menade inte hade funnits, men det var byggnader av olika typer som inte utan vidare lät sig förbindas med den sakrala byggnadsterminologi som framträder i ortnamn och norröna källor. Här kan nämnas t.ex. den lilla kultbyggnaden vid Borg i Östergötland (Nielsen 1997) och det mer spektakulära huset vid Uppåkra i Skåne, båda i Sverige. Det senare har stått i sex hundra år; det är ganska litet men har enorma stolphål, vilket kan antyda att byggnaden varit mycket hög (Larsson 2007), fig. 2.

I *Ættegård och helligdom* (1926:240 f.) diskuterar Magnus Olsen uppkomsten och spridningen av det sakrala *hof*. Han menar att den sakrala betydelsen har uppkommit ur en äldre innebörd 'hägnad runt byggnad' som föreligger i t.ex. tyskans *kirchhof* 'kyrkogård'. Argumenten är här etymologiska och inte minst ordet *kirchhof* har säkert spelat en stor roll för Olsens hypotes. Eftersom vi inte har några spår av denna äldre betydelse i nordiska ortnamn menar Olsen att utvecklingen måste ha skett utanför Nordens gränser. *Hof* ska i sin sakrala betydelse ha införts från friserna; argumentet är att frisernas huvudgud *Fosite* uppträder, i sin norröna form *Forseti*, i ortnamnet *Forsetlund* i Østfold (se om detta namn Olsen 1924:171 f. och Vikstrand 2002:123 f. och där anförd litteratur). Ordet *hof*, menar Olsen, har ledsagat en ny typ av kultbyggnader som var inspirerade av kristna kyrkor. Att kyrkor varit en förebild framgår enligt Olsen av att hovet enligt pålitliga skildringar i den norröna litteraturen, t.ex. i Eyrbyggja saga, till sin disposition påminner om en kyrka.

I sin teori om uppkomsten av det sakrala *hof* bortser Magnus Olsen från att ordet *hov* i betydelsen 'höjd' faktiskt är belagd från såväl norska som svenska dialekter (se Vikstrand 2001:258 f.). Men jag ska inte följa den tråden utan i stället ta fasta på Olsens uppfattning att den sakrala betydelsen uppkommit ur betydelsen 'hägnad runt byggnad' och att kristna kyrkor kan ha varit en förebild. Här möts Magnus Olsen och den moderna arkeologin på ett slående sätt.

Fig. 3 visar den stora hallen på stormannagården vid Tissø på Sjælland i

Fig. 3. Stormannagården ved Tissø på Sjælland i Danmark med hallen och den inhägnade byggnaden sydöst därom. Från Jørgensen 2002:232.

Danmark. Tissø anläggs omkring år 600 men planen visar fas 3 som infaller under vikingatid. I anslutning till och sydväst om hallen finns en mindre byggnad som har tolkats som en kultbyggnad och som framgår av bilden har den legat inom en inhägnad (Jørgensen 2002:232). Detta är inte specifikt för fas 3, utan en inhägnad byggnad finns i anslutning till hallen under hela gårdens livstid. Samma mönster med en särskild byggnad invid hallen möter även på stormannagården vid Järrestad i Skåne i Sverige (Söderberg 2005:233 ff.), fig. 4. Det är alls inte otänkbart att vi i sådana här komplex har ursprunget till det sakrala *hof*. I tolkningarna av dessa platser har man också framhållit att en förebild kan ha varit karolingiska furstesäten – s.k. pfalzkomplex – där en representativ hall kombinerats med ett gårdskapell; urtypen är Karl den stores palats i Aachen (Jørgensen 2002:244 f.). Således är det möjligt att Magnus Olsen var på rätt spår vad beträffar uppkomsten av det sakrala ortnamnet *hof*. Arkeologin verkar ge resultat som stämmer väl överens med det som Olsen antog utifrån helt andra källor.

Vid Hofstaðir på Island företogs nya arkeologiska undersökningar under perioden 1992–2002 (Lucas & McGovern 2008). Undersökningarna har stärkt intrycket av Hofstaðir som en sakral plats. Bland annat har man funnit spår av en omfattande rituell slakt av nötkreatur, där de slaktade djurens huvuden har hängts på hallens väggar eller satts på pålar utanför huset. I anslutning till hallen finns också flera mindre byggnader eller rum vilka kan ha fungerat som exklusivt sakrala lokaler, fig. 5. Ortnamnet *Hofstaðir* 'plats med ett hov' visar att det i det här komplexet gömmer sig ett hov, men om hovet varit hela komplexet eller någon del därav kan vi inte avgöra.

Magnus Olsens eftermäle

Ett försök att värdera Magnus Olsens forskningsinsats i ljuset av nyare forskningsdebatt gjordes av Jørn Sandnes på det viktiga NORNA-symposiet om sakrala ortnamn i Danmark 1990. Han utgår där bl.a. från den kritik som Jöran Sahlgren formulerade i en uppsats i *Namn och bygd* 1950. Sahlgren kritiserar där bl.a. Olsens tolkning av ortnamnet *Elgjartún*. Enligt Magnus Olsen (1915:165 ff.) vittnar dessa namn om att det av Tacitus omtalade gudaparet Alci även dyrkats i Skandinavien. Enligt Jöran Sahlgren (1950:27 ff.) innehåller namnen i stället ett sammansatt appellativ **elgjartún* 'älggård, fångstanläggning för älg'. Tydligare än så kan motsättningen inte bli. Här står det tidiga 1900-talets vurm för våghalsiga mytologiska spekulationer mot det sena 1900-talets lika starka vurm för vardagliga, jordnära tolkningar baserade på terrängförhållanden eller en antagen vardagstillvaro med jordbruk, jakt och fiske. Ingen av tolkningarna framstår som trovärdig. Jørn Sandnes (1992:13) formulerar det träffande som att Sahlgren ofta ersatte *en* osäker hypotes med en annan.

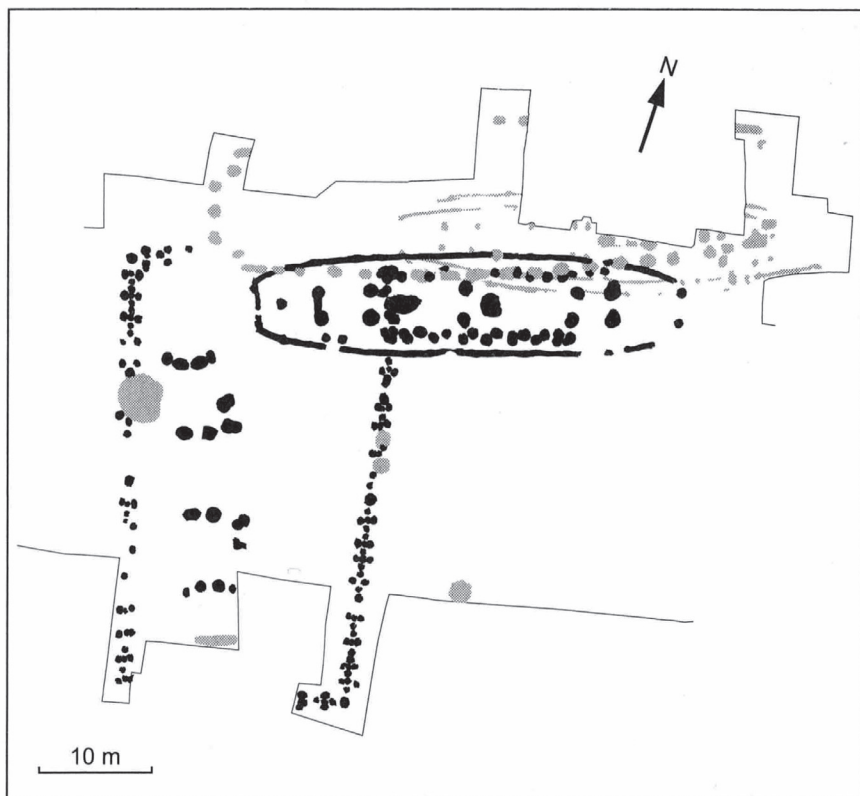

Fig. 4. Stormannagården vid Järrestad i Skåne med hall och inhägnad byggnad. Bilden visar skede 2 som är daterat till 700/800–950/1000 e.Kr. Från Söderberg 2005, s. 212.

Det kan förtjänas att påpeka att Sahlgrens kritiska uppsats från 1950 inte i första hand var riktad mot Magnus Olsen, utan mot den svenske filologen och ortnamnsforskaren Elias Wesséns arbeten om sakrala ortnamn. Sahlgrens uppsats innehåller ett mått av motiverad kritik men är också ett ganska grovt och elakt påhopp på Wessén. Olsen klarar sig bättre undan. Sahlgren omtalar honom i själva verket som »den frejdade norske språkforskaren» och karakteriserar *Hedenske kultminder* som »lika fantasirikt som skarpsinnigt». Medan Sahlgren således visar viss respekt för Magnus Olsens arbete, är hans omdöme om Elias Wesséns forskning utan nåd. Sahlgren hade en vass tunga och var de dräpande metaforenas mästare. Han skriver (1950:4):

Wesséns lärda utredning, vars innehåll här blott i sammandrag och urval kunnat återges, verkar fängslande och till en början bestickande. Den reser sig som ett forntida stavbyggt tempel högt över vardagslivets id.

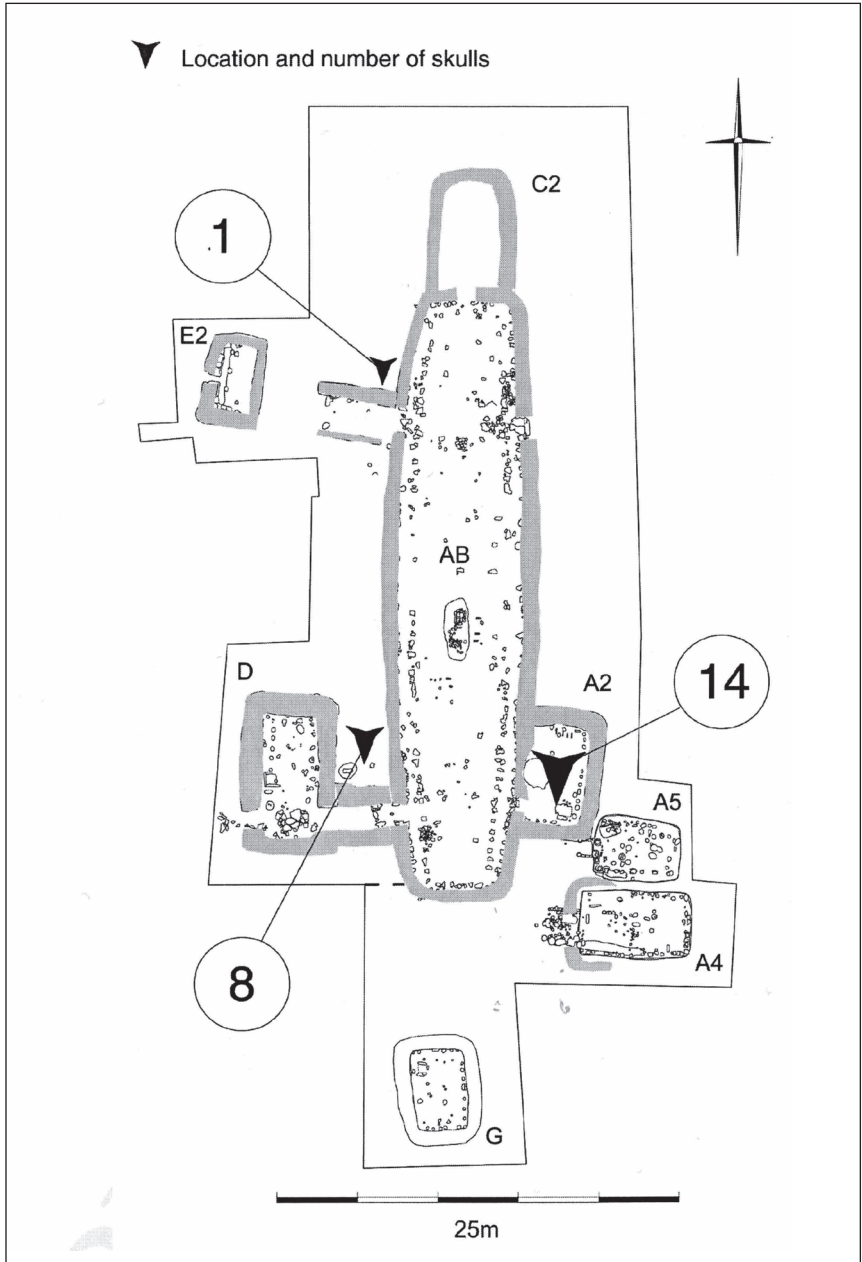

Fig. 5. Hofstaðir i Mývatnssveit, Island. Bilden visar hallen med omgivande mindre rum och byggnader. Symbolerna anger var nötkreaturskallar påträffats och siffran deras antal. Från Lucas & McGovern 2008, s. 10.

Men om hörnstavarna är murkna, skall hela templet falla. I själva verket har jag kommit till det resultatet att hörnstavarna voro murkna redan vid byggnadens uppförande.

Det måste vara denna parabel som Jørn Sandnes anspelar på när han i slutet av sin värdering av Magnus Olsens gärning skriver (1992:16):

I alt vesentlig tror jeg likevel Magnus Olsens byggverk vil bli stående. En del detaljer i utsmykningen, noen dristige og spennende tilbygg, vil kanskje falle, men det råbygget en da kommer ned på, og som Oluf Rygh har lagt grumnmuren til, det står trygt.

Den namnforskare som på senare år mer ingående arbetat inom Magnus Olsens forskningsfält är Botolv Helleland (t.ex. 1997, 2002). På det hela taget intar Helleland en positiv attityd till Olsens arbeten och skriver bl.a. (2002:59) att denne »med si breie religionshistoriske og språklege innsikt, kombinert med iderikdom» på grundval av ortnamns materialet har dragit »ei rekkje elegant formulerte slutningar om eldre trustilhøve og organisasjonsformer». Samtidigt, menar Helleland, framstår Olsen med John McNicols ord (1997:141) som en »maksimumstolker», och han kan i vissa fall ha dragit för långtgående slutsatser. Eftersom andra forskare använt sig av Olsens resultat, så t.ex. den tongivande religionshistorikern Jan de Vries, har detta fått vissa konsekvenser.

Slutord

Magnus Olsens stora betydelse för sakralnamnsforskningen låg i att han introducerade ett strukturalistiskt tankesätt. Grundtanken är att de sakrala ortnamnen – eller för den delen ortnamn över huvud taget – inte kan förstås som isolerade entiteter utan alltid måste tolkas utifrån sin onomastiska miljö och de större onomastiska strukturer i vilka det ingår. Som inspiratör för generationer av ortnamnsforskare i hela Skandinavien kan hans betydelse heller knappast överskattas. Men hur mycket vi än uppskattar Magnus Olsen måste vi inse att vissa av hans verk är mer än hundra år gamla och givetvis delvis föråldrade. För Olsen är t.ex. alla sakrala ortnamn kultminnen, dvs. de har denoterat kultplatser eller lokaler i anslutning till kultplatser. Inom den moderna sakralnamnsforskningen betonar man i stället att sakrala ortnamn kan ha avsett allt från verkliga kultplatser till platser som bara lösligt förbands med högre makter, t.ex. platser som figurerade i mytologiskt färgade berättelser. Allvarligare är kanske att Olsen alltför ofta bygger vidlyftiga teorier på en mycket mager empirisk grund. Inte sällan generaliserar han utifrån enstaka exempel. Antagandet om ett manligt gudapar Ullin-Freyr bygger t.ex. på endast två namnpar eller namngrupper; dels en grupp i Torpa sn på Land, dels namnparet *Ullsåker*

och *Frøysåker* i Hallingdal, det sistnämnda med ett inbördes avstånd på hela 20 km (Olsen 1915:100 ff.). Ja, »trådarna kan synas tunna och vägarna långa» som Anne Holtsmark (1977:14) skriver i sin lilla biografi över Olsen. I en dödsruna i svenska vitterhetsakademiens årsbok läser man att han »under sitt outtröttliga och inspirerade inträngande i en svunnen värld stundom nådde fram till syner, som på en gång voro forskarens och diktarens» (Strömbäck & Karlgren 1963:60). Så är det. Vi ska betrakta Magnus Olsen inte som en auktoritet utan som en inspiratör, en stor forskare som ger oss en glimt av vad ortnamnsforskningen *kan* vara i sina bästa stunder.

Litteratur

- Bruun, D. & Finnur Jónsson 1909: Om hove og hovudgravninger på Island. Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie 24. 245–316.
- BØ = Hoel, Kåre: Bustadnavn i Østfold. Utgitt av Avdeling for navnegransking, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo, ved Tom Schmidt & Margit Harsson. Oslo 1994 ff.
- Dalberg, V. & Kousgård Sørensen, J. 1979: Stednavneforskning 2. Udnyttelsesmuligheder. København.
- Hedeager, L. 2002: Scandinavian 'central places' in a cosmological setting. Central places in the Migration and the Merovingian periods. 3–18. Lund.
- Helleland, B. 1997: Sosiale og sakrale uttrykk i stadnamn. Freistnad på ei tematisering. Ortnamn i språk och samhälle. Hyllningsskrift till Lars Hellberg. Red. av S. Strandberg. 125–142. Uppsala.
- Helleland, B. 2002: Stadnamn og religionsskiftet. Ei problematisering med utgangspunkt i *Ullensvang*. NoB 90.53–107.
- Holtsmark, A. 1977: Magnus Olsen 1878–1963. I: Johannessen, O.-J.: Magnus Olsen. En bibliografi. 7–18.
- Indrebø, G. 1924: Norske innsjønamn. I. Upplands fylke. Kristiania.
- Johannessen, O.-J. 1977: Magnus Olsen. En bibliografi. Oslo.
- Jónsson, Finnur 1905–06: (rec.) Magnus Olsen, Det gamle norske ønavn Njarðarlög. Nordisk tidskrift for filologi 14.143–144.
- Jørgensen, L. 2002: Kongsgård – kultsted – marked. Overvejelser omkring Tissøkompleksets struktur og funktion. Plats och praxis. Studier av nordisk førkristen ritual. Red. av Kristina Jennbert, Anders Andrén & Catharina Raudvere. 215–247. Lund.
- Larsson, L. 2007: Kulthus och kultplats i Uppåkra. Mer än sexhundra år av riter och ceremonier vid en centralplats i Skåne. Kult, guld och makt. Ett tvärvetenskapligt symposium i Götene. Historieforum Västra Götaland. Red. av Ingemar Nordgren. 165–176. Skara.
- Lucas, G. & McGovern, T. 2008: Bloody slughter: ritual decapitation and display at the Viking settlement of Hofstaðir, Iceland. *European Journal of Archaeology* 10.7–30.
- Lundgren, M. F. 1878: Språkliga intyg om hednisk gudatro i Sverge. Göteborg.
- McNicol, J. 1997: Plassering av de første kirkene i Norge i forhold til de første kultstedene. Oslo.
- Much, R. 1893: Goten und Ingvaenonen. Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 17.178–221.
- Munch, P.A. 1854: Nordmændenes ældste gude- og helte-sagn. Christiania.

- NG = Rygh, O., Norske Gaardnavne. Oplysninger samlede til Brug ved Matrikelens Revision efter offentlig Foranstaltning udg. med tilføjede Forklaringer. Forord og Inledning, 1–19. 1897–1936. Kristiania (Oslo).
- Nielsen, A.-L. 1997: Pagan cultic and votive acts at Borg. An expression of the central significance of the farmstead in the Late Iron Age. Visions of the past. Trends and traditions in Swedish Medieval archaeology. Ed by Hans Andersson, Peter Carelli & Lars Ersgård. 373–392. Lund & Stockholm.
- Nielsen, O. 1881–87: Bidrag til Fortolkning af danske Stednavne. Blandinger til Oplysning om dansk Sprog i ældre og nyere Tid 1. København.
- NSL = Norsk stadnamleksikon. Red. av Jørn Sandnes & Ola Stemshaug. 4. utg. 1997. Oslo.
- Olrik, A. 1903–1910: Danmarks helteedigtning. En oldtidsstudie. 1–2. København.
- Olsen, M. 1905: Det gamle norske ønavn Njarðarlög. Christianna.
- Olsen, M. 1908: Hærnavi. En gammel svensk og norsk gudinde. Christiania.
- Olsen, M. 1915: Hedenske kultminder i norske stedsnavne. Kristiania.
- Olsen, M. 1922: Minder om guderne og deres dyrkelse i norske stedsnavn. I: Munch, P. A.: Nørre gude- og heltesagn. 3. udg. ved M. Olsen. Kristiania.
- Olsen, M. 1924: Om Balder-digtning og Balder-kultus. Arkiv för nordisk filologi 40. 148–175.
- Olsen, M. 1926: Ættegård og helligdom. Norske stedsnavn sosialt og religionshistorisk belyst. Oslo.
- Olsen, O. 1966: Hørg, hov og kirke. Historiske og arkæologiske vikingetidsstudier. København.
- Rygh, O. 1880: 'Minder om Guderne og deres Dyrkelse i norske Stedsnavne'. I: P. A. Munch, Nordmændenes ældste Gude- og Helte-Sagn ordnede og fremstillede af P. A. Munch. 2. udg. ved A. Kjær. Christiania.
- Rygh, O. 1898: Norske Gaardnavne. Oplysninger samlede til Brug ved Matrikelens Revision. Efter offentlig Foranstaltning udg. med tilføjede Forklaringer af O. Rygh. Forord og Indledning. Kristiania.
- Rygh, O. 1901: Gamle Personnavne i norske Stedsnavne. Kristiania.
- Sahlgren, J. 1923: Är mytosofien en vetenskap? Vetenskaps-societetens i Lund årsbok 1923.28–36.
- Sahlgren, J. 1950: Hednisk gudelära och nordiska ortnamn. Kritiska inlägg. NoB 38.1–37.
- Sandnes, J. 1992: Norske stedsnavn og hedensk kultus. En vurdering av Magnus Olsens teorier i lys av nyere forskningsdebatt. Sakrale navne. Red. G. Fellows-Jensen & B. Holmberg. 9–21. Uppsala.
- Steinnes, A. 1950: Alvheim. Historisk tidsskrift 35. 353–404.
- Strömbäck, D. & Karlgrén, B. 1963: Magnus Olsen. Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens årsbok 1963.58–61.
- Sundqvist, O. 2004: Uppsala och Asgård. Makt, offer och kosmos i forntida Skandinavien. Ordning mot kaos. Studier av nordisk förkristen kosmologi. Red. av Anders Andréén, Kristina Jennbert & Catharina Raudvere. 145–179. Lund.
- Sundqvist, O. 2007: Kultledare i fornskandinavisk religion. Uppsala.
- Særheim, I. 2001: Namn og gard. Studium av busetnadsnamn på *-land*. Stavanger.
- Söderberg, B. 2005: Aristokratiska rum och gränsöverskridande. Järrestad och sydöstra Skåne mellan region och rike 600–1100. Stockholm.
- Vikstrand, P. 2001: Gudarnas platser. Förkristna sakrala ortnamn i Mälardalskapen. Uppsala.
- Vikstrand, P. 2002: Sacral place-names in Scandinavia. Onoma 37. 121–143.

Magnus Olsen som filolog

av Jon Gunnar Jørgensen

In 1908 Olsen was appointed as a professor of “Old Norse and Icelandic Language and Literature”, a position he held till he retired in 1948. As the terms “language and literature” indicate, this was a chair in philology, and Magnus Olsen’s scholarship was indeed philological. He always made certain that he interpreted his sources in a holistic context.

After High School (Examen Artium) in Arendal he was matriculated at the University of Oslo in 1896, and was taken care of by outstanding teachers, among them were Oluf Rygh and Sophus Bugge. After Rygh’s death in 1899 Olsen contributed considerably to the completion of his Opus Magnum, Norske Gaardnavne. He was also involved in the great editorial work of Sophus Bugge, Norges Indskrifter med de ældre Runer, and was responsible for completing the project. Thus the entire 3rd volume is edited by Olsen. After having completed the edition of the older runes, he started a new series with the younger runes; Norges innskifter med de yngre runer 1–5 was completed 1960.

In his letters Sophus Bugge very often mentions Magnus Olsen as a promising student and young scholar. Olsen functioned as his trusted assistant. In Bugge’s last years, his eyes periodically failed him, and Olsen was therefore extremely important to him.

As a scholar Magnus Olsen was especially focused on four fields: Onomastics, runology, Old Norse literature and History of Religion [Old Norse religion]. The four fields are connected by a consistent interest of the spiritual aspects in the cultural context. In his Onomastic studies, he searches for evidence of a pagan cult, he emphasizes the magical function of the runes, and he is especially interested in the mythological content of the poems and literature. This emphasis on the spiritual affected his interpretation of the sources to a high degree. Though his interpretations have been criticized and some are abandoned, his sharp and skilful readings still has a great value, because of his accurate documentation.

*During a long career Magnus Olsen made considerable contributions to the development of the academic field of Norwegian (Scandinavian) Studies, by founding the journal *Maal og Minne* in 1909 and serving as its editor until 1950.*

Da Magnus Olsen tiltrådte sitt professorat ved Universitetet i Oslo i 1908, hadde stillingen fått betegnelsen «oldnorsk og islandsk sprog og litteratur». Dette var i tråd med en anmodning Sophus Bugge hadde sendt universitetets ledelse like før han døde. Elementene «sprog, litteratur og oldnorsk» peker tydelig mot en fagforståelse av det vi nå betegner som «filologi». Av det følgende vil det fremgå at det nettopp var en filologisk arbeidsmåte som karakteriserte Magnus Olsen som fagmann. I 1921 ble også betegnelsen på embetet hans endret til «Norrøn filologi». Mitt emne er «filologen Magnus Olsen». Det vil i grunnen si hele fagpersonen Magnus Olsen. I all sin faglige tilnærming la han vekt på å sette kildene inn i en helhetlig kulturhistorisk sammenheng.

Magnus Olsen var født i Arendal i 1878. Han tok eksamen artium i 1896 og reiste så til Kristiania for å studere. Han var neppe i tvil om hvilke fag han skulle velge. Allerede på middelskolen hadde han fattet interesse for gamle språk og begynt å lære seg hebraisk på egen hånd. Trolig ble han inspirert av sin 14 år eldre bror, Gunnar (f. 1864), som også var filologisk interessert. Gunnar studerte filologi, men tok ikke embetseksamen. Han ble journalist og redaksjonssekretær i det konservative dagbladet «Ørebladet».

I Kristiania tok Magnus fatt på studiet av klassiske og germanske språk. På dette vesle universitetet møtte han et uhyre sterkt filologisk og språkvitenskapelig miljø. Blant hans lærere var Hjalmar Falk og Alf Torp, Oluf Rygh og Sophus Bugge. De to sistnevnte skulle bety særlig mye for ham, men han kom også til å yte dem rikelig gjengjeld ved å forvalte og videreføre den faglige arven etter dem. Rygh døde allerede i 1899. Da var bare tre bind av *Norske Gaardnavne* utkommet, men mer arbeid forelå naturligvis fra Ryghs hånd. Bugge overtok ansvaret, men han døde jo også lenge før verket ble ferdig. Sammen med flere gode fagfolk tok Magnus Olsen ansvaret med å fullføre dette storverket. Han var eneredaktør for bind 10 (Stavanger amt) og 11 (Søndre Bergenshus amt), og sammen med Just Qvigstad redigerte han bind 18 (Finnmarkens amt), som utkom i 1924 og avsluttet verket.

Gjennomføringen av Sophus Bugges store plan, å utgi alle norske innskrifter med de eldre runer, ble Magnus Olsens ansvar alene. Da Bugge døde, var bare første bind utgitt (1891). Allerede mens Bugge levde, hadde Magnus Olsen hjulpet betydelig til med bind 2. Han står sammen med Bugge som medredaktør av første halvbind, og tok ansvaret for annet halvbind alene (1917). Det tredje og siste bindet av dette standardverket ble fullført i 1924. Siden sto de

yngre runene for tur. Det ble fem bind, og det meste av redaksjonsarbeidet til disse gjennomførte Magnus Olsen som pensjonist. Femte bind utkom i 1960. Da var runefunnene fra Bryggen i Bergen nylig avdekket, men dette materialet overlot han til neste generasjon.

Det må jo ha vært som en drøm for en ung, begavet språkstudent å komme til universitetet og bli tatt hånd om av Sophus Bugge. Men Bugge hadde også stor glede av sin unge student. Om vi blar i Bugges brev, får vi et godt inntrykk av hvordan det nære og gode forholdet utviklet seg mellom de to. Første gang Bugge nevner Magnus Olsen i sin korrespondanse, var i et brev til den svenske professoren Fritz (Leopold Fredrik) Löffler 4. april 1900. Her gir Bugge en beskrivelse av Bjørneby-innskriften, og han opplyser sin svenske kollega om at i ordet «ufir» «er de tre første runene først læste af min Tilhører Stud. phil. Magnus Olsen». ¹ Fra nå blir Magnus hyppig nevnt i Bugges brev, og han rykker stadig opp i gradene. Han går fra «Elev» til «Sekretær» eller «Assistent» og «forhåpentlig snart Stipendiat» til «Stipendiat» og «Medarbeider». Bugge gir ham også de beste skussmål, både i korte karakteristikker i brev om ulike tema og i anbefalelsesbrev til kollegaer i utlandet. Han berømmer ham for hans faglige dyktighet, men også for hans behagelige vesen. Det går ikke lang tid før Bugge begynner å tenke på Olsen som sin etterfølger i embetet. Dette skriver han til Adolf Noreen allerede i mars 1902, i forbindelse med at han nevner Magnus Olsen som en av medarbeiderne på *Norske Gaardnavne*: «Jeg vil i den Anledning presentere for Dig Stud. filol. Magnus Olsen. Han er min Tilhører og jeg tænker paa ham som min Efterfølger. Han er en elskverdig, kundskabsrig og skarpsindig Mand paa 22 Aar, som navnlig har studeret sammenlignende Sprogvidenskab. Han er f. Ex vel hjemme i Irsk» (20.03.02).

Det personlige forholdet mellom de to ble til et nært vennskap, selv om de i brevene aldri ble dus. Bugge omtaler snart denne studenten som sin venn, f. eks. til Finnur Jónsson (12.06.05): «min unge Medarbeider og Ven», til slutt nesten som en sønn. Et brev til Noreen (28.09.06) gir inntrykk av slik nærhet: «Nu har jeg faaet hjem min Søn [Alexander] og hans Familie, som har været i Udlandet et Aar, ligesaa Magnus Olsen.» Han fortsetter med at han ser fram til å ta opp arbeidet med noen runeinnskrifter sammen med Olsen.

En særlig grunn til at forholdet ble så nært, var at Bugge på sine gamle dager mistet synet, mer eller mindre helt, slik at han var avhengig av assistanse for å lese og skrive. Synet hadde først sviktet ham et års tid i 1888–89, men sviktet så igjen i 1902. Bugge trengte en hjelper, en faglig sekretær, og den oppgaven ble i første rekke skjøttet av Magnus Olsen. Hvor avhengig han var av sin assistent i det faglige arbeidet, fremgår av flere brev, bl.a. til Fritz Löffler (27.11.1906):

1) Alle referanser til Bugges brev er til Kruken 2004.

«Jeg takker Dig hiærtelig for det Bidrag til Røk-stenens Tolkning, som Du sender mig. Jeg har endnu ikke læst det, da Magnus Olsen er nogle Dage fraværende».

Den 29. juni 1907 skrev Sophus Bugge sitt nest siste brev. Det var til Magnus Olsen, som var i Sverige for å se nærmere på Røk-stenen. Bugge var frisk, ivrig og forventningsfull som et barn og bad ham spesielt om å telle runene nøye og ta avtrykk av noen bestemte tegn. «Hvorfor?» skriver han så «det skal jeg siden sige Dem». Så avslutter han med å ønske sin unge venn velkommen til Tynset, der han oppholdt seg om sommeren, og uttrykker håp om at det da må bli varmere i været. Hva Bugge skulle med runeavtegningene, fikk Magnus Olsen aldri vite, for dagen etter, 30. juni, ble Bugge rammet av slag. Han dikterte da straks sitt siste brev, uten adressat: «Ved fuld bevidsthed og af inderlig overbevisning anbefaler jeg universitetsstipendiat Magnus Olsen til efter mig at blive professor i gammelnorsk og islandsk sprog og litteratur, da han baade ved kundskaber, evner og personlighed dertil er fortrinlig skikket.» En uke etter, den 8. juli, døde Sophus Bugge. Året etter ble Magnus Olsen utnevnt til hans etterfølger.

Filologens oppgave er å fortolke og formidle skriftlige kilder fra en annen tid eller en annen kultur, og til dette arbeidet tar han i bruk kunnskaper fra en rekke hjelpevitenskaper, som lingvistikk, historie, religionsvitenskap, kulturhistorie med mere. Filologens resultater kan i sin tur fremskaffe ny viten til bruk innenfor disse fagområdene. Derfor er det mange forskere innenfor en rekke ulike forskningsfag som i dag står i gjeld til Magnus Olsen.

Utviklingen innenfor forskning og vitenskap har gått mot stadig mer spesialisering. Det er ikke sikkert at en zoolog som har spesialisert seg på insekter, vet så mye om pattedyr, og det er ikke sikkert at en syntaktiker har mer enn alminnelige kunnskaper om fonologi. Filologene må stritte mot denne utviklingen for i det hele tatt å ha livets rett. Den dag vi ikke kan sette en tekst inn i en helhetlig kulturhistorisk kontekst, kan vi ikke lenger kalle oss filologer. Det er her det virkelig blir krevende for dagens filologer å leve opp til sine forgjengere. Vi kan ikke la være å undre oss over den veldige kapasiteten våre tidlige læremestre oppviste. Den bredde og dybde Magnus Olsen viser i sin fagkunnskap, er imponerende. Det er også hans veldige produksjon, både når det gjelder bredde og volum. Han samarbeidet med Sophus Bugge om *Norges Indskrifter med de ældre Runer* (NIÆR) og sto selv for ferdigstillingen av de to siste bindene, mens han for det meste alene sto for bind 1–5 av *Norges innskifter med de yngre runer* (NIYR). Han var også sentral i videreføringen av Oluf Ryghs storverk *Norske Gaardnavne*.

Magnus Olsens studietid og modningstid falt sammen med en svært dramatisk periode i Norges historie, den stadig mer tilspissede politiske krisa i forhold-

det til Sverige, som under overhengende krigsfare endte med unionsoppløsningen i 1905. Sophus Bugge vitner i sine brev flere steder om det dramatiske alvoret i denne tida, særlig i året 1905. Da Magnus Olsen tiltrådte sin lærestol i det unge, uavhengige Norge, sto han også overfor en nasjonal utfordring. Hans fag var et viktig redskapsfag for norsk nasjonsbygging, og dette fikk fornyet aktualitet i 1905. Skoleverket ble utover på 1900-tallet sterkt utbygd på alle trinn, og her ble morsmålsfaget en bæresøyle. Magnus Olsen var i høy grad med på å forme dette fagets innhold. I 1907, året før Olsen ble utnevnt til professor, ble studieplanen for faget «Morsmål med gammelnorsk» innført ved Universitetet. Dette var en oppfølging av den nye loven om høyere skoler fra 1896 (Longum 1985: 16). Studiet av språklige og litterære kilder til nasjonens eldre historie satte gjennom generasjoner sitt preg på utdannelsen av norsklærere til den videregående skolen.

Jeg tror det er riktig å se grunnleggelsen og utformingen av *Maal og Minne* (*Maal og minne – norske studier*) i denne sammenhengen. Det var behov for et eget tidsskrift for norsk filologi. I programartikkelen i det første nummeret gjør Olsen rede for tanken med tidsskriftet. Det skulle romme nettopp de emneområdene som vi nå knytter til studiefaget norsk (eller nordisk), med unntak av nyere litteratur. (Den delen skulle tidsskriftet *Edda*, som ble grunnlagt noen få år senere, ta seg av). Tidsskriftet skulle virke i pakt med Bymålslagets ånd, til «at styrke og fremhjælpe det som norsk er». Olsen viser her også til Knud Knudsen, som siktet mot en skole «man har karakterisert som 'en historisk-poetisk utdanning, med tyngdepunkt i morsmaal og historie'». På den bakgrunn formulerte han tidsskriftets formål slik: «Det skal bringe bidrag til belysning av norsk aandsliv fra de eldste tider til vore dage» (Olsen 1909: V–VI).

Magnus Olsen satt som eneredaktør i *Maal og Minne* fra grunnleggelsen i 1909 til og med 1950. I 1951 overtok hans nevø, Ludvig Holm-Olsen sammen med Trygve Knudsen, den gang dosent og tre år seinere Didrik Arup Seips etterfølger som professor i nordisk språkvitenskap i Oslo.

Selv om Magnus Olsen var virksom på et bredt forskningsfelt, hadde han tydelig avgrensede interesseområder. Det avtegner seg særlig fire hovedfelt. Det er *navneforskning*, der han videreførte Oluf Ryghs store arbeid. Feltet *runologi* må vel sies å ha vært hans største satsingsområde, der han videreførte det banebrytende arbeidet til Sophus Bugge. Så er det *norrøn litteratur*, der han særlig var opptatt av diktningen, og til slutt, *religionshistorie*, dvs. norrøn religion. På hvert av disse feltene er det påfallende tydelige nedslag av de andre tre. Med denne prioriteringen tar Olsen tydelig opp arven etter Sophus Bugge. Norrøn filologi hadde i Norge på 1800-tallet særlig vært drevet av nasjonalhistorisk motivasjon med sentrale aktører som Rudolf Keyser, P.A. Munch og C.R.

Unger. Sophus Bugge hadde valgt en annen linje med større vekt på kulturhistoriske aspekter. Det er denne linjen Magnus Olsen viderefører.

I oppregningen av Magnus Olsens fire hovedemner nevnte jeg religionshistorien til slutt, men jeg kunne gjerne begynt med den. Interessen for det åndelige aspektet i fortidens kultur preger Magnus Olsens tenkemåte og arbeider på alle områder. Kulten og troen på guddomskraft og magi er alltid en bestanddel i den kulturelle kontekst som Magnus Olsen setter kildene inn i når han skal tolke dem. I sin navneforskning er han derfor særlig opptatt av det navnematerialet som avspeiler førkristen kult. Han slår an tonen i 1905 med det vesle heftet *Det gamle norske ønavn Njardarlog*. Her redegjør han for en gruppe stedsnavn på Tysnes som alle kan knyttes til hedensk kult. *Stedsnavnestudier* (1912) bringer mer om mytologiske stedsnavn, og titler som *Hedenske kultminner i norske stedsnavne* (1915), *Ættegård og helligdom* (1926) og *Stedsnavn og gudeminne i Land* (1929) levner ingen tvil om hvor forfatteren har sin hovedinteresse.

Den samme interessen finner vi igjen i hans tolkning av runeinnskrifter. Han hadde en grunnleggende tro på at runene ikke bare var skriftegnet som kunne brukes i mellommenneskelig kommunikasjon, men at folk trodde de også hadde magisk kraft i seg selv. Dette er ikke tatt helt ut av det blå, for det finnes klare nedslag av denne troen i den norrøne litteraturen, både i sagaene og Edda-dikta, og dessuten i middelalderballader. Olsen gir tydelig uttrykk for sin oppfatning i det vesle heftet *Om Trolldruner* (1917): «Runerne er først og fremst trolldomsskrift, og denne deres anvendelse kan vi følge helt tilbake til det tidspunkt, da den germanske runerad paa 24 tegn, fordelt paa 3 grupper, skabtes og forsyntes med navne, som tildels er gudenavne» (s. 12). Han mener trolldomskraften særlig kan knyttes til en tallmagi som ligger i runeættene på 8 og runerekkenes runetall på henholdsvis 24 og 16. Ved å ordne tekstene i grupper på et multiplum av 24 eller 16, ville innskriften få øket kraft (s. 21). På dette området har Magnus Olsen måttet tåle motbør. Kritikken var sterk mens han levde og har ikke avtatt med årene. De fleste fagfolk i dag er nok av den oppfatning at Magnus Olsen gikk for langt i sin tro på runene som magiske redskaper. Måten Olsen underbygger sin hypotese på i heftet *Om Trolldruner*, er også lett å kritisere. Her trekker han fram et utvalg halvstrofer fra Egil Skallagrimsson og den samtidige Volu-Stein, og hevder at under visse forutsetninger ville hver av disse halvstrofene ha inneholdt 72 (dvs. 3x24) runetegn – om de da var skrevet med runer.

Vinteren 1905–06 foretok Magnus Olsen en studiereise til København for å gjøre seg kjent i de rike håndskriftsamlingene der. Sophus Bugge hadde sendt et anbefalingsbrev til Finnur Jónsson, og bedt ham ta vel imot den unge forskeren (12.06.05). Resultatet av oppholdet blir en utgave av Volsunge-saga og

Ragnar Lodbroks saga (1906–08). Det var den sistnevnte sagaen Olsen primært ønsket å utgi, men han innså at sammenhengen til Volsunge-saga var så nær at de burde utgis sammen, slik de også er forbundet i håndskriftet. Med denne utgaven viser Magnus Olsen til fulle at han mestrer det viktige filologiske håndverket sagautgivelse.

Sett på bakgrunn av 1800-tallet og den såkalte norske historiske skolen representerer Sophus Bugge og Magnus Olsen en ny holdning. De stiller seg mer åpne for tekstenes litterære kvaliteter. Magnus Olsen er interessert i fiksjonen, skjønt helst som en veiviser i kulturhistorien. Han søkte det levende mennesket i de gamle kildene. En som hadde bruk for hans innsikter på dette området, var Sigrid Undset. Hun bekrefter hans øye for kunsten i kildetekstene (1943):

Den neste generasjon [etter Finnur Jónsson] av filologer og historikere kom til å se noe anderledes på den norrøne bokheimen, og det var til dels nettopp fordi de hadde mere følelse for verkene som diktekunst. Sigurður Nordal er forfatter selv, han har skrevet dikt og romaner. Magnus Olsen og Fredrik Paasche har begge meget av kunstneren i seg. Og de tre ble de ledende vitenskapsmenn på feltet i det slektsledd som fulgte etter Finnur Jónsson (Undset 2008: 327).

Det er likevel først og fremst kulturhistorisk viten Olsen søker. Han underlegger sjelden tekstene noen egentlig litteraturvitenskapelig granskning. Helt på slutten av sitt liv utgav han sju hefter om skalde- og eddadikt (*Edda- og skaldekvad* 1–7). Mye er stoff han har samlet gjennom lang tid. Noe er også å regne som supplement til eldre arbeider. Det er ikke snakk om helhetlige litterære tolkninger, snarere tekstkommentarer, igjen med særlig vekt på Olsens interesseområder. Også i sitt arbeid med norrøn litteratur har Magnus Olsen et klart fokus på magi og mytologi. Fire av heftene (1, 2, 5 og 7) er viet gudedikt, tre er viet skaldekvad, særlig kvadene fra Egil Skallagrímssons saga (hefte 3 og 4). I hefte 4 forsøker han, først og fremst gjennom en analyse av *Arinbjarnarkviða*, å lokalisere herresetet til Arinbjørn. Her trer også navnegranskeren tydelig fram. I disse kommentarheftene er det fremdeles mye å hente for den som vil gjøre seg kjent med den norrøne diktningen. Olsens inngående kunnskaper innen mytologi, kulturhistorie og språkvitenskap kommer her til sin rett.

Det passer også godt i dette bildet at han fikk i stand en ny utgave av P.A. Munchs håndbok i norrøn mytologi, *Nordens gamle Gude og Heltesagn* med den moderniserte tittelen *Norrøne gude- og heltesagn* (1922). Den nye utgaven utstyrte han med en stor artikkel om teofore navn: «Minner om guderne og deres dyrkelse i norske stedsnavn».

Når jeg for denne anledningen har forsøkt å bli bedre kjent med Magnus

Olsen, har jeg hatt særlig nytte av Anne Holtsmarks minnetale i Vitenskapsakademiet ved hans død i 1963. En minnetale i et vitenskapsakademi er kanskje ikke den mest objektive eller pålitelige kilden for den som skal vurdere den omtalte vitenskapsarbeiderens betydning for forskningen. Situasjonen og sammenhengen inspirerer taleren til å trekke fram det positive og fortjenstfulle. Det er ikke galt å gjøre det, men kunsten er å gjøre det uten å gå på akkord med sannheten. Når en skal karakterisere Anne Holtsmarks minnetale over Magnus Olsen med tanke på dette, ligger det nær å minne om det Snorre sier om skaldene i prologen til *Heimskringla*: «Det er nok skaldevis å prise den mest som de nettopp står framfor, men ingen ville likevel våge å fortelle en mann sjøl om verk han skulle ha gjort, når alle som hørte på visste at det var bare løgn og skryt, og han sjøl også. Det ville være hån og ikke ros.» De rosende ord Anne Holtsmark gav Magnus Olsen, er sikkert velfortjente. men hun får likevel tydelig fram at hans sterke side også kunne være hans svakhet, og dette kan man vel si at ettertiden har gitt henne rett i.

«'Miljø' er et nøkkelord i hans forskning» sa Anne Holtsmark, «sosialt, religiøst, historisk, personlig miljø; teksten skal si oss noe om det mennesket som har skrevet den, om tenkemåte og eventuelt kunstnerlynn». Her sikter hun til filologens arbeidsmåte og utfordring. Det gjaldt å sette teksten som skulle fortolkes, inn i sin kontekst. Dette vektla Magnus Olsen sterkt, og han hadde her god nytte av sitt skarpe blikk, sin kombinasjonsevne og sine brede og dype kunnskaper om både språk og kultur. I tillegg våget han å bruke sin velutviklede intuisjon. Den kontekst Magnus Olsen rekonstruerte rundt en tekst, kunne derfor ofte delvis være bygd på dokumenterbare opplysninger, men videre være utfylt av hans fantasi, innlevelsessevne og intuisjon. I tillegg hadde han en grunnleggende sterk tro på en levende og sterk religiøs kult og på at troen på magi var nært knyttet til runeskriftene så vel som til versekunsten. Dette er forutsetninger som var omdiskutert i Magnus Olsens egen tid og er det i dag. Som et eksempel på at Olsen til tider kunne fylle ut konteksten mer enn det var grunnlag for, og at dette kunne føre til i meste laget detaljerte tolkninger, viser Holtsmark til Hønen-stenen, en nå tapt innskrift datert til ca. 1050. Magnus Olsen tolker på grunnlag av avtegninger og oversetter:

Ut (mot vest) og fjernt (over havet), og trengende til håndklæde og mat, kom de inn (til land), op på vindkalde iser, (frem) i ubygd [d.e. Øst-Grønlands «Ubygder»]. Ondt – (den grumme skjebnes tilskikkelse) at man skal dø tidlig – kan ta lykken bort (NIYR II: 48).

Så langt er tolkningen plausibel nok. Men så går Olsen videre. Han argumenterer for at innskriften er skrevet til minne om en bestemt grønlandsferd og kommer til at det sannsynligvis må ha dreiet seg om Hellig Olavs ætling Finn

Feginn, som det fortelles om i Morkinskinna. Han omkom på Øst-Grønland i 1040-åra. Men verken Grønland eller Finn blir altså nevnt med navn i innskriften. I tillegg mente Olsen å ha identifisert skalden: Ingemar av Ask fra Ringes-rike.

Selv om Magnus Olsen har måttet tåle mye kritikk for sine runetolkninger, for sin bruk av intuisjon og ikke minst for sin kopling av runer og magi, er det vel ikke noen som vil underslå at han også var en fremragende vitenskapsmann, og at noen av hans tolkninger var mesterlige – ikke minst fordi han kunne kombinere kunnskap med modige gjetninger og fantasi. Særlig har han høstet beundring for sin tolkning av Eggja-innskriften. Eggja-steinen ble funnet i 1917, og Magnus Olsen fikk altså servert en helt jomfruelig tekst med de eldre runer, faktisk den lengste vi har. Innskriften er meget dunkel og byr på svært store utfordringer.

Magnus Olsens tolkning fyller 120 svære sider i bind 3 av NIÆR. Han hadde da presentert tolkningen gjennom flere foredrag allerede i 1918 og som egen bok i 1919. Olsen skriver selv at han skrev tolkningen i ett strekk uten kladd. Anne Holtmark kaller den visjonær, andre har kalt den genial. Olsens tolkning danner grunnlag for senere tolkninger, men har vært kritisert og omdiskutert. Den sto i hovedtrekk ved lag da Magnus Olsen døde i 1963, men gjør det neppe lenger nå. Likevel står denne tolkningen som en intellektuell bragd, som knapt noen kunne gjort ham etter i dag. Selv om Olsens tolkning av de fleste elementene i innskriften i dag er forlatt, skal han ha velfortjent honnør for å ha lagt grunnlaget for utviklingen av Eggja-tolkningen. Selv om det har vært flere kritiske røster, så er det bare to som har våget å levere en ny helhetstolkning av innskriften. Det var først Lis Jacobsen i 1931, og så, først i 1985/1988, Ottar Grønvik.

I vitenskap er det ikke alltid resultatet som betyr alt, men hvordan man kommer dit. Magnus Olsens tolkninger og vitenskapelige fremstillingsform er alltid klar og veldokumentert. Det er lett å se hva han har empirisk grunnlag for og hva han har gjettet seg til. Derfor er hans tolkninger nyttige selv for den som ikke deler hans premisser og hans bilde av den historiske konteksten.

I 1948 gikk Magnus Olsen av som professor ved fylte 70 år. Han var likevel svært virksom i sitt fag helt til han døde den 16. januar 1963, en drøy måned etter at han hadde levert det sjuende heftet i serien *Edda- og skaldekvad* i trykken (*Gudedikte*, 1964). Han ble etterfulgt i embetet av Anne Holtmark, som på flere felter videreførte hans hovedinteresser. Etter Holtmark ble det ledig et dosentur, og det ble fylt av Olsens nevø, Ludvig Holm-Olsen, som nordisk-miljøet i Oslo hadde gleden av i noen få år før han fikk sitt professorat i Bergen.

Litteratur

- Holtsmark, Anne. 1963: «Minnetale over professor Magnus Bernhard Olsen». Særtrykk fra DNVA Årbok 1963. Oslo: DNVA.
- Høst, Gerd. 1963: «Magnus Olsen» (minnetale), i DKNVS Forhandlinger, 36, Trondheim: DKNVS. s. 92–96.
- Kruken, Kristoffer (utg.). 2004: Sophus Bugges brev 1–3. Øvre Ervik: Alvheim og Eide.
- Longum, Leif. 1989: «Norsk» som forsknings- og studiefag. Oslo: Cappelen.
- NIYR = Norges innskrifter med de yngre runer / utgitt for Kjeldeskriftfondet. I–V. Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, 1941–1960.
- NIÆR = Norges Indskrifter med de ældre Runer, udgivne for Det norske historiske Kildeskrift-fond. I–III. Christiania: Kildeskriftfondet, 1891–1924.
- Olsen, Magnus. 1909: «Maal og minne» Maal og minne – *norske studier* 1909.1, s. V–VII.
- Olsen, Magnus. 1917: Om Trolldrøner. Fordomtima 2. Uppsala: Akademiska Bokhandeln.
- Undset, Sigrid. 2008: Essays og artikler 1940–49. Utg. av Liv Bliksrud. Oslo: Aschehoug.

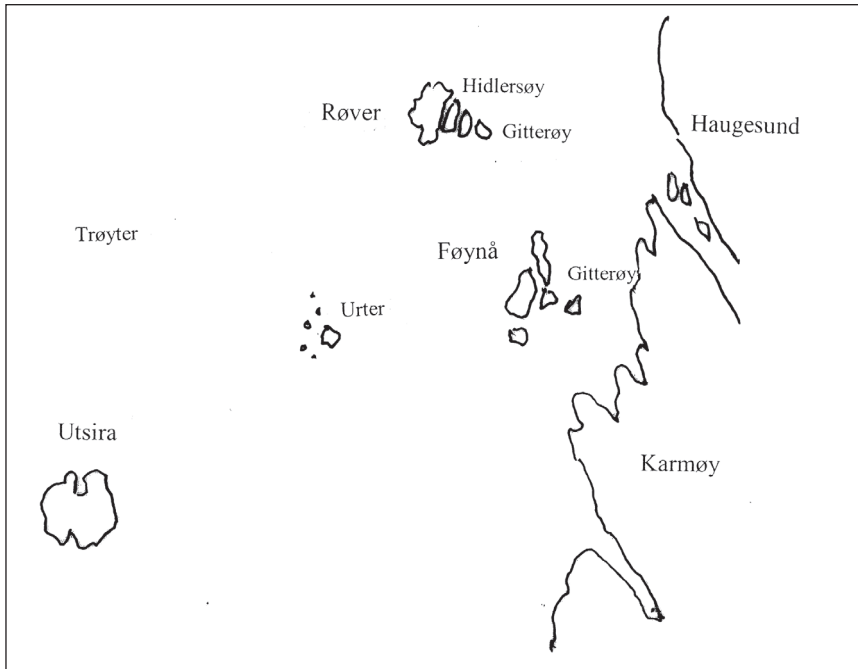
Ei lita gruppe skjergardsnamn i havet vest for Haugesund

av Jan Ragnar Hagland

The present contribution discusses a small group of names in a limited coastal area at sea off the town of Haugesund, Rogaland, Norway, names of minor islands and a fishing ground in the area. In present day language these names are all bisyllabic, pronounced, however, with tonem 1: /rø:ver/, /hidler/, /urter/, /jitter/, and /trøyter/. As the vowel of the second syllable has little prominence and appears to be epenthetik, it is argued in the article that the entire group of names is derived from ON monosyllabic words in -r, such as fingr m. and vetr m. This implies that Røvær, which so far erroneously has been conceived of as a -væx compound, needs reanalysis and reinterpretation. Two of the names under discussion seem to be transparent as far as the semantic content is concerned – Trøytter and Hidler-. The remaining three, Røvær included, seem more opaque in this respect. Even so the official spelling of Røvær should, in accordance with the finds of the present study, be changed to Røver.

Lokalhistorikaren Reinhard Huglen (1888–1956) frå Skåre i noverande Haugesund kommune gjorde mellom mykje anna interessante åtgåingar også om stadnamn. Ei av desse skal vi freista sjå litt nærare på her. Huglen skriv slik om ei lita gruppe namn frå skjergarden nord og vest for bykjernen i dagens Haugesund:

Millom skjergardsnamni er der nokre som det er noko dult med liksom. Namn som Gitr (øy-ending), Trøytr (fiskegrunne) og Urtr (øyflokk millom Røvær og Sira), Røvær er òg av dei dulrame og høyrer ljosleg til denne namneflokk (Røv'r), men er skrivne Røvær (matrikkelnamn N.G. X. s. 418) og gjeng difor sin eigen veg. Dei tri andre øyane i Røværklyngja (umfram den fyrrnemnde Gitr-øynå) ber tydingi meir i dagen: Hiddler, Ulv og Ur; dei tvo fyrste med øy-ending. Um Ur og Urtr har

Kartskisse med dei omhandla namna. Teikn.: artikkelforf.

noko anna og meir sams, (t.d. opphavet) enn det reint bokstavvore, skal me ikkje gå nærare inn på her. (Saltveit (red.) [1995]: 13f.).

Huglen synest her, i alle fall delvis, å gi denne vesle namneflokk i ei slags rekonstruert form. I dagens språkbruk har desse namna formene /rø:ver/, /jitter/ (øynå), /hidler/(øynå), /urter/ og /trøytter/, alle uttala med tonem 1. Dei fire lokalitetane utanom sjølve Røvær ligg i relativt kort avstand kring denne øygruppa ute i nordvest, øygruppa som i dag er eigen skolekrins i Haugesund kommune. Namnet *Gitter(øynå)* finst i tillegg til den ved Røvær også ved Feøy (*Føyndå*) litt lenger inn mot byen (jf. NG X: 418). Om øynamna *Ulv(øynå)* og *Ur* høyrer med til den gruppa vi her er interesserte i, er vel meir tvilsamt, og vi skal la dei liggja i denne samanhengen. Felles for dei fem andre namna Huglen nemner, er altså at dei alle har tonem 1, det vil seia alle, irekna første leddet eller grunnordet i dei to samansette med -øynå, slik at vokalen i andre staving sikkert nok kan oppfattast som svarabhaktivokal, og at alle har vore usamansette einstavings namn i gno. Det talar for at Huglens lett rekonstruerte former *Røv'r*, *Urtr*, *Gitr* og *Trøytr* er rimelege og rette. Svarabhaktivokalen kan i mange tilfelle vera så lite prominent, at utlydande -r vil kunna oppfattast som stavingsberande. Til desse fire namna må vi då føya eit *Hillr*, som lydrett etter

dialekten i dag har forma /'hidler/, slik Huglen nemner. Det kan såleis sjå ut som om vi her har eit lite tilfang av skjergardsnamn med språkleg form som kan tyda på at vi har å gjera med gamle einstavings konsonantstammer av typen *fingr* m og *vetr* m. I nokre av desse kunne utlydande *r* høyra med til stamma og vera assimilert med kausendinga, slik at t.d. *fingr* har hatt ei eldre form **fingrR* m.v. (jf. Noreen 1970: § 414). Det er truleg slike vi har å gjera med i namnetilfanget her. Dei fem skjergardsnamna kan elles minna om svært gamle øynamn som *Hitr* og *Sotr* som kan synast å ha hatt same form i gammalnorsk. Dei har vore mykje diskuterte når det gjeld tolking av etymologisk opphav, ikkje så mykje når det gjeld språkleg form, så vidt eg kan sjå (jf. t.d. Nes 1974 når det gjeld *Hitr*). Dei har i alle fall hatt ei anna språkleg utvikling fram til vår tid. og skal få ligga i samanhengen her. I form kan dei fem namna som opptek oss her, òg minna mykje om namnetypen *Fister*, *Luster* og *Oster*, der opphavet til orddanningselementet *-str-* har vore diskutert (jf. Nes 1991: 33–41, sjå òg Nyman 2007: 174–76). Ingen av 'våre' fem namn synest likevel å høyra med i gruppa av slike *str*-namn i gno.

I sine rekonstruerte former skil vel namna *Trøytr* og *Hillr* seg ut semantisk i den forstand at ei språkleg meining ikkje er altfor vanskeleg å sjå, i alle fall tilsynelatande. Vi kjem attende til det nedanfor. Tillegga *-øy(nå)* til to av namna må sjåast som sekundære, forklarande tillegg. Dei tre andre synest å ha overlevd i usamansett form som skjergardsnamn, og semantisk sett kan vel Huglen ha rett i at «det er noko dult» med dei.

Desse skjergardsnamna frå Nord-Rogaland er berre så vidt omtala i stadnamnlitteraturen. Men *Røvær*, *Urter* og *Gitterøy* og *Trøyter* har likevel vore åtgådde i slik samheng. NSL nemner såleis kort *Røvær* og at førsteleddet i namnet er utolka, med tilvising til NG X: 418(f.) der namnet er presentert slik:

En liden Øgruppe NV. for Karmøen. Sms. med *ver* n., *Vær*, *Sted*, hvor man opholder sig til visse Tider om Aaret for at drive Fiskefangst og anden ved Søen faldende Fangst [...] Det eneste nogenlunde sikre, som forøvrigt kan siges om dette dunkle Ønavn, er, at 1ste Led Rø- efter Betoningen forudsætter en opr. tostavelser Form. Her foreligger efter Formen mange Muligheder, da vokalen i 1ste Stavelse i denne Lydstilling kan have været opr. e, i, o, u, y eller ø. «Af Adj. *raudr*, rød, ville det vel her have hedet Rau'vær. Det er dog vel sandsynligt, at man her har en –ø endende Stamme. O. R.

Hovda (1966: 227) sluttar seg til dette og understrekar at det er «uvisst kva som løyner seg i fyrste-lekken». Kva NG X meiner med «at 1ste Led Rø- efter Beto-

ningen forudsætter en opr. tostavelser Form» synest høgst uklårt. Det stiller oss då i uvisse om kva som der er meint om tonelag eller tonem for heile namnet. I NG X: 419, er elles også *Gitterø* nemnd:

Gitterø. Udt. *gi`ttroinå*. «Ø af dette Navn har man ogsaa i Fæø-Gruppen [Torvestad GN. 8]. Ellers intet lignende fundet uden Gittarenget i Tryssil [se Bd. III S. 335]. Mon ei det Gitter, der af Ross, netop fra Søndhordland, anføres som ligebetydende med Gidn, der synes at betyde omtrent det samme som Hildring? O. R.

Av uttaleopplysingane ser det ut til at grunnordet her er oppfatta som eit tonem 2-ord.

Urter er kort nemnt i NSL med tilvising til oppslagsforma **Orten** (Møre og Romsdal) der det er vist til eit tolkingframlegg både for *Orten* og *Urter* frå Sophus Bugge (1904: 352). Bugge set båe desse namna i samband med eit gno. **Urptir*. og vidare til at «Nyisl. *urpt* fem. (i Flertal *urptir*) betyder «det at værpe», «de Æg, som en Fugl lægger ad Gangen». Navnet betyder vel altsaa «Værpesteder» og er givet Øen, fordi mange Söfugle værper her.»

Bugges tolking skulle tilseia tonem 2 i dette namnet, og Hovda (1961: 307), som fullt ut sluttar seg til Bugges tolking, synest å gå ut frå at så har vore tilfelle. Men, kanskje difor, opplyser han som rett er at «No kan ein også høyra yngre folk som uttalar namnet med aksent 1.» NSL gir i samsvar med Bugges tolking tonem 2 til namnet. Men dokumentasjon på at det har funnest uttale med aksent eller tonem 2 i dette namnet har eg likevel ikkje funne, og dette må reknast for svært usikker, særleg med tanke på det Huglen skriv. Tolkinga til Bugge bør av den grunn sjåast som usikker.

Trøyter er handsama av Hovda (1961: 312-13) som med grunnlag i médbøker frå Karmøy gir uttalen [*trøy'tør/*] og [*trøy'dær*] og posisjonen til «ca. 7 n. mil rett i N frå Sira. Det vert helst rekna for å vera 'Røvær-hav'.» Hovda markerer altså uttale med tonem 1. Namnet er kjent den dag i dag med slik uttale, og posisjonen er slik Hovda oppgir (fiskar Magne Thorsen, Røvær, pers. kom. 28.04.2010). Når det gjeld tolking, går Hovda ut frå at det er tale om ei «opphavleg germ. **prautiz* > urno. **prautiR* > gno. **preytr* med tydinga 'fiskeplasen det er balesamt å ta seg fram til'.»

Hovdas oppfatning av namnet som ei opphavleg *i*-stamme verkar ikkje urimeleg. Den omlydde diftongen kan tala for det, jamvel om det ikkje kan seiast å vera eit bindande argument. Tydingsframlegget hans verkar i alle fall overtydande nok. Men dei andre namna i gruppa synest å stå ganske opne når det gjeld språkleg innhald. Den språklege forma desse namna har i dag, kunne i samsvar med det vi har sett ovanfor, tyda på at det er tale om fem opphavleg usamansette namn med gno. einstavings form i samsvar med Noreen 1970:

§ 412-18. Uttalen i dag med tonem 1 og bevart *r* talar for at dei alle har hatt stamme med utlydande *-r* i gno.

Mest ope for tolking er nok namnet *Røvær* slik også NG X held fram. I forhold til gno. kan rotvokalen her som vi har sett, «have været opr. e, i, o, u, y eller ø.» Viktigast når det gjeld dette namnet må i alle fall vera å få det avvikla som namn samansett med *-vær*. Namnet burde difor normerast til *Røver* i skrift. Samband med ei rot **rei-* er elles mogleg her og slektskap med geng. *rāw, ræw, rōw* i tydinga 'rekkje', 'rad' etc. tenkjeleg, utan at det synest råd å argumentera bindande for det.

Som alternativ til Hovdas oppfatning av *Trøyter* som gammal *i*-stamme, kan også dette namnet sjåast som ei einstavings konsonantstamme, slik vi har vore inne på allereie. Omlydsvokalen vil i så fall innebera at namnet er eit fleirtalsord (jf. Noreen 1970: §412). Det må kunna sjåast som mogleg utan at Hovdas framlegg til tyding dermed fell bort. Også *Røvær* kan i utgangspunktet vera eit fleirtalsord, slik at rotvokalen i så fall må skjønast som *i*-omlyd av /o:/. Det vil gi meining om vi oppfattar øyane som utgjær *Røvær*, som ei rad eller ei rekkje. Sett frå land kan det vera reelt grunnlag for det.

Når det så gjeld namna *Urter*, *Gitter-* og *Hidler-* synest det rimeleg å sjå det siste i samanheng med øynamnet *Hidle*, der NSL med tilvising til NG X som (s. 243) gir innhaldet «Afsats, Terrasse». NG X (s.st.) viser elles til at dette namnet «findes ofte paa Vestlandet som Navn paa Øer.»

Dei to siste namna, *Urter* og *Gitter*, synest å vera dei minst gjennomsluktige i denne gruppa på fem. Bugges tolking av *Urter* verkar altså ikkje å gå opp, jamvel om ho elles kan synast attraktiv nok. Ei rot **uer-*, «fukt» etc. med nyare former som *ur*, *yr* (de Vries 1962: 635f.) kan vel tenkjast å liggja til grunn her. Ei stammedanning med *-bra* ville språkleg kunna tenkjast, eit suffiks som opphavleg «laga substantiv med reidskapstyding» (Torp 1974: § 32). Men dette har «inte visats vara produktivt som namnbildningssuffiks» i Norden, har det vore hevda (Andersson 1974: 301), så det lyt stå ope. *Urter* som 'yr- eller skoddeøya' vil i alle fall kunna tenkjast, utan at det kan seiast å vera så alt for overtlydande. Endeleg vil vel *Gitter-* kunna sjåast i samanheng med substantivet *gjá* f, 'kløft, bergsprekke': Øynamnet ville då kunna tyda noko slikt som 'den oppsprukne øya, øya full av kløfter' e.l. Det kan gi meining utan heilt å fjerna det «dulrame» ved namnet, som Huglen så råkande uttrykkjer det.

Det kan altså sjå ut til at vi langt på veg må slå oss til tols med at dei skjergardsnamna vi her ha sett på, har «noko dult» ved seg. Men det å kunna rekna dei som gamle einstavings konsonantstamme-ord og dermed som usamansette namnedanningar, synest likevel å hjelpa eit lite stykke på veg. Det gjer at vi kan rydda bort folkeetymologiseringa som tilsynelatande gjer *Røvær* til eit namn samansett med *-vær*. Om namna elles på eit tidlegare steg i språkhistoria enn

gno. er avleidd med eit suffiks med homogent opphav eller ei, synest uklårt. Det kunne i så måte vera bryet verdt å sjå etter tilsvarande namn langs kysten. Det vil kanskje kunna føra oss eit steg vidare i det å skjønna slike namn som språklege minnesmerke.

Litteratur

- Andersson, Th. 1974: Om ortnamnssuffikset *-str-*. I: Nordiska namn. Festskrift till Lennart Moberg 13 desember 1974, 292–312. Uppsala: Lundequistska Bokhandeln.
- Bugge, S. 1904. Bidrag til Forklaring af norske Stedsnavne. Arkiv för nordisk filologi XX, 333–358.
- Hovda, P. 1961: Norske fiskeméd. Landsoversyn og to gamle médbøker. Skrifter frå Norsk stadnamnarkiv 2. Oslo–Bergen: Universitetsforlaget.
- Nes, O. 1974: Nokre øynamn laga til germansk **hī-*. MM 1974. 53–65.
- Nes, O. 1991: Nokre norske stadnamn. *Fister, Luster* og *Oster*. NoB. 79. 33–41. Trykt på nytt i Bondevik, Jarle og Ole-Jørgen Johannessen (red.) Nes om Namn. Heidersskrift til Oddvar Nes på 70-årsdagen 27. desember 2008. Bergen: Norsk Bokreidingslag. 111–120.
- NG 10 = Norske Gaardnavne 10. Kristiania 1915.
- Noreen, A. 1970: Altnordische Grammatikk I. Altisländische und altnorwegische Grammatikk (Laut und Flexionslehre) unter Berücksichtigung des Urnordischen. 5. unveränderte Auflage. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. 1. oppl. 1884.
- NSL = Sandnes, Jørn og Stemshaug, Ola (red.). 1997: Norsk stadnamleksikon. 4. utg. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Nyman, E. 2007: Några suffixavledda ortnamnstyper i Norden. Reflexioner utifrån spridningsbilderna. NORNA-rapporter 82. 171–191. Uppsala: Norna-Förlaget.
- Saltveit, A (red.). [1995]: Reinhard Huglen. Skåre. Landskap og oldtidssoge [stensiltrykk]. Hauge-sund.
- Torp, A. 1974: Gamalnorsk ordavleiding. Nyutgåva med rättelser och register ombesörjd av Gösta Holm. = Scripta Minora Regiae Societatis Humaniorum Litterarum Lundensis 1973–1974:2. Lund: CVWK Glerup. 1. utg. 1909.
- de Vries, J. 1962: Altnordisches etymologisches Wörterbuch. Leiden: E.J. Brill.

Magnus Olsens forskning om dei norske *staðir-* og *land-* namna

av Inge Særheim

The topic of this article is Magnus Olsen's study of settlement names ending in -stad (ON -staðir) and -land. In NG as well as in Olsen's book Ættegård og helligdom (1926, published in English in 1928 with the title Farms and Fanes of ancient Norway), it is stated that the first element in most of the Norwegian staðir-names is a personal name or a nickname, and that the names of this type were made in the Viking Age and the two preceding centuries. In recent times these views have been questioned by several Norwegian onomasts and historians who have studied staðir-names in certain areas. The general view now is that the number of personal names as the first element is considerably lower than believed by Olsen, Rygh a.o., and that the staðir-names in general are older than suggested by them. In Olsen's book from 1926 the agrarian character of the settlement names ending in -land is emphasized. Quite common as first elements are words for different types of trees and plants, as well as words for meadows, pastures, the keeping of livestock and the growing of crops. Olsen dates the land-names to approx. 400–800 AD, however, some names of this type are believed to be made in the Viking Age. The agrarian character of the land-names has also been underlined by onomasts and historians in recent times. Some researchers have argued that several land-names denoting farming settlements that were deserted approx. 550 AD, seem to have been passed on in the local oral tradition up to present day, due to the fact that the farm land has been used by a central farm in the neighbourhood.

1 Innleiing

Under eit seminar om eldre norsk busetnadshistorie, arrangert av Norsk lokalhistorisk institutt og Norsk agrarhistorisk forskergruppe på Utstein kloster i august 1978, gav ein av føredragshaldarane, Arnvid Lillehammer, uttrykk for

kritikk av di det ikkje var sett av tid til føredrag om stadnamn ved seminaret. Han stilte det retoriske spørsmålet: «Har det hendt stort nytt innan den sektoren av gardsstudia sidan Magnus Olsen gav ut «Ættegård og helligdom?»» (Lillehammer 1979:37).

Dette spørsmålet – med underliggjande synspunkt – illustrerer den sentrale posisjonen Olsens forskning om gardsnamn og eldre busetnadsutvikling har hatt og framleis har blant arkeologar og faghistorikarar, og blant namneforskarar, kan det leggjast til. Den nemnde boka, som har undertittelen «Norske stedsnavn sosialt og religionshistorisk belyst», kom ut i 1926. Ei engelsk utgåve, *Farms and Fanes of ancient Norway*, kom to år etter.

For vel 100 år sidan, i 1909, kom det første nummeret av fagtidsskriftet *Maal og Minne* ut, med Magnus Olsen som grunnleggjar og den første redaktøren. Med dette som bakgrunn var Magnus Olsen som namnegranskar vald som hovudemne for den 12. nasjonale konferansen i namnegransking i Oslo 20. november 2009. I dette perspektivet er det av interesse å vurdera Magnus Olsens forskning om sentrale gardsnamnklassar, bl.a. *staðir*- og *land*-namna, sett i lys av nyare forskning. Både namnetypane har vore mykje omtala i namnefagleg litteratur dei siste 50 åra, særleg *staðir*-namna, som kan seiast å vera den mest omdiskuterte namnetypen i Norden. Også arkeologar og historikarar har drøfta desse namneklassane i gards- og busetnadshistoriske forskingsarbeid, bl.a. Lillehammer (1994) og Myhre (2002).

2 Gardsnamn på *-staðir*

2.1 Utbreiing og tidlegare forskning

Ein finn *staðir*-namn over storparten av det nordiske språkområdet, ca. 2500 i Noreg, 2000 i Sverige, 1160 på Island, 230 i Danmark, dessutan ca. 90 namn på øyar vest i havet (Shetland, Orknøyane, Hebridane og Man). Tilsvarande namn ser ut til å førekoma andre stader i det germanske målområdet, både i England, Nederland og Tyskland.

Forskinga om *staðir*-namna gjeld særleg føreleddstypane, den opphavlege tydinga og den språklege forma til etterleddet, den historiske bakgrunnen og alderen til namna, dessutan utbreiing og moglege spreivingsvegar. Av viktige forskingsarbeid kan nemnast doktoravhandlingane til Linde, *Studier över de svenska sta-namnen* (1951), og Kousgård Sørensen, *Danske bebyggelsesnavne på -sted* (1958). Eit anna viktig bidrag er forskingsrapporten *En diskussion om sta-namnen* (utgjeven av Holm, 1967), med innlegg og ordskifte frå eit symposium i Lund i 1963.

Dei siste 25 åra har det vore ny diskusjon om denne namnetypen blant norske namnegranskarar, med bidrag av bl.a. Akselberg (1984, 2006), Særheim (1985, 2001, 2006), Ellingsve (1995), Sandnes (1996, 2000), Korslund (2002), Schmidt

(2006) og Johannessen (2006). Sandnes (2000) gjev ei samanfating av debatten og peikar på hovudspørsmål som treng avklaring: 1) dateringa, 2) føreleddstypene, 3) tydinga til etterleddet, 4) bakgrunnen for bruken av fleirtalsform i etterleddet.

Også blant svenske forskarar har det i seinare tid vore fornya diskusjon om denne namnetypen, med bidrag av bl.a. Holm (1993, 1999, 2000), Elmevik (1994, 2000), Sandred (1999) og Vikstrand og Zachrisson (2006). I 2004 vart det arrangert eit tverrvitskapleg NORNA-symposium om denne namneklassen på Utstein kloster, der islandske, danske, svenske og norske forskarar deltok med innlegg. Innlegga er publiserte i rapporten *Busetnadsnamn på -staðir* (Særheim et al. 2006).

2.2 Magnus Olsens forskning om *staðir*-namna

Av dei spørsmåla som Olsen tok opp i forskinga si om *staðir*-namna, er det særleg to område som fortener nærare omtale, nemleg den historiske bakgrunnen og alderen til namna av denne klassen, dessutan føreleddstypene. Særleg det sistnemnde har vore mykje drøfta av namneforskarar i seinare tid.

2.2.1 Føreledda i *staðir*-namna

Olsen reknar med, som Rygh i *Norske Gaardnavne*, at *staðir*-namna er primære busetnadsnamn, og at etterleddet tyder 'buplass, staden der busetnaden ligg' (jf. Rygh 1898:77, Olsen 1926:96 f.). Dette kan seiast å vera den vanlege oppfatninga blant namneforskarar når det gjeld vestnordiske namn av denne typen.

Også når det gjeld føreledda, byggjer Olsen på tradisjonen frå Oluf Rygh (op. cit. 78). I einskilde band av *Norske Gaardnavne* er det, som kjent, rekna med at dei aller fleste *staðir*-namna (ca. 80 %) er samansette med eit personnamn, helst eit mannsnamn eller mannstilnamn, gjerne med bakgrunn i ein person som har grunnlagt garden, ev. budd der ei tid.

I *Ættegård og helligdom* skriv Olsen: «I *staðir*-navnene holder personnavnene sitt store inntog i de norske stedsnavn» (1926:96, jf. òg 1939:25). Dette blir sett i samanheng med overgangen frå storfamilie til einskildfamilie ved oppbrot frå den gamle ættegarden og grunnlegging av ny buplass i nærleiken: «Å grunne en *staðir*-gård (...) var ingen liten sak. Det var manns gjerning, og det blev derfor mannsnavn som i regelen kom til å danne første ledd i disse gårders navn» (1926:99).

Synspunktet til Rygh og Olsen har fått støtte av fleire forskarar, som Sahlgren (1927), Franzén (1937), Steenstrup (1918), Finnur Jónsson (1905–15) og Ólafur Lárusson (1939). På 1950-talet stilte forskarar som Linde (1951) og Kousgård Sørensen (1958) spørsmål ved desse synsmåtane, som vart kalla *homogeniseringsteorien*; jf. òg Hellberg 1967. For danske *sted*-namn reknar

Kousgård Sørensen med samansetjing med personnamn i berre ca. 20 % av tilfanget (1958:241, 281), men for norske namn heldt han på personnamnføreledd.

Fleire namneforskarar og historikarar som sidan 1960-åra har granska norske namn av denne typen, har kome fram til at omfanget av personnamnføreledd i slike namn er klart mindre enn føreslått av Rygh og Olsen, bl.a. Sandnes (1965:144 ff., 1996:69 f., 2000:58 ff.), Lunden (1970:150 f.), Akselberg (1984:79), Særheim (1985:48 f., 2001:31 ff., 2006:160), Ellingsve (1995:46 ff.) og Schmidt (2006:143).

Synet til Rygh, Olsen o.a. høver med framstillinga i *Landnámabók* og dei islandske ættesogene om landnámet på Island, der det er omtale av personar som har teke land på vedkomande stader, t.d. *Hallkell* på *Hallkellsstaðir* og *Geirmundr* på *Geirmundarstaðir*. Som kjent, har somme forskarar, ikkje minst Þórhallur Vilmundarson (jf. 1980:57 ff.), drege i tvil slike framstillingar som pålitelege kjelder når det gjeld opphavet til *staðir*-namn. Ifølgje *Svenskt Ortnamnslexikon* (2003:289 f.) er ein stor del av dei svenske namna på *-sta(d)* samansette med eit personnamn, men det er understreka at det òg førekjem mange nemne for tre(slag), terrenotypar og kulturmark, dessutan adjektiv.

I band 10 av *Norske Gaardnavne (Stavanger amt, dvs. Rogaland fylke)*, som er utgjeve av Olsen (1915), er det t.d. rekna med personnamnføreledd i meir enn 80 % av *staðir*-namna. Men ifølgje ei nyare undersøking ligg prosentsetsen knapt høgare enn ca. 30–40 %, med ein viss regional skilnad: klart fleire personnamnføreledd i Nord-Rogaland enn i Sør-Rogaland (Særheim 2006:160). Dei ulike tolkingsmåtane av føreledda i namna kan illustrerast ved nokre døme.

I *Sæstad* (Eigersund; *Sæstad* 1521) er det i *Norske Gaardnavne* framlegg om samansetjing med eit rekonstruert mannsnamn, anten gno. **Særeifr* eller **Særekr* (Rygh 1915:81). Men rimelegare synest gno. **Sæstaðir*, samansett med gno. *sær* m. '(inn)sjø', venteleg med real bakgrunn i Sæstadvatnet, som garden ligg ned til (Særheim 2001:34). Noko av utmarka til Sæstad strekkjer seg òg ned til sjøen. Same føreleddet finst i *heim-*, *land-* og *bø*-namn.

I *Skastad* (Skåre, no Haugesund; *Skaddestad*, *Skatteste* 1519, *Skottested* 1521, *Skagestadt* 1563, *Schagestad* 1567) er føreleddet tolka som mannsnamnet gno. *Skagi* (Rygh 1915:415). Rimelegare tykkjest samansetjing med appellativet gno. *skagi* m. 'nes, odde', som realt kan sikta til at garden ligg ved eit nes i Stakastadvatnet (Særheim 2006:171 f.). Dette er òg framlegget i bygdeboka for Skåre, der også den nemnde tolkinga i *Norske Gaardnavne* er referert (Langhelle et al. 1999:96).

I *Skogestad* (Sokndal; *Schoustad* 1610, *Skougstadt*, *Skouffstad* 1616) er det føreslått samansetjing med eit lite brukt mannsnamn, gno. *Skógi*, ev. med eit

likelydande mannstilnamn (Rygh 1915:3 f.). Ei tilsvarande forklaring, ev. samansetjing med eit sterkt bøygd mannsnamn, gno. *Skógr*, er lagd fram for *Skogstad* (*Skaugstad* 1723), som er registrert som bruksnamn på Røydland i Helleland (no Eigersund); same namnet førekjem elles på Hogstad i same herad. Meir truleg inneheld desse namna appellativet gno. *skógr* m. ‘skog’, noko som høver med topografien og vegetasjonen (Særheim 2001:33 f.). Dei to bruksnamna frå Helleland kan ev. innehalda eit samansett appellativ der ein finn orda gno. *skógr* m. og *staðr* m.

I *Laupstad* (Eigersund; *Løbstaíd* 1567, *Løuffstad* 1616) tolkar Olsen føreleddet som eit rekonstruert tilnamn gno. **(h)laupandi* m., laga til verbet *hlaupa* (Rygh 1915:87). Men heller ikkje dette (til)namnet er kjent frå mellomalderlitteraturen. Rimelegare tykkjest samansetjing med gno. *lauf* n. ‘lauv’, ev. lagning til eit samansett gno. **laufstaðr* m., med bakgrunn i at ein på denne staden har sankt lauv til dyrefôr for vinteren. Ein parallell blant *land*-namna er i så fall *Lauland* (Sokndal; *Løfflandt* 1522), tolka som gno. **Laufland* (Rygh 1915:20, Særheim 1999:118). Konsonantgruppa /ps/ for *fs* er vanleg i dette målføreområdet, jf. /*ʰ*lepsa/ for *lefse* f.

I *Oppstad* (Nærbø, no Hå; *Wpstad* 1519, 1521) er det framlegg om personnamn som gno. *Ulf*, *Alf* eller *Óláfr* (Rygh 1915:111 f.). Men dette er ikkje rimeleg. *Óláfr* kan avvisast lydhistorisk, for eit føreledd med to eller fleire stavingar ville ha gjeve bortfall av *a*-en i etterleddet i dette målføreområdet, t.d. /*ʰ*godmest/ < gno. **Guðmundarstaðir* (jf. Særheim 1985:40 ff.). Det er god grunn til å rekna med at *Oppstad* inneheld gno. *upp* adv. ‘opp’, noko som høver med målføreuttalen, med eldre skrivemåtar og med leiet til garden. Same føreleddet finn ein i norske *heim*-, *vin*- og *land*-namn, dessutan i *staðir*-namn frå andre landsdelar.

Det kan gjevast mange fleire døme på *staðir*-namn der utgjevarane av *Norske Gaardnavne* (bl.a. Olsen) har tolka føreleddet som eit personnamn, men der samansetjing med eit terrengappellativ e.a. synest rimelegare, jf. Særheim 2006, Akselberg 1984, Ellingsve 1995, Schmidt 2006.

Konklusjonen på dette punktet blir at Olsen, Rygh o.a. har gått altfor langt i leitinga etter personnamnføreledd i *staðir*-namna. Fleire namn synest vera ‘pressa’ for å få teorien til å stemma. Mange tolkingar til rekonstruerte og lite brukte person- og persontilnamn bør avvisast, for andre tolkingar, til ord for terrenget, leiet o.a., synest rimelegare. Men det må understrekast at mange namnetolkingar er uvisse. I fleire høve er det – språkleg og realt – råd å tolka føreleddet både som eit personnamn og som eit naturnemne. Det finst utan tvil mange personnamnføreledd i *staðir*-namna, noko som kan seiast å vera eit kjennemerke for denne namnetypen, og som skil *staðir*-namna frå andre busetnadsnamn frå om lag same perioden, t.d. *land*-namna.

2.2.2 Alderen til *staðir*-namna

Olsen daterer norske *staðir*-namn til vikingtida og dei to føregåande hundre-åra, dei eldste laga om lag 650 e.Kr. Denne dateringa byggjer han bl.a. på det språklege innhaldet i føreledda, dessutan på reale tilhøve, som leiet, tilhøvet til andre gardar i bygdelaga, arkeologisk materiale og namngjevinga på Island. Viktige grunnar til at han ikkje vil føra namna lenger attende i tid enn til ca. 650 e.Kr., er den store lydendringa som skjedde like før denne tida, dvs. synkopen, dessutan at storparten av namna skal innehalda pesonnamn. Men han tek «et kraftig forbehold for de *staðir*-navns vedkommende, som ikke er sammensatt med personnavn» (1926:96). Olsen peikar elles på at mange *staðir*-gardar er sekundære i høve til dei eldste gardane i bygdelaga, men han understrekar: «De norske *staðir*-gårder er ingen utkant-gårder, om de enn ofte omgir og fyller ut mellemrummene mellem de eldre gårder» (op. cit. 99).

Forskarar vil i dag gjerne føra dei eldste *staðir*-namna (i utvalde område) lenger attende i tid enn Olsen, nemleg til eldre jernalder, jf. Fett 1946:40, Sandnes 1965:144, 2000:58, Stemshaug 1985:105, Særheim 1985:54, 1999:346, Berntsen 2002. Til grunn for slike vurderingar ligg både språklege og ikkje-språklege tilhøve, bl.a. arkeologisk tilfang, skattlegginga i mellomalderen, storgardsprosent, soknenamnprosent, fråflytting i krise- og omleggingsperiodar, leie og tilhøve til gardar med andre namnetypar. Både *staðir*-namna og *land*-namna synest kunna setjast i samanheng med to ekspansjonsperiodar i jordbruket i det første tusenåret e.Kr. (Særheim 1999:42 ff.), jf. den følgjande omtalen av alderen til *land*-namna.

Ifølgje SOL (289) er dei svenske namna av denne typen laga «under en lång tidsperiod, alltifrån århundradena efter Kr.f. till vikingatiden», jf. òg Linde 1951:7 ff., Hellberg 1967:254, Franzén 1939 og Pamp 1988:38, dessutan Hald 1965:86 og Kousgård Sørensen 1958:239 f., som omtalar alderen til danske namn av denne typen.

3 Gardsnamn på *-land*

3.1 Utbreiing og tidlegare forskning

I Noreg finst det om lag 2000 gardsnamn med endinga *-land*. I tillegg kjem ein god slump tapte gardsnamn som no har funksjon som teignamn, dessutan ca. 100 stølsnamn, av dei mange tidlegare gardsnamn. Sverige har ca. 300 gardsnamn (bynamn) med endinga *-landa* eller *-land*, medan Danmark vantar denne namnetypen. Namnetypen førekjem òg på Island (80 stk.), Shetland (75 stk.) og Orknøyane (35 stk.), dessutan på Isle of Man og i Skottland (særleg Caithness). Også Nordvest-England har nokre namn av denne typen.

Den mest omfattande granskinga av *land*-namna er avhandlinga *Namn og gard. Studium av busetnadsnamn på -land* (Særheim 1999). Også fleire andre

forskarar i Noreg og Norden har omtala denne namneklassen. Det har likevel vore klart mindre usemje om *land*-namna enn om *stadir*-namna.

3.2 Magnus Olsens forskning om *land*-namna

I *Ættegård og helligdom* har Olsen eit eige kapittel om «gårdnavn på *-land*». Han understrekar den agrare karakteren til denne namnetypen, både når det gjeld innhaldet til føreledda og etterleddet. Han skriv at namna av denne typen har blitt til ved at «en enkel landstrekning for bevisstheten har hevet sig ut over det omgivende mer likegyldige terreng idet menneskelig virksomhet av en bestemt art knyttet sig dertil»; her viser han bl.a. til namn som *Akraland*, *Byggland*, *Rugland*, *Linland* og *Høyland* (1926:123). Størst vekt legg han på vitnemåla om åker og eng.

Olsen viser til likskapar mellom *land*- og *vin*-namna. Han legg vekt på at båe namnetypane opphavleg er nytta som teignamn, og han reknar med at det er laga namn av dei to typane på om lag same tida, men at *vin*-namna (og *heim*-namna) jamt over er eldre enn *land*-namna.

Namna på *-land* bør, ifølgje Olsen, først attende til folkevandringstida, laga i perioden 400–800, men ein god slump skal skriva seg frå vikingtida eller seinare. Han meiner at Gjessing tek for hardt i når han hevdar at namnetypen vesentleg høyrer til 400- og 500-talet. *Land*-gardane er ofte sekundære i høve til ein morsgard, gjerne nytta om nytt land som er teke opp mellom dei gamle gardane og oppover og innover i dalane og bygdene. I somme høve dreiar det seg om utflytting av einskildfamiliar frå gamle ætte- og odelsgardar, i andre høve om bustader for træljar eller frigjevne, altså som uttrykk for ei indre sosial utvikling. Døme på det sistnemnde meiner han finst i Seim-grenda i Nordhordland.

Frå Sør-Jæren nemner Olsen *Skrettingland* og *Valland*, som båe inneheld namnet på grannegarden, ‘morsgarden’, som dei er skilde ut frå: «‘land’ angir et jordstykke som har været brukt fra Skretting og Voll, og som er blitt selvstendig gårdsbruk» (op. cit. 115 f.). Det kan leggjast til at ein på *Valland*, som grensar til storgardane Voll og Hårr (i Varhaug, no Hå), finn tuftene etter det lengste jernalderhuset ein kjenner til frå Noreg, med ei lengd på 90–100 m, dvs. om lag som Slottet i Oslo. Parallelt ligg det ei tuft som er 45 m lang. Samla bygningsareal er her 725 kvadratmeter.

Av di mange *land*-namn innom kjerneområdet for namnetypen (dvs. mellom Telemark og Hordaland, med Vest-Agder og Rogaland som det mest sentrale stroket) har blitt soknenamn, reknar Olsen med ei eiga soknenamnsgruppe. Namna i denne gruppa skal vera eldre og utan opphavleg funksjon som teignamn, og gardane er rekna som sosialt høgareståande.

3.3 Nyare forskning om *land*-namna og *land*-gardane

Med nye teoriar og metodar innom arkeologien, bl.a. flateavdekkingsmetoden og forklaringa på den sterke omlegginga i gardsbusetnaden og gardsdrifta kring Kr.f. og ca. 550–600 e.Kr. (Myhre 2002:135 ff., 164 ff.), har arkeologar og agrarhistorikarar lagt fram nye forskingsresultat når det gjeld gardshistoria og busetnadsutviklinga. Mange av Olsens framlegg når det gjeld bakgrunnen – både språkleg og real – for *land*-namna, står seg likevel tolleg godt også i dag.

Olsen omtalar bl.a. øydegarden gno. **Ullarland* under storgarden Bø i Nærbo (no Hå), og han skriv: «Mon ikke dødeligheten blant *land*-navnene har været stor i de førkristelige århundrer, og mon det ikke er forholdsvis få av de *land*-navn som måtte tilhøre folkevandringstiden, som er i bruk i dag» (op. cit. 126, jf. òg 119, 133). I 1930-åra la Jan Petersen fram granskingane sine av førhistoriske øydegardstufter i Rogaland, dei fleste daterte til folkevandringstida. Han peikar der på at det er knytt eit *land*-namn til fleire av stadene (1933, 1936).

Frå eit avgrensa område i Sør-Rogaland og ein tilgrensande snipp av Vest-Agder er det registrert ca. 150 namn på *-land* som tykkjast vera eldre gardsnamn av denne typen. Dei er av same typen som og i fleire høve identiske med eksisterande gardsnamn på *-land*. Ved hjelp av slike øydegardsnamn på *-land* – og på *-stad*, *-heim*, *-bø* mfl. – kan ein truleg rekonstruera eit meir opphavleg namnemiljø frå jernalderen. Mange gardar som har vorte fråflytte, ser ut til å vera knytte til og stå i eit avhengighetshøve til ein meir sentral gard – ein sentralstad – i området, og har seinare blitt innlemma i denne meir sentrale gardsbusetjinga. Ein reknar med at dette har skjedd ved omlegginga av gardsdrifta og gardsstrukturen på 500-talet e.Kr. Jorda har blitt brukt av den sentrale garden og folka der har (ofte) halde fram med å nytta namnet på den fråflytte garden. Døme på dette kan ein finna bl.a. på Bø (Nærbo, Hå), Fuglestad/Bø (Ogna, Hå), Lura (Sandnes) og Høyland (Sandnes), jf. Særheim 1999:330 ff.

Sjølvsagt har Olsen rett i at mange *land*-namn frå folkevandringstida har gått tapt, men det ser ut som ein god slump har levd vidare av di jorda, som nemnt, har blitt nytta av det sentrale gardsmiljøet i området etter at folka på dei fråflytte gardstuna flytte inn til den meir sentrale buplassen.

Nyare landbrukshistorisk forskning viser at det har vore (dels samanhengande) landbruk sidan eldre bronsealder (og jamvel yngre steinalder) på stader der ein no finn gardsnamn som knapt går så langt attende i tid, t.d. på *bø*-gardar som *Sørbo* og *Slettabø*, på *land*-gardane *Rugland*, *Valland* og *Stangaland*, på *stad*-garden *Orstad*, på *heim*-garden *Norheim* og på *vin*-gardane *Line* og *Sandve*. Namna som høyrer til slike namnetypar, har nok hovudsakleg kome til seinare, gjerne som følge av og etter den omlegginga som skjedde kring Kr.f. (med start i hundreåret før Kr.f.), då ein reknar med at institusjonen ‘gard’ med sin

spesielle gjerdestruktur vart etablert (Myhre 2002:135 ff., 164 ff., og munnlege opplysningar frå Bjørn Myhre).

Det er elles interessant at ein innom eit område kan finna både store og små gardar med same namnetypen, t.d. *Nærland* (stor gard) og *Høneland* (liten gard), noko som indikerer klare sosiale skilje innom gardssamfunnet, men ikkje nødvendigvis skilje i alder. Nokre einskildnamn kan ha høgare alder enn hovudgruppa, t.d. dei usamansette *Landa* (Forsand) og *Bø* (Nærbø, Hå), dessutan namn som ikkje inneheld kjende nemne: *Goa*, *Sola*, *Soma*, *Orre* mfl.

4 Sluttord

Det har skjedd mykje i forskinga om gardsnamn og gardshistorie sidan Magnus Olsen gav ut *Ættegård og helligdom*, og det rådande synet blant onomastar, arkeologar og historikarar har endra seg på fleire område av dette fagfeltet sidan han la fram teoriane sine. Likevel er det også i dag naturleg og nødvendig for forskarar innom slike fagområde å dra inn teoriane, grunngevingane og konklusjonane til Olsen. Det gjeld ikkje minst dei språklege analysane av namna og dei sosiale sidene ved gardshistoria og busetnadsutviklinga.

Litteratur

- Akselberg, Gunnstein. 1984: Vikingtidsindividualisme eller naturnemnerelasjonar? Om utmerkingsekkane i *staðir*-namn på Voss og i grannebygdene i indre Hordaland sett på bakgrunn av eldre og nyare nordisk granskning. NN 1. 51–83.
- Akselberg, Gunnstein. 2006: Kor lenge var *staðir*-namna produktive? NORNA-rapporter 81. 19–37.
- Berntsen, K. 2002: Historikernes bruk av navnegranskning og arkeologi med utgangspunkt i date- ringen av navneleddet -*staðir*. Utrykt hovudfagsoppgåve i historie. Universitetet i Oslo.
- Ellingsve, Eli. 1995: Søkelys på Oluf Rygh. NN 12. 35–50.
- Elmevik, Lennart. 1994: Ortnamnselementet fornnordisk -*staðir* – innebörd och ursprung. NORNA-rapporter 54. 113–25. Uppsala.
- Elmevik, Lennart. 2000: Om ortnamnselementen -*sta(d)* och -*lösa*. NoB 88. 69–87.
- En diskussion om *sta*-namnen. Förhandlingar vid symposium i Lund 1963, utg. av Gösta Holm. 1967. Lund.
- Fett, Per. 1946: *Staðir*-gardar frå 400-talet. MM 1946. 35–41.
- Jónsson, Finnur. 1905–15: Bæjanöfn á Íslandi. Safn til sögu Íslands 4. 412–584.
- Franzén, Gösta. 1937: Vikbolandets by- och gårdnamn. Nomina Germanica 1. Uppsala.
- Hald, Kristian. 1965: Vore Stednavne. 2. udg. København.
- Hellberg, Lars. 1967: De gotländska ortnamnen på -*städe* och -*städar*. En inledande studie över elementet -*staðir* och ortnamnens pluralitet. NoB 46. 1–114.
- Holm, Gösta. 1993: De germanska *sta*-namnens uppkomst och de nordiska *sta*-namnens pluralitet. Förslag till problemens lösning. NoB 81. 33–49.
- Holm, Gösta. 1999: Ortnamnselementet fornnordisk -*staðir* – innebörd och ursprung. NoB 87. 43–46.
- Holm, Gösta. 2000: Uppkomsten av de germanska ortnamnen på -*sta*, -*staðir*, -*sted*, -*stead*, -*stetten* osv. NORNA-rapporter 70. B. 131–141.

- Johannessen, Ole-Jørgen. 2006: *Mongstad og Jonstad* – gamle gårder med unge navn eller unge gårder med unge navn? NORNA-rapporter 81. 105–126.
- Korslund, Frode. 2002: Forleddene i norske *staðir*-navn (med noen tanker om etterleddets betydning og navneklassens alder). NN 19. 55–73.
- Kousgård Sørensen, John. 1958: Danske bebyggelsesnavne på *-sted*. Navnestudier udg. af Stednavneudvalget 1. København.
- Langhelle, A. et al. 1999: Skåre. Gard og folk 2. Haugesund.
- Lárusson, Ólafur. 1939: Island. I: Stednavne. Nordisk kultur 5. Utg. av M. Olsen. 60–75.
- Lillehammer, Arnvid. 1979: Garden på Sørvestlandet i jernalderen. I: På leiting etter den eldste garden. R. Fladby og J. Sandnes, red. Skrifter fra Norsk lokalhistorisk institutt 6. Oslo.
- Lillehammer, Arnvid. 1994: Norges historie 1. Fra jeger til bonde – inntil 800 e. Kr. K. Helle, red. Oslo.
- Linde, Gunnar. 1951: Studier över de svenska *sta*-namnen. Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs akademien 26. Studier till en svensk ortnamnsatlas 9. Uppsala.
- Lunden, Kåre. 1970: Norske gardsnamn samansette med personnamn. Ein statistisk studie. MM 1970. 136–70.
- Myhre, Bjørn. 2002: Norges landbrukshistorie 1. Oslo
- Olsen, Magnus. 1926: Ættegård og helligdom. Norske stedsnavn sosialt og religionshistorisk belyst. Oslo.
- Olsen, Magnus. 1939: Norge. I: Stednavne. Nordisk kultur 5. Utg. av M. Olsen. 5–52.
- Pamp, Bengt. 1988: Ortnamnen i Sverige. Lundastudier i nordisk språkvitenskap. B 2. 5. oppl. Lund.
- Petersen, Jan. 1933: Gamle gårdsanlegg i Rogaland 1. Oslo.
- Rygh, Oluf. 1898: Norske Gaardnavne. Forord og Indledning. Kristiania.
- Rygh, Oluf. 1915: Norske Gaardnavne 10. Stavanger amt. Kristiania.
- Sahlgren, Jöran. 1927: Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning. 9. *Sta*-namnen i Närke. NoB 15. 1–87.
- Sandnes, Jørn. 1965: Namdalens historie til år 1600. Namsos.
- Sandnes, Jørn. 1996: Oluf Rygh og førsteleddet i gårdsnavn på *-stad*. NN 13. 67–70.
- Sandnes, Jørn. 2000: *Staðir*-forskning og *staðir*-navn i Norge. NoB 88. 53–67.
- Sandred, Karl Inge. 1999: Det engelske *stead* och det nordiska *stad* ‘kant, rand’. NoB 87. 47–55.
- Schmidt, Tom. 2006: *Staðir*-navn i Østfold. NORNA-rapporter 81. 127–45.
- SOL: Svensk ortnamnslexikon. M. Wahlberg, red. Uppsala. 2003.
- Steenstrup, J. 1918: De danske Stednavne. 2. udg. København.
- Stemshaug, Ola. 1985: Namn i Noreg. Ei innføring norsk stadnamngransking. 3. utg. Oslo.
- Særheim, Inge. 1985: *Oppsta, Ævest, Nylst*. Litt om *stad*-namn på Jæren. Ætt og heim. Årbok for Rogaland historie- og ættesogelag. 12–58.
- Særheim, Inge. 1999: Namn og gard. Studium av busetnadsnamn på *-land*. Avhandling for dr.philos.-graden. Universitetet i Bergen.
- Særheim, Inge. 2001: Sørvestnorske *staðir*-namn – føreledda og alderen til namna. NoB 89. 29–51.
- Særheim, Inge. 2006: Busetnadsnamn på *-staðir* i Rogaland. NORNA-rapporter 81. 159–72.
- Særheim, Inge et al. 2006: Busetnadsnamn på *-staðir*. Rapport frå NORNA's 33. symposium på Utstein kloster 7.–9. mai 2004. NORNA-rapporter 81. Uppsala 2006.
- Vikstrand, Per og Zachrisson, Torun. 2006: Lerslätterna och *-sta(d)*-namnen. NORNA-rapporter 81. 173–211.
- Vilmundarson, Þórhallur. 1980: Safn til Íslenskrar Örnefnabókar. Grímnir 1. 57–143.

Botanisk nomenklatur og folketradisjonelle plantenemningar

*Ei påminning om etnobotanikk som møtepunkt
for natur- og kulturdanning*

av Odd Vevele

This article outlines the traditional use of, and the local names of plants. It also provides a reference for classification and naming of biodiversity on a scientific basis. The first part focuses on vascular plants, the second part on vegetation types. The ethnobotanical approach focuses on the cultural heritage in naming plants, thus contributing to a backlog celebration of The Norwegian Year of Cultural Heritage 2009.

In Norwegian ethnobiology, the number of local names linked to local traditions is considered to be larger for vascular plants than for any other group of organisms. This cultural heritage is shown by examples from the comprehensive ethnobotanical studies compiled by Høeg (1974). The principles and the method of (plant) taxonomy and the scientific naming of vascular plants are briefly outlined by referring to the codes of international nomenclature. Homonymy and synonymy are discussed, and examples are given. Additional examples of names refer to medical use, to children's games, the environment where the plant grows, resemblance to sexual organs, or the names referring to saints or biblical persons.

The second part of the article discusses biodiversity on the level of communities, i.e. habitat types, vegetation types or syntaxa. Different principles of naming vegetation types are considered, the method of floristical-sociological classification is outlined, and the article refers to the international code of nomenclature of syntaxa. Some examples of names of plant communities are shown in hierarchical surveys.

Utgangspunkt for dette stykket er artikkelen til Geirr Wiggen om norske nemningar på dyr (Wiggen 2008). Det andre utgangspunktet var Kulturminneåret,

som vart feira i 2009 og som hadde tema *Dagleglivet sine kulturminne*. Dei folkelege nemningane på dyr og plantar er ein del av språket, og dei er ein føresetnad for innsyn i og forståing av samanhengar i naturen omkring oss, og samanhengar mellom natur og kulturfag. Målsettinga med denne framstillinga er å visa litt av kulturminna som gjeld plantane, og å gjera greie for nemningar som gjeld vegetasjonstypar. Denne artikkelen er eit framhald til og ei supplering av påminninga til Wiggen (op.cit.) om etnobiologi som møtestad mellom naturfag og folketradisjon. Etnobiologi er studiet av folkelege nemningar og tradisjonar som knyter seg til plantar og dyr. Nemningane her er valde frå karplantane. Deira systematiske plassering, inndeling, vitskapelege nemning og artstal er omtala nedanfor. Talet på nemningar og tradisjonsstoff er truleg større enn for noko anna organismegruppe. Homonymi og synonymi vert diskutert, og den floristisk-sosiologiske måten å nemna vegetasjonstypar på vert gjort greie for.

«Møltu og bær svelte brør min i hel, fivill og fave fødde meg væl»

«Raunen gjø, øspa fø, hegg gjev merg i legg, vie velte, seljå svelte»

Ordtaka illustrerer ein kulturarv som byggjer på kjennskap til plantar som har spesielle verdiar for ulike formål. Det første gjeld to brør som gjekk vill i fjellet og måtte livnæra seg av plantane dei fann. Den eine døydde trass i at han fann molte og andre bær. Den andre åt feitt- og proteinhaldige stenglar og rotdejar av myrull og overlevde. Fivill er mest bruka om myrull *Eriophorum* spp., men også om leirfivel, hestehov *Tussilago farfara* og løvetann *Taraxacum* spp.. Fivill er eit gamalt ord for «lett fjom som fyk i lufta». Vinterfivilen er nemning for Melkevegen eller Vinterbrauta (Høeg 1974: 356–357). Det andre sitatet finst i ulike former i mange landsdelar og viser til den tradisjonelle bruken av lauv og skav til dyrefor. Verset er hugseregul for hausting og fôring med ulike treslag (op.cit.: 99). Sitata viser folketradisjon i samanhengar der planteartar vart evaluerte, og kunnskap med innsikt vart til livsvisdom.

Verdien av plantenemningar

Den delen av språket som gjeld nemningar på plantar, har lenge hatt tronge kår i vår utdanning. No er det grunn til optimisme. Uteundervising aukar i skulane og læreplanar legg vekt på mangfaldet i naturen: «Opplæringa i naturfag skal hjelpa elevane til å tileigne seg kunnskap, dugleik og haldningar, slik at dei kan bli aktive samfunnsborgarar og medverke til ei bærekraftig utvikling» (Læreplan 1997: 206). Naturliv og friluftsliv har blitt studieretningar ved vidaregåande skular og høgskular. I den bærekraftige utviklinga skal ein ta vare på det biologiske mangfaldet. Planlegging og forvaltning vert påverka av haldningar. Haldningar kan ein få av opplevingar og kunnskap. Nemningar på plantar og dyr er eit språktilfang som gjev grunnlag for oppleving, forståing av, bruk av og kommunikasjon om det bio-

logiske mangfaldet. Linné sa det slik: «Om man icke känner namnen [på plantar og dyr] er kunskapen om tingen värdelös» (Linné 1737).

Biologisk mangfald. Flora og vegetasjon

Det biologiske mangfaldet omfattar dyr (fauna), plantar (flora) og levestader (habitattypar, biotoptypar eller vegetasjonstypar). Kunnskap om og nemningar på habitattypar er ein føresetnad for vern av sjeldne og truga artar, og i 2010 feirar vi det internasjonale naturmangfaldåret. Karplantane *Vasculares* utgjer ei samlegruppe som omfattar kråkefotplantar, sneller, bregner, bartre og blomsterplantar. I Noreg medrekna Svalbard finst det 3148 artar og underartar (Elven i Lid og Lid 2005). I denne artikkelen høver det å nytta det no forelda systemet over planteriket (Strasburger 1967) som viser undergruppene av karplantar (i **feit**) med talet på artar.

Systematisk oversyn over platneriket (etter Strasburger 1967 og Jäger 1983)

Avdeling Schizophyta (Procaryota)

Klasse *Bacteria*; no.: Bakteriar, 1500 artar

Klasse *Cyanobacteria* (*Cyanophyta*) no.: Blågrønalgar, 2000 artar

Avdeling Phycophyta Algae; no.: Algar, > 32 000 artar

Avdeling Mycophyta, Fungi; no.: Sopp, > 100 000 artar

Avdeling Lichenes, no.: Lav, 20 000 artar

Avdeling Bryophyta; no.: Mosar, 25 000 artar

Avdeling Pteridophyta

Klasse *Lycopodiinae*; no.: **Kråkefotplantar**, 125 artar

Klasse *Equisetinae*; no.: **Snelleplantar**, 30 artar

Klasse *Filicinae*; no.: **Bregner**, o.fl., 9400 artar

Avdeling Spermatophyta; no.: **Frøplantar**, 225 000 artar

Underavdeling Gymnospermae; Coniferophytina; no.: **Bartre**, ca. 600 artar

Underavdeling Angiospermae; no.: **Blomsterplantar**, 224 000 artar

Klasse *Dicotyledonae*; no.: **Tofrøbladingar**, 171 000 artar

Orden *Polycarpicae, Magnoliales* (med soleiefamilien o.a.)

Orden *Rosales* (med rosefamilien o.a.)

Orden *Centrospermae, Caryophyllidae* (med nellikfamilien o.a.)

Orden *Synandrae, Asterales* o.fl. (med klokke- og korgplantefamilien o.a.)

Klasse *Monocotyledonae*; no.: **Eifrøbladingar**, 53 000 artar

Orden *Liliiflorae* (med liljefamilien o.a. liljeaktige)

Orden *Cyperales* (siv- og starrfamilien)

Orden *Glumiflorae* (med grasfamilien o.a.)

Naturvitskapleg nemningsskikk - plantar

Etter mønster frå Linné skal også plantenemningane ha to ledd. Slekts- og arts-nemning på latin skal skrivast i *kursiv*. Til den fullstendige nemninga høyrer forfattarnamnet til den som først har nemnt eller skildra arten. Nemningane vert styrte av reglar frå International Commission on Botanical Nomenclature: *International Code of Botanical Nomenclature* (ICBN) (McNeill o.fl. 2006). Eit tilsvarande regelverk gjeld for nemningar på dyr (Ride m.fl. 1999), ikkje Ehnström og Holmer (2007) som Wiggen (2008:15) siterer. Andre reglar gjeld for bakteriar og sopp.

Systematikken går ut på:

- skildra formene (makro- og mikro-), og
- klassifisera formgrupper av individ til systematiske einingar (taxa, eintal taxon) på høgt og lågt nivå i eit hierarkisk system; og
- greia ut om slektskapen mellom dei og å gje vitskaplege nemningar på einingane.

Prinsippet og metoden for namngjeving etter ICBN går mellom anna ut på at:

- det skal vera plass for «språkutvikling» (nye einingar) i systemet,
- nye einingar skal skildrast med latinsk tekst,
- for å hindra kaos, vert det stilt krav til effektiv publisering, og til gyldig og korrekt nemning,
- for å stabilisera bruken av taxonemning er innført krav om *nomenklatorisk typus*,
- nomenklatorisk typus for art og lågare taxa er eit individ eller ein illustrasjon,
- nomenklatorisk typus for slekt, familie og høgare taxa er eit taxon på neste lågare nivå,
- ved å gi prioritet til den eldste gyldige/korrekte nemninga kan ein oppnå stabilitet,
- for karplantane (*Vasculares*) er startpunktet for «eldste gyldige» sett til Species Plantarum av Linné, 1.5.1753, og
- kvart taxon med bestemt avgrensing, plass og nivå kan ha éi og berre éi korrekt nemning.

Autoriserte norske nemningar finn ein i oppslagsverk og handbøker som t.d. Lids flora (Lid og Lid 2005). Med dei unngår ein mistydingar som kjem av homonym og synonym, sjå nedanfor. Artsdatabanken (ADB) er ein nasjonal kunnskapsbank om biologisk mangfald (<http://www.artsdatabanken.no>). Han starta i 2005 og har til oppgåve å gje samfunnet informasjon om norske artar og naturtypar. ADB arbeider mellom anna med å oppretta ein artsnamnebase. I Noreg er det kjent ca.

40 000 artar av plantar, dyr og andre organismar. Namnekomiteen til ADB har hatt forslag til norske nemningar på høyring frå hausten 2008. Mange tilrådingar og åtvaringar frå Språkrådet, Norsk botanisk forening og ei rekkje andre høyringsinstansar er tekne omsyn til. Mellom anna skal alle artar ha nemningar på både nynorsk og bokmål. Namnekomiteane i Norsk zoologisk forening og Norsk entomologisk forening som Wiggen (op.cit: 15–16) viser til, har fått avløyning ved det arbeidet som vert utført for ADB. Dei reviderte nemningane er i bruk i namnedatabasane (<http://www.artsdatabasen.no>). Dei latinske nemningane nedanfor følgjer Lids flora (Lid og Lid 2005).

Folkeleg nemningsskikk - karplantar

Karplantane er valde fordi det er her ein finn det meste av tradisjonsstoffet og det rikaste tilfanget av folkelege nemningar. Oppslagsverket «Planter og tradisjon» av Ove Arbo Høeg (1974) byggjer på meir enn 45 års innsamlingsarbeid med meir enn 800 namngjevne medarbeidarar. På eit tidspunkt (1942) var storleiken på materialet rekna til 40000 enkeltnotat om plantenamn (op.cit.: 2). Den spesielle delen har om lag 500 artar. Karplantane utgjer 514 sider, dei andre (sopp, algar, lav og mosar) berre 55. Å nemna plantar og å kjenna til bruken av dei har lange tradisjonar i Noreg. Dei to ordtaka ovanfor viser til nytte og verdi av slik kunnskap. Det var skikk at dei vaksne skulle ta med borna ut i enga og plukka blomar og strå, nemna dei, og såleis prisa skaparverket. Den som kunne finna ni slag gras, og leggja dei under hovudputa jonsokkvelden, skulle bli sanndrømt (Rennebu) (Høeg 1974: 71). Frå denne kulturarven – det meste frå samlinga til Høeg – har eg plukka fram nokre bukettar. Bukettane viser ulike motiv i tradisjonell nemningsskikk og illustrerer problem som gjeld homonym og synonym (sjå nedanfor). Dei autoriserte norske nemningane (etter Lid og Lid 2005) står inntil dei vitskaplege nemningane.

Homonym og synonym

Visse nemningar vert brukte om fleire ulike planteslag. Det at ei liktlydande nemning vert brukt om ulike taxa, er *homonymi*. Nemninga viser då oftast til ein karakteristisk eigenskap som finst hjå fleire artar. Etter vitskapleg nemningsskikk (ICBN) skal ein unngå homonym. Det at eitt taxon har fleire ulike nemningar, er *synonymi*. Som nemnt ovanfor (ICBN) skal det vera éi og berre éi nemning for eitt planteslag, men etter Høeg (1974) synest det som om dei fleste artane har lokale nemningar. Dersom ein ikkje held seg innafor den brukarkrinsen der nemninga er eintydig, kan homonym og synonym skapa problem. I eventyret om reven og bjørnen som tevla om å nemna treslag, tapte bjørnen fordi han bruka synonym: *toll, tyri og furu*. For dei fleste er det tryggast å gjera som reven: Halda seg til det som står i floraen: *ask, or, eik*. Men i dette stykket er det på sin plass å plukka

nokre bukettar som viser litt av kulturarven som ligg i tradisjonane og dei folkelege nemningane.

Bukettar av homonym

1. Smørblom/st er bruka om sterkt gule blomar. Nemninga er bruka om engsoleie *Ranunculus acris*, krypssoleie *R. repens*, vårkål *R. ficaria*, soleihov *Caltha palustris*, ballblom *Trollius europaeus*, tepperot *Potentilla erecta*, løvetann *Taraxacum* spp. og hestehov *Tussilago farfara*. I min barndom skulle vi finna ut om ein person lika smør ved å halda blomen oppunder haka. Den gule refleksen frå huda på halsen var bevis på det.
2. Bjønnebær er brukt om fleire etande bær: rypebær *Arctous alpina* og bjønnebær *Rubus* Sect. *Fruticosus*, men også om trollhegg *Frangula alnus*, som har giftige bær.
3. Jonsokblom/st er brukt om mange plantar som blømer ved midtsommars leite, ikkje berre raud jonsokblom *Silene dioica*, som vi finn i floraen, skogstorkenebb *Geranium sylvaticum*, jonsokkoll *Ajuga pyramidalis*, solblom *Arnica montana*, soleihov *Caltha palustris*, enghumleblom *Geum rivale*, o.fl.. Truleg kan nemninga vera eintydig innafør sin brukarkrins, men som Høeg peikar på (1974: 71), kan nemninga koma av at blomane skulle vera med i bukettan eller i jonsokkransen.
4. Mange nemningar viser at Jomfru Maria har stått sterkt i norsk folketradisjon og etnobotanikk. Form og farge på blomar og blad illustrerer «attributtar» i hennar mange rollar: Som himmeldronning har ho blå auge. Husfrua har ansvar for lyklane. Ho er vernehelgen for fruktbarheit og ein finn brystmjølk som flekkar på blad (maritistel og lungeurt). Tårene til den sørgjande Jesu mor finn vi på Marias tåregras = soldogg *Drosera* spp.. Plantane har Maria-førestaving ettersom plantedelane er nyklane hennar, nykleband, tårer, hoseband, gullsko og annan pynt. Mellom Maria-plantane finn vi ei rekkje homonym.
 - 4.1. Blå blomar har assosiert til kongeleg augnefarge: Jomfru Marias auge = minneblomartar *Myosotis* spp., tveskjeggveronika *Veronica chamaedrys*, augnetrøystartar *Euphrasia* spp., snøsøte *Gentiana nivalis*, og skogfiol *Viola riviniana*.
 - 4.2. Hennar rolle som husfrue med ansvar for lykklar kjem til syne i lykjel-motivet. Marilykjel/nøkkel er brukt om tirltunge *Lotus corniculatus*, maria-nøkleband *Primula veris* og marinykjel *Botrychium lunaria*.
 - 4.3. Jomfru Marias nøklehank/nøkleband er brukt om tirltunge *Lotus corniculatus*, knollerteknapp *Lathyrus linifolius*, vanleg vendelrot *Valeriana sambucifolia*, og marianøkleband *Primula veris*.

4.4 Marirokk er eit homonym som er brukt om ein handteinforma sommarplante hjå åkersnelle *Equisetum arvense*, og ein teinforma blomsterstand hjå blåfjør *Polygala vulgaris* og vanleg nattfiol *Plathanthera bifolia*.

Synonym

For mange av plantane er tradisjonsstoffet så omfattande og synonyma så mange at dei kvar for seg kan vera tema for eigne bøker og artiklar. Årsaker kan vera at dei har fleire av desse eigenskapane:

- Stort utbreiingsområde: Røsslyng, einer, mjødukt, rogn, bjørk.
- Lett kjennelege blomar: Tiriltunge, løvetann, kusymre.
- Nytteverdi som emne for trearbeid: tæger, reip, spenlar, vidjer, hamleband, eller til farging, garving eller andre formål: Einer, bjørk, alm, lønn, rogn, pors og mange fleire.
- Giftig: Trollhegg, beinbrekk = rome, hestespreng, tyrihjul, trollbær.
- Blomstringstid er kalendermerke, t.d. merke for å sleppa dyr på beite: kyrasoleie = soleihov; eller merke for at slåttén kan ta til: slåttgubbe = engkall *Rhinanthus* sp.
- Blomen har spesiell farge: Jamfjør smørblom og Jomfru Marias auge ovanfor.
- Planten vert bruka mot sjukdom: Nåretlegras = linnea, skjørbuksurt *Cochlearia* spp., frismegras = lækjeveronika, iktégras = vendelrot.
- Planten er rekna som god beiteplante: Marimjelle, gulaks, smyle.
- Planten vert nytta som krydder/smakstilsetting: Kung, pors, myntearter, humle.
- Planten vert rekna som afrodisiakum, som stimulerer sexlysten: Kvann, gulmaure. Om gulmaure skriv Linné at «den er i Noreg förbjuden att hänga över Ugnen, deraf faaer Husets Fruentimmere ködelige Lyster».
- Planten vert nytta til vasking og skuring: Tuggugras = stri kråkefot og skavgras. Sjå nedanfor.
- Blomsterstanden liknar dyreføter: jasalabb = kattefot *Antennaria dioica* og harestarr.
- Bork eller innhole stenglar gir blåseinstrument: Selje og rogn; løvetann, soleihov og sløkje.
- Planten vert nytta i andre barneleikar: kjempeartar, smelle og lekkjebloom = løvetann.

Mange fleire dømme kunne nemnast. På lista over dei som har flest synonym/mest tradisjonsstoff, kjem desse høgt opp: einer *Juniperus communis*, røsslyng *Calluna vulgaris*, løvetann *Taraxacum* spp., tiriltunge *Lotus corniculatus*, kvann *Angelica archangelica*, bjørk *Betula* spp., lind *Tilia cordata*, alm *Ulmus glabra*, or *Alnus* spp. og fleire.

Soleihov *Caltha palustris* er også ein av dei som har mange nemningar: Bekkeblom, bekkesoleie, myrsoleie, vassblomst, myrskolp og skolpsoleie. Planten veks på våte stader og fidjeblom (Gyland) kjem av *fidje* 'flat våt slette'. Hestehov og rosshov viser til bladforma. Kyrasoleie (Kvinnherad, Kvam, Masfjorden) viser til at når ho blømer, er det merke på at kyrne kan livberga seg på beite. Kabbeleik (Dypvåg) er nær det same som den svenske nemninga kabbeleka.

Rogn *Sorbus aucuparia* har også mange nemningar: Røgn, rån, raun, raudn. Rogn var ei tid rekna som einaste treslaget på det forblåste Jæren. Ein gut som var med mora på tur til Ryfylke, møtte der eit anna mangfald og kom strålande inn og ropa «Mor, mor, her har dei ein raudn som heiter hegg», men da var det slutt på synonymien.

Trollhegg *Frangula alnus* er nemnt som brakall, bråkall, hundhegg, gulhegg (gul i veden), trollbær (bæra er giftige), hundbær, bjønnbær, og ormebær.

Tiriltunge er kjent som mariaplante: Marias nøklar og Marias nøkleband, Maria gullsko og Jomfru Marias tøffel. Dei to siste viser til den skoforma kjølen av gule blomsterblad. Andre synonym er tiritunge, tirtung, tirtom, tellitong, gullhøne, katteklo, kuklauv, fuglaklo, djevleklo og kjerringtann (Høeg 1974: 704). Ei klo av samanvaksne støvbærarar omkring fruktemnet ligg inni «skoen».

Engkarse *Cardamine pratensis*.

Det var ein gong ein harding frå Norheimsund, Asbjørn Botnen. Han budde i Bø i Telemark og sakna blomeprakta i Hardanger. Han spurde meg som da var nyttilsett botanikar ved høgskulen: «Kvifor veks ikkje breivikblome her i Bø?». Han trudde eg kjende alle blomane, men eg vart svar skuldig, for nemninga var ukjend. Asbjørn Botnen skildra storleik, farge og blømingstid i varme ordelag, og at blomen i hans barndom i 1950-åra berre voks i hagen til kunstnaren Mons Breidvik. Sidan har planten spreidd seg over alle bakkar og finst også på mange prospektkort frå Hardanger. Eg skjøna etterkvart at det var snakk om den same planten som i min barndoms grøne dal på Osterøy framleis heiter *jannablomst*, etter Johanna Mjøs. Tidleg i 1950-åra var hennar slåtteng einaste staden han var vanleg i Mjøsdaalen. På same måten er *hakestadblom* framleis ei nemning for engkarse i Ulvik (opplysning frå Aase Gjerde, januar 2009). Frå prestegarden på Hakestad i Ulvik har planten spreidd seg på tilsvarande måte. Han er også kalla *eckhoffblome*, etter Michal N.L. Eckhoff som var sokneprest i Ulvik 1881–1896 (Høeg (1974: 269 og Ulvik herad (1987: 81). Dei fire synonyma utgjer eintydige folkelege nemningar for engkarse. Brukarkrinsane har vore og er framleis småe, dei utgjer gamle «øyer» i eit no samanhengande område. Soga om desse lokale

nemningane illustrerer utbreiingshistoria til engkarse som vart innkjøpt som frø frå Berlin til Damsgård hovedgård på 1700-talet (opplysning frå Dagfinn Moe).

Nokre utvalde bukettar

Nemningar viser til veksestad:

Engsmelle *Silene pratensis* (pratensis tyder: som veks i eng). Andre leddet i nemninga viser til barneleik. Med to fingrar knip ein (stengjer) opninga til det samanvaksne begeret til blomen. Når ein slår denne «bobla» mot handbaken, vert det ein skarp smell.

Myrtistel *Cirsium palustre* (palustre: som veks i myr).

Fjellveronika *Veronica alpina*, (alpina: som veks i fjellet).

Sandstarr *Carex arenaria* (arenaria: som veks på sand).

Småhavgras *Ruppia maritima* (maritima: som veks ved havet).

Nemningar viser til farge:

Kvitveis *Anemone nemorosa*, smørblomst, engsoleie *Ranunculus acris*, sotstarr *Carex atrofusca*.

Nemningar viser til smak:

Syregras, surblad = matsyre *Rumex acetosa*, Planten har vore mat i leikestovene til mange barn, og er no med i salatblandingar som «kortreist mat».

Om medisiplanten søterot *Gentiana purpurea* finst det eit ordtak, «Vil du meg kalla søte skal eg skaden bøte, men kallar du meg beiskerot, då rår eg inga bot». Han er truleg den beiskaste av alle våre plantar. Innhaldsstoff, mellom andre gentianopicin, stimulerer matmeltinga hjå menneske og dyr, og planten har vorte samla og turka til medisin med eksport frå sentrale fjellstrøk, også etter 2. verds-krigen (opplysning frå Olav Flothyl).

Nemningar på lækjeplantar som viser til sjukdom:

Linnea borealis har fått namn etter botanikaren, men dei folkelege nemningane er nåreslegras (Spydeberg, Røyken, Sigdal o.fl.) eller nåretle/nåritle-gras (mange stader på Vestlandet). Det vart kokt låg til badevatn eller te; eller smurning vart laga av blada, det skulle hjelpa mot nåreld 'helvetesild' og andre utslett.

Ringormgras (Dovre, Etnedal) om soldoggarter *Drosera* spp.

Iktegras (mot gikt) = vanleg vendelrot *Valeriana sambucifolia* (Valdres).

Iktegras = bakkesøte *Gentianella campestris* (Etnedal, Lom).

Iktegras = åkersnelle *Equisetum arvense* (Kinn).

Fresmegras vart bruka mot «frisme» = svullar (Vågsøy, Selje, Sunnlyven). Blad av lækjeveronika *Veronica officinalis* vart kokte med fløyte/rømme, ev. tjøre, til påsmøring.

Nemningar viser til kjønnsorgan:

Geitfitte, saufitte (etter bladforma), (Telemark fl. st.), = maiblom *Maianthemum bifolium*.

Finnpeis (Hattfjelldal), finnkukk (Vefsn) = vårplante av åkersnelle *Equisetum arvense*.

Bikkjekøddar, bikkjepong (Telemark) = blokkebær *Vaccinium uliginosum*.

Flyelskukk (Spydeberg), fløyelspikk (fl. st.), prestapikk (Høeg 1985: 51) = brei dunkjevle *Typha latifolia*.

Jomfru Marias kusehår = soldogg *Drosera* spp.

Nemningar som viser til heilagmenne:

Ei rekkje plantar har fått førestaving av namn frå Bibelen og heilagmenne. Slike nemningar kan vera svært gamle da dei er uttrykk for ein katolsk påverknad, kanskje frå før reformasjonen:

Aron, patriarken i *Det gamle testamentet* (GT): Arons skjegg = hårfrytle *Luzula pilosa* (krans av tynne blomsterskaft).

Jakob, son til Isak i GT: Jakobs stige = fjellflokk *Polemonium* spp.

Joakim, Jomfru Maria sin far: Joakimsblomme = vinterkarse *Barbarea vulgaris*.

Johannes, Jesu disippel og evangelist har fått sitt namn knytt til ei lang rekkje jonsokblomar. Sjå avsnitt om homonym ovanfor.

Jonas i GT: Jonasbusk = parkslirekne *Reynoutria cuspidata* = *Fallopia japomea*.

Judas Iskariot, disippelen som sveik Jesus: Judasskjegg = soldogg *Drosera* spp.

Laurentius, erkediakon i Spania: Larssokblom = jåblom *Parnassia palustris* (blømer ved larsok 10. august).

Mariaplantar. Over 60 forskjellige arter har meir enn 90 nemningar med Maria/Jomfru Maria/Vår Frue. I tillegg til dei som alt er nemnde, kan vi ta med Maria blodhatt = venusvogn *Aconitum napellus* (blå blom/kongeleg blod), marikåpe *Alchemilla* spp., Vår frues hanskar = akeleie *Aquilegia vulgaris* (5 nektarsporar liknar fingrar), Vår frues nålepute = strandnellik *Armeria maritima* (tett rosett av smale blad), Marias tårer = hjartegras *Briza media* (hengande dråpeforma småaks), Jomfru Marias serk = strandvind *Calystegia sepium* (kjoleforma kvit blom), Jomfru Marias fingerbjørg = blåklokke *Campanula rotundifolia*, Jomfru Marias skolisser = snikjetråd *Cuscuta* spp. (tynne klatrande stenglar), Jomfru Marias hand = flekkmariband *Dactylorhiza maculata* (flika rotknoll), Jomfru Marias sengefor = gulmaure *Galium verum* og mange fleire.

Martin av Tours. Biskop i Frankrike, levde 316–397: Mortensgras = mjøduert *Filipendula ulmaria*. Tre samanvaksne endesmåblad utgjer krossmerket.

Olav den heilage, St. Olav: Olavsskjegg *Asplenium septentrionale* (Til minne om at hår og skjegg voks på liket), Olavsstake *Moneses uniflora* (einskilde 5-talsblomster på stiv stilk), Olavsbolle = Marisko *Cypripedium calceolus*.

Salomo, øvsteprest i GT: Salomos segl = raud jonsokblom *Silene dioica* (stempelaktig blom).

Nemningar viser til reingjering:

Nemningar på skavgras *Equisetum hyemale* viser at planten har vore i bruk i uminnelege tider, til reingjering av trekjerald og sotete kokekar, og til pussing av umåla treverk og møblar: Kaslagras (Hemsedal, Valdres, Hallingdal), tvogegras (Bykle), tuggugras (Eidskog), skavstuke (Fyresdal, Vinje, Seljord), skavstakk (Arabygdi), skavgras (Hordaland, Telemark fl. st.), skavrøyr (Åseral). Dei stive stenglane med ribber forsterka av kisel virkar som fint sandpapir. Førestavingar som *tuggu* og *tvoge* viser til skurefilla. *Kaslar* el. *katlar* er gn. fleirtal for *ketil* 'kjele, kokekar' (Høeg 1974: 349–350). Tvogegras og gryteskrubb er også bruka om stri kråkefot *Lycopodium annotinum*.

Vegetasjon – naturvitskapleg nemningsskikk

Biologisk mangfald omfattar som nemnt artar og habitat-typar. Habitat- eller vegetasjonstypane har fått auka åtgauv fordi dei utgjer adresse og livsmiljø for artane. Vegetasjonen i eit område er vegetasjonstypane som opptrer. Høeg nemner vegetasjonstypar som er samlingar av eitt slag plantar, t.d. øspedøtt (liten skog av osp), vikjerr (kjerr av vier), kvanngrøe (bestand av kvann) (op.cit.:9–12), men no er det vanleg at vegetasjonstypen vert nytta om einingar som er karakteriserte av fleire arter og andre kjenneteikn. I dette stykket skal vi sjå på det naturvitskaplege grunnlaget for nemningar på vegetasjonstypar som er definerte ved hjelp av ein kombinasjon av artar. Metoden vert kalla plantesosiologi.

Plantesosiologi er valt fordi han er grunnlaget for ei rekkje innarbeidde norske omgrep, særleg innafør beitegransking, skogbruk og naturvern, sjå nedanfor. Elles finst det ei rekkje måtar å definera vegetasjonstypar eller naturtypar på. Inndeling etter kor frodig vegetasjonen er, gir grunnlag for tolking av flybilete og annan fjernanalyse. Inndeling etter såkalla clusteranalyse på datamaskinar gir innsyn i statistiske og dynamiske eigenskapar. Inndeling etter analyse av variasjon/gradient i fleire miljøfaktorar prøver å forklara all variasjon i norsk vegetasjon (Halvorsen m.fl. 2009). Her vil det føra for langt å gå inn på desse andre metodane. Nedanfor vert usemja om val av prinsipp og metode for vitskapleg nemningsskikk diskutert. Her kan det vera på sin plass å minna om at «Det finst ikkje rette eller galne system, men det finst gode og mindre gode».

Plantesosiologisk metode

Oppgåva til plantesosiologi er å skildra og definera typar av vegetasjon, deira arts-samansetjing og miljøforhold, og ordna typane i eit hierarkisk system av låge og høgare einingar. Utgangspunkt for plantesosiologi er feltarbeid med artregistrering

på prøveflater i bestand. *Bestand* er eit terrengavsnitt med einsarta utsjånad og jamt spreidde artar. Vegetasjonstypar (abstrakte) vert definerte i tabellar. Fleire bestandsanalyser (kolonnar) vert stilte saman, og rekkjefølgje av artane (rader) viser kven som er karakteristiske for typen. Metoden byggjer på at artane ikkje er tilfeldig spreidde, men utgjer karakter- og skiljeartar. Ein karakterart er ein art som har sin største førekomst i, og beste utvikling innafor ein type, og skiljeart finst i ein del – og manglar i ein annan del av tabellen. Grunneininga er *assosiasjon*. For at ein type skal vera «god» på assosiasjonsnivå, krevst det homotoni ('at noko er einsarta') i tabellen, men synet på kva som er gode typar, kan variera mellom forskarar som kan vera «splitters» eller «lumpers». Assosiasjonar med slektskap i utsjånad og artssamansetjing vert grupperte i forbund, og vidare i ordnar og klassar. (Klasse og orden får her andre innhald enn i systematikk.) Grunnlag for definering av typar (syntaxa) er likskap og forskjellar i artssamansetjinga i tabellane.

Metoden vert kalla syntaksonomi eller floristisk plantesosiologi. Eininga i det hierarkiske systemet vert kalla syntaxon, fl. syntaxa, til forskjell frå taxon/taxa i (organisme-) systematikken. Også i syntaksonomi er nemningsskikken regulert av internasjonalt aksepterte reglar: *International Code of Phytosociological Nomenclature* (ICPN). Desse reglane består av definisjonar, prinsipp og artklar og tilrådingar (Weber o.fl. 2000). Etter reglane skal nemningane lagast av latinske namn på plantar som inngår, og bestemte endingar skal visa det hierarkiske nivået. På grunnlag av nær 100 års utforsking av norske vegetasjonstypar kan våre vegetasjonstypar innordnast i om lag 40 klassar (Vevle 1987/2003). Skogtypane nedanfor er døme på eit hierarkisk oversyn over slike nemningar.

I det didaktiske arbeidet i skule og lærarutdanning er nemningane som byggjer på floristisk plantesosiologi eigna for å skapa og utvida forståing av samanhengar mellom plantar og omgjevande miljø ved at

1. vegetasjonstypane er definerte ved at bestemte artskombinasjonar opptrer,
2. kvar av artane som inngår, har sine bestemte krav og toleransegrenser til miljøet, derfor indikerer typen heilt bestemte miljøforhold når han opptrer,
3. i tillegg til indikasjon på jordsmonnforhold (surt/basisk, tørt/vått, næringsfattig/-rikt) utgjer
4. nemningane eit referanseverk som vert bruka for å nemna biotopar eller habitat-typar på ein måte som er felles for andre land som vi elles samanliknar oss med. Habitatklassifiseringa i EU-programmet Natura2000 byggjer for det meste på plantesosiologiske einingar.

Plantesosiologiske einingar med døme frå klassen boreal barskog

Nivå	Ending	Døme	Norsk nemning
Klasse	-etea	Vaccinio-Piceetea	Boreale barskogar
Orden	-etalia	Cladonio-Vaccinietalia	Furuskogs-orden
Forbund	-ion	Cladonio-Pinion	Nordlege furuskogar
Assosiasjon	-etum	Barbilophozio-Pinetum	Røsling-blokkebær-furuskog
Forbund		Dicrano-Pinion	Søraustlege furuskogar
Assosiasjon		Vaccinio-Pinetum	Bærlyng-barblandskog
Orden		Vaccinio-Piceetalia	Granskog-orden
Forbund		Vaccinio-Piceion	Granskog-forbund
Assosiasjon		Eu-Piceetum	Blåbær-bregne-granskogar
Subassosiasjon	-etosum	Eu-Piceetum myrtilletosum	Blåbærgranskog o.a.
Subassosiasjon		Eu-Piceetum dryopteridetosum	Småbæregranskog
Assosiasjon		Melico-Piceetum	Lågurt/høgstaude-barskog
Subassosiasjon		Melico-Piceetum aconitetosum	Høgstaudegranskog

Hovudgrupper av skogtypar og flommarkskratt

Klasse	Orden	Forbund/underforbund	Norsk nemning
Raudpil-klassen Salicetea purpureae	Salicetalia purpureae	Salicion albae	Flommarks-pilekratt
		Hippophae-gruppe	Tindved-kratt
		Salicion phylicifoliae	Høgstaude-vierkratt (i fjellet)
Svartor-klassen	Salicetalia auritae	Salicion cinereae	Gråselje-forbund, stagnerande
Alnetea glutinosae	Alnetalia glutinosae	Alno inc.-Salicion pent.	Gråor-istervier-forbund, frisk-fuktig
		Alnion glutinosae	Svartor-forb. stagnerande fuktig
Barskog-klassen Vaccinio-Piceetea	Cladonio-Vaccinietalia	Cladonio-Pinion	Furuskog-forbund
		Ledo-Pinenion	Furuskogar på torvmark
		Cladonio-Pinenion	Furuskogar på fastmark
		Dicrano-Pinion	Sør-austlege furuskogar
	Vaccinio-Piceetalia	Vaccinio-Piceion	Granskogsforbund
		Sphagno-Piceenion	Granskog på torvmark
		Eu-Piceenion	Blåbær- og bregne- granskog
		Melico-Piceenion	Kalk-barskog,lågurt/ høgstaude-granskog
Edellauvskog-klasse Quercio-Fagetea	Quercetalia robori-petr.	Quercion robori-petraeae	Eikeskogar
		Luzulo-Fagion	Fattige bøkeskogar
	Fagetalia sylvaticae	Alnion incanae	Or-/ask-edellauvskogar
		Fagion sylvaticae	Rike bøkeskogar
		Tilio-Acerion	Opplendi lind-/lønn-/ almeskogar

Bruken av plantesosiologiske nemningar

Einingane som er utvikla på denne måten, har blitt brukte i kartlegging og utgreiingsarbeid. Målsettinga frå 1970 og utetter var at planlegging, vern og forvaltning skulle skje på grunnlag av ei økologisk kartlegging av vegetasjonstypar. Ei rekkje

forskjellige klassifikasjonssystem vart utvikla (Mork og Heiberg 1937, Wielgolaski (red) 1971, Hesjedal 1973, Marker (red.) 1973, Kielland-Lund 1981, Moen og Moen 1975, Moen 1981, Vevle 1987, Larsson m. fl. 1994, o.a.). Kartlegging vart utført i store og små målestokkar (1:5000–1:250 000) i alle landsdelar (Balle 2000). I 1980-åra vart det lagt vekt på å utvikla eitt standard system for kartlegging (Fremstad og Elven 1987). Fremstad (1997) har oppdatert dette arbeidet til eit nasjonalt system. Til kartlegging, planlegging og naturvern utgjer det eit standardisert referanseverk. Frå å vera eit språk for forskarar har mange nemningar blitt vanlege i undervising om økologi og livsmiljø. Mange av dei vitenskapleg baserte nemningane har innarbeidde norske namn, og har blitt, eller er i ferd med å bli, folkelege nemningar for typar av vegetasjon. Gode døme på det finn ein i fjellvegetasjon: Greplynghei for forbundet *Loiseleurio-Arctostaphyilion alpinae*, blåbær-blålynghei for *Phyllodoco-Vaccinion myrtillii*, musøyresnøleie for «mose-lyng-musøyre-forbundet» *Cassiopo-Salicion herbaceae*, høgstaude-vierkratt for «grønvier-forbundet» *Salicion phylicifoliae*. Nemningar for skogtypar har lenge hatt samsvar med det plantesosiologiske grunnlaget: høgstaude-fjellbjørkeskog for typar i turt-forbundet *Lactucion alpinae*, blåbærgranskog *Eu-Piceetum myrtillitosum*, smylebøkeskog *Deschampsio flexuosae-Fagetum*, svartorsumpskog for langstarr-svartor-assosiasjonen *Carici elongate-Alnetum glutinosae*.

Innafor etnobiologi har nemningane etter måten kort tradisjon, sjølv om dei har vore i bruk frå slutten av 1930-åra, særleg innafor skogbruk og i vurdering av fjellbeite (Mork og Heiberg 1937, Nordhagen 1937 og 1943). Og ein kan hevda at slike nemningar er så spesielle at dei knapt vil bli «allemannseige» fordi prinsippet og metoden er for akademisk. Men som ovringar i naturen vil dei vera like lette å kjenna som folkelege nemningar for planteslag.

Pro et contra – val av nemningar

Innafor vegetasjonsforskning er det usemje om metodar og om korleis ein kan definera typar. Inndeling i vegetasjonstypar som lar seg avgrense, har hatt vanskelege kår innafor angloamerikansk tradisjon. Standpunkt om diskontinuitet kan oppsummerast som

I naturen eksisterer ikkje avgrensbare plantesamfunn. Alle diskontinuitetar som kan observeras som meir eller mindre klare grenser, kjem av diskontinuitetar i miljøforhold» og «Det floristisk-sosiologiske klassifikasjonssystemet med klasse, orden, forbund, og assosiasjon som den grunnleggjande eininga - har blitt kalla «a narrow-minded classification business (Angloamerikanske plantesosiologar, sitert etter Westhoff 1972).

Også mellom norske forskarar har ein møtt haldningar som «Vi vil ikkje ha det plantesosiologiske systemet tredd ned over hovuda på oss», og «Plantesosiologi er

ikkje forskning, det er ingen som brukar den metoden nå lenger», men slik er det kanskje ikkje no? I ei rekkje land vert det utarbeidd nye bøker og bindsterke verk med plantesosiologiske oversyn over representative og verneverdige vegetasjonstypar som landa har.

Professor Rolf Nordhagen peika for 70 år sidan på nytten av å bruka plantesosiologi i Noreg. Han var då midt i livet, hadde lang erfaring frå naturvern og forskning på norsk vegetasjon, og han såg behovet for å internasjonalisera omgrepa:

Die von den mitteleuropäischen Forschern benutzten lateinischen Verbands- und Ordnungsnamen (mit der Endung -ion, bzw. -etalia) bieten viele Vorteile dar, vor allem weil dadurch ältere aber vielfach unklare oder schwer definierbare Bezeichnungen wie «Heide», «Wiese», «Moor» usw. als generelle internationale Termini überflüssig werden (Nordhagen 1937).

I omsetjing: Dei omgrepa som mellomeuropeiske forskarar brukar på forbund og ordnar byr på mange fordelar i vegetasjonssklassifisering. Grunnen er at då vert omgrep som hei, eng og myr overflødige som generelle (internasjonale) omgrep. «Hei», «eng» og «myr» er eldre og ofte uklare og vanskeleg definerbare nemningar.

Ratcliffe sitt hjertesukk etter eit omfattande arbeid med eit nasjonalt oversyn over naturtypene i Storbritannia kan oppfattast som ei støtte til bruken av plantesosiologi: «The whole task has in fact been greatly handicapped by the lack of a countrywide classification system». Omsett: «Arbeidet har sanneleg i stor grad vore hemma av at vi mangla eit landsomfattande klassifikasjonssystem» (Ratcliffe 1977).

Den tyske plantesosiologen Reinhold Tüxen tilrådde:

Wir sind davon überzeugt dass das pflanzensoziologische System auch eine brauchbare Grundlage für die geographische Betrachtung der Vegetation Skandinaviens im vielseitigsten und umfassendsten Sinne schaffen wird». Omsett: «Vi er overtydde om at det plantesosiologiske systemet vil utgjera eit brukbart grunnlag for å sjå på skandinavisk vegetasjon frå ein geografisk synsstad, på den mest mangesidige og mest omfattande måten (Tüxen 1951:150).

Vi er inne i ei tid med utvikling av norske nemningar, og ein kan tru at slike nemningar vil få auka bruk når folk flest får større medvit om habitat-typar og deira verdi for artsmangfaldet.

Internasjonalisering eller nasjonal akademisk krangel?

Når det gjeld vern av biologisk mangfald (arter og habitat), har vi oppgåver lokalt, nasjonalt og internasjonalt. Noreg har underskrive fleire av dei internasjonale kon-

vensjonane om vern av natur og biologisk mangfald, og i samband med desse oppgåvene har det blitt hevda av formannen i *Norsk Botanisk Forening* at

Noreg må få eit vesentleg mykje betre fungerande naturvern for å oppfylle intensjonane i Naturmangfaldlova. - Områdevernet må setjast i stand til sikre alle utsette naturtypar på ein fullt berekraftig måte». Noreg ligg langt på etterskot samanlikna med EU, – Noreg er i dag medlem av Emerald Network, - men dette nettverket har eit vesentleg lågare ambisjonsnivå enn Natura 2000 (Nettelblatt 2005:172).

Natura 2000 er eit nettverk av verneområde innafor dei 27 medlemslanda som er forplikta av EU-Flora-Fauna-Habitat-direktivet frå 1992 (FFH-direktivet). Naturtypeinndelinga for Natura 2000 brukar i stor grad plantesosiologiske nemningar. Men Noreg har ikkje planar om å ta FFH direktivet inn i EØS-avtalen (personleg melding frå Miljøverndepartementet, april 2005). Noreg er på ein måte utanforlandet ved at ein ikkje ønskjer å bruka dei kvalitetane som Natura 2000 og FFH-direktivet står for, men det vert utvikla eit eige system *Naturtyper i Norge* (Halvorsen m.fl. 2009), som byggjer på andre prinsipp (gradientanalyse).

Samanfatning

Internasjonalt aksepterte reglar gjeld for nemningar av artar og habitattypar innanfor naturvitskapleg nemningsskikk (ICBN og ICPN). Det går føre seg ei autorisering av norskspråkelege nemningar på plantar, dyr og vegetasjonstypar (ADB). Nemningar på plantar og dyr skal liggja føre på nynorsk og bokmål. Folkelege nemningar på karplantar kan vera ei kjelde til innsyn i det botaniske mangfaldet og til forståing av tradisjonell bruk av plantane. Å kjenna artane er ein føresetnad for rett nemning og bruk, og å verna desse kulturminna (nemningar og tradisjonar) kan vi best gjera med å bruka dei. Slik bruk vil kunna skapa forståing for samanhengar, ikkje berre innafor naturfaga, men også mellom naturvitskap og kulturhistorie.

Vern og bruk av artsmangfaldet føreset vern av levestader. Å verna naudsynte habitattypar føreset at det finst relevante og formålstenlege omgrep for denne delen av det biologiske mangfaldet. Nemningar som skaper innsyn i og kan formidla forståing av samanhengar mellom organismar og omgjevande miljø, er grunnleggjande viktige for arbeid i skule og lærarutdanning. For tida er det norske systemet «Naturtyper i Norge» under utvikling (Halvorsen m.fl. 2008), og ein kan vona at prinsipp og metode ikkje hemmar eller hindrar folkeleg innsyn i og bruk av dei nye nemningane.

Tilvisingar

- Balle, O. 2000. Vegetasjonskartlegginger i Norge – Kartlegginger fordelt på fylke/kommune. 5. utg. Nifos-rapport 15.
- Ehnstrøm, B. og Holmer, M. 2007. Nationalnyckeln till Sveriges flora och fauna. Skalbaggar: Långhörningar. Coleoptera: Cerambycidae. Uppsala. ArtDatabanken, Sveriges lantbruksuniversitet.
- Fremstad, E. 1997. Vegetasjonstyper i Norge. - Norsk institutt for naturanalyse Temahefte 12. Trondheim.
- Fremstad, E. & Elven, R. 1987. Enheter for vegetasjonskartlegging i Norge. – Økoforsk utredning 1987 1.
- Halvorsen, R., Andersen, T. Blom, H.H., Elvebakk, A., Erikstad, L., Gaarder, G., Moen, A., Mortensen, P.B., Norderhaug, A., Nygaard, K., Thorsnes, Elven, R., T., Ødegaard, F. 2009. Naturtyper i Norge – teoretisk grunnlag, prinsipper for inndeling og definisjoner. Naturtyper i Norge versjon 1.0. Artikkel 11–210.
- Hesjedal, O. 1973. Vegetasjonskartlegging. – Landbruksbokhandelen, Ås.
- Høeg, O.A. 1974. *Planter og tradisjon. Floraen i levende tale og tradisjon i Norge 1925-1973*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Høeg, O.A. 1985. Ville vekster til gagn og glede. – Universitetsforlaget.
- Jäger, J. 1983. Systematik und Evolution. – I F.Jacob, E.J. Jäger og E. Ohmann Kompendium der Botanik. Stuttgart.
- Kielland-Lund, J. 1971/73. A classification of Scandinavian forest vegetation for mapping purposes – IBP i Norden 1971, 7:13–43; 1973 11: 173–206.
- Kielland-Lund, J. 1981. Die Waldgesellschaften SO-Norwegens. – Phytocoenologia 9: 50–250.
- Larsson, J.Y., Kielland-Lund, J. og Søggen, S.M. 1994. Barskogens vegetasjonstyper. Grunnlaget for stedstilpasset skogsbruk. Landbruksforlaget, Oslo.
- Lid, D.T. og Lid, J. 2005. Norsk flora. 7. utg. Ved Reidar Elven. Oslo.
- Linné, C. 1737. *Critica Botanica*. Lugduni Batavorum: Apud Conradum Wishoff.
- Marker, E. (red.) 1973. IBP/CT-symposium om vegetasjonsklassifisering og vegetasjonskartlegging. 27.–28. september 1972, Ås, Norge. – IBP i Norden 11.
- McNeill, J., Barrie, F.R., Burdet, H.M., Demoulin, V., Hawksworth, D.L., Marhold, K., Nicolson, D.H., N.J. (red.) 2006. *International Code of Botanical Nomenclature (Vienna Code)*. Regnum Vegetabile 146. A.R.G. Gantner Verlag.
- Moen, A. 1981. Oppdragsforskning og vegetasjonskartlegging ved Botanisk avdeling, D K N V S Museet, – K. norske Vidensk. Selsk. Mus. Rapp. Bot. Ser. 1981 1: 1–49.
- Moen, A. og Moen, B. 1975. Vegetasjonskart som hjelpemiddel i arealplanleggingen på Nerskogen, Sor-Trøndelag. K. Norske Vidensk. Selsk. Mus. Rapp. Bot. Ser. 1975,5: 1–168.
- Mork, E. og Heiberg, H.H.H. 1937. Om vegetasjonen i Hirkjølen forsøksområde. – Medd. Norske Skogforsøksvesen 5: 617–684.
- Nettelbladt, M.G. 2005. Leder – Blyttia 63:172.
- Nordhagen, R. 1937. Versuch einen neuen Einteilung der subalpinen-alpinen Vegetation Norwegens. – Bergens Mus. Årbok, naturv. R. 1936. (7): 1–88.
- Nordhagen, R. 1943. Sikilsdalen og Norges fjellbeiter. En plantesosiologisk monografi. – Bergens Mus. Skr. 22.
- Ratcliffe, D.A. 1977. *A Nature Conservation Review*. – Cambridge.
- Ride, W.D.L. m.fl. (red.) 1999. *International Code of Zoological Nomenclature 4th Ed.* – London.
- Strasburger 1967. *Lehrbuch der Botanik für Hochschulen*. Stuttgart: Gustav Fischer Verlag.
- Tüxen, R. 1951. Eindrücke während der pflanzengeographischen Exkursion durch Süd-Schweden. – Vegetatio 3: 149–172.
- Ulvik herad 1987. *Ulvik gards- og ættesoga 2*. – Stavanger.
- Veve, O. 1987. *Norske vegetasjonstyper*. 4. utg. – Bø, 20 pl.

- Veve, O. 2003. Phytocoenotic Habitat Classification in Red Lists, Nordhagen's recommendation and Ellenberg's socio-ecological values. *Botanical Journal St. Petersburg* 88: 118–123.
- Weber, H.E., Moravec, J. og Theurillat, J.-P. 2000. *International Code of Phytosociological Nomenclature*. 3rd Ed. – *J. Veg. Sci.* 11: 739–768.
- Westhoff, V. 1972. Die Stellung der Pflanzensoziologie im Rahmen der biologischen Wissenschaften. – I Tüxen, R. (red.) *Ber. internat. Sympos. Grundfragen und Methoden in der Pflanzensoziologie*, Rinteln 1970: 1–15.
- Wielgolaski, F.-E. (red.) 1971. Nordisk vegetationsklassificering för kartläggning. – *IBP i Norden* 7: 1–76.
- Wiggen, G. 2008. Zoologisk nomenklatur og folketradisjonelle dyrenemningar. – *Namn og nemne* 25: 11–47.

Ortografisk kontekstanalyse

*Gno. *Tinnr eller *Pinnr?*

av Oddvar Nes

*On orthographical text analysis. (The term ortografisk tekstanalyse was introduced by Christensen & Sørensen 1972 [see Litteraturliste]). The general orthographical structure of the extant texts has to be examined in order to decide whether *T- or *P- being the initial consonant regarding the ON form of the Norwegian place-name Tinn. The examination reveals that ON *T- is original: *Tinnr.*

Innleiing

Tittelen for denne framstillinga er henta frå ein artikkel eg gav ut i 1987, kalla «Namnetolking». Der heldt eg fram «nokre grunnleggjande krav som bør stettast ved tolking av gamle namn». Viktigaste kravet var (og er) dette:

Så sant det er råd, bør ei eldre namneform etablerast ved ein såkalla «ortografisk kontekstanalyse» (Christensen og Kousgård Sørensen 1972:120). Dette vil seie at namneforma blir sedd i samanheng med det ortografiske systemet elles i teksten. (Nes 1987:55.)

I 2002 gav Kjell Venås ut eit stort verk om innsjønamna i Telemark. Der vert m.a. *Tinnsjøen* drøfta (Venås 2002:391 f.), og i likskap med Albert Kjær, utgjevaren av Rygh (1914:253), reknar Venås med at norrøn nominativform har vore **Tinnr*. Det gjer òg Skulerud (1918: 67), Hovda (1955:125 ff.), Vågslid (1984:56), *NSL* (1997:451) og Heggstad (2008:636). Grunnlaget for ein tolkingsfreistnad vert soleis eit ord med germansk **T-*.

Men Oskar Vistdal lit ikkje på ei gno. form **Tinnr*. I ei streng melding av Venås-boka skriv han (2004:120–21):

Tinn er skriftfest i dativ *a Tinni* alt i 1358 [...]. Forma frå 1358 er så gamal at /n:/ neppe er assimilat frå historisk tid, men ung nok til å ha fått overgangen /p/ > /t/ (jf. Seip 1955:294). Det gno. namnet kan då ha vore **Pinnr* (< germ. **Pinw-*) med tyding nær den ieur., altså 'den langstrekte' («Langvatnet»).

Seip

Ja, vore det so vel! Men: Ein overgang frå /p/ til /t/ – i framlyd framom vokal eller diftong – på 1350-talet er meir enn tvilsam, jamvel om Seip dreg fram nokre døme (1955:294). Ei heller illkyndt, ålmenn verdsetjing av målsoga åt Seip (1931) er denne (som eg er mykje samd i), av Haugen og Markey (1972:78–79):

One might say that Seip's grammar is actually a composite of scribal errors which are interpreted as sound changes, and Trygve Knudsen (1936) has shown that many of Seip's examples of sound change are actually due to misreadings on his part. Nevertheless, the majority of these questionable readings were left unchanged in the second edition (1955).

[Lenger nede:] [O]ne cannot use Seip without great caution.

[Og endeleg:] Seip is what one might call a fine example of the plenary palaeographical interpretation of language history, for he was ever ready to propose that a scribal error, or a variant reading (*lectio facillior* vs. *lectio difficilior*) reflected phonological or morphological change, [...].

Her gjeld det altso overgangen /p/ > /t/, som ein annan kompetent granskar, Finn Hødnebo, dømmer slik om (med andre eksempel enn hjå Seip) i høve noko kvakl i *Bergens kalvskinn* (Hødnebo 1989:25): «Det er ellers ingen grunn til å anta at t og p skulle kunne opptre som allografer så tidlig som i tidsrommet 1350–70.»

Døma hjå Seip, som gjer at Vistdal kan syne til eit mogleg (byrjande) landsomfemnande samanfall av /p/ og /t/ i prevokalisk stode på 1350-talet, er desse tre:

(1) *Norges gamle Love* 3:118 (ikkje prentevilla 18 [sic] som i Seip 1931:286, 1955:294 og 1971:324; derimot korrekt i Fritzner 1972:446) er ein tekst kalla «Kong Haakon Magnussöns Retterbod om Udlændingers Told. Bergen den 30te Juli 1316», med «Haand fra første Fjerdedeel af fjortende Aarh.» (og prenta s. 118–20). Her står det «i tydesko lande» (line 4), medan det i lina under står «bydesko». Denne eine – range – *t*-forma står mot 22 andre (rette) *p*-former (som *pickir*, *parf-legast*, *Porgeir*). Oppslaget i Fritzner (1972:446) er *Pýdeskuland*. Eit anna eksemplar av denne rettarbota (frå ca. 1350) har «þyrsku» (to gonger).

(2) Dette dømet kjem òg frå Bergen, i ein original frå 16. september 1334 (*DN* 2:175). Her er tidfestinga «fra burd vars herra Jesu Christi tushundrad uetra þriu hundrod þrirtighir ok fiorer» med *t*- i *tushundrad* som er påfallande. Seip (1931:286, 1955:294 og 1971:324) og Indrebø (1951:229, 2001:216) er baa samde om at dette er teikn på samanfall av /p/ og /t/. Men eg trur meir på Hægstad, som tenkjer seg at «*t* er vel her misskrift for *th*, som brevet har i *Thorleifui* (dativ)» (1907:146, merknad 1). – Utgangen i ordet «Christi» kan òg ha kludra det til for skrivaren.

(3) Siste dømet er *tustlæika* (på same sidetala i Seip-bøkene frå 1955 og 1971) i nok ein bergenstein, ei avskrift dagsett 20. august 1341 (*DN* 7:192). Her står «tustlæika timans» (genitiv) som Bjarne Berulfsen trur er «kald, kraftig blåst som hører til en bestemt tid» (1948:309), og avleidd til gno **þústr* (jfr. isl. *þústur* «hæftigt Vindstød»). Men her har resten av granskarane, som Marius Hægstad, Leiv Heggstad, etymologane Ferdinand Holthausen, Jan de Vries og Ásgeir Blöndal Magnússon eit anna syn, her berrlagt ved Heggstad i alle utgåvene (frå 1909): *tustleiki* (2008:644). – Nett som Hødnebø (sjå framanfor) er det ingen grunn til å rekne med samanfall av /þ/ og /t/ > /t/ på 1300-talet.

Tinn

Eg vil no sjå på dei tretten eldste tekstane der namnet *Tinn* finst, og vurdere korleis skriftformer med dette namnet står i høve til andre ordformer med /þ/ framom vokal eller diftong. Framstillinga er kronologisk og byggjer på tilvisingar i Rygh 1914:253. Alle tekstene er prenta i *Diplomatarium Norvegicum*.

Eldste teksten er stutt, truleg skriven i Rollag og overlevert i original frå 1358 (*DN* 1:278–79). Her står «a Tinni» (dativ) og alle ordformer – 6 i ollo – med etymologisk /þ/- har <þ>, t.d. «þa», «Þæimmi»; altså inkje samanfall.

Nest eldste brevet er lengre, ein original skriven i Skien 1377 (*DN* 7:315–16). Det er tale om nokre jorder «a Tinne ok j Hafvina bygd a Þælamorkenne». Alle ordformene med etymologisk /þ/- har <þ>; dei er 15 til saman, t.d. «Þorlæifuar», «Þorlæifsson» og «Þælamorkenne».

Tridje eldste diplomtet er ein original frå Skien, frå året 1396 (*DN* 1:400). Ordformer med opphavleg /þ/- er alle skrivne med <þ> og er 17 til saman. Her står «a Tinni» og «Þorkiæls son», «þeim» og «þettæ».

Fjerde diplomtet er originalt, frå Berge i Tinn og ber årstalet 1419 (*DN* 5:370–71). Presten på Tinn og to lagrettemenn var «ha Tinne ha Þælamorkkenæ ha Berghe er liggær hii Mælssockn ha Tinne». Dei 13 ordformene med etymologisk /þ/- har alle <þ>, t.d. «Þolleifssun» og «þosdaghen».

Femte diplomtet er ein original frå Gøystdal (Tinn) og frå 1420 (*DN* 1:480–81). Her finn me prestem på Atrå «a Tinne a Þælamarkkenæ» og ein lagrettemann «a Tinne», og nok ei tredje skriftform «a Tinne». Dei ni /þ/-orda har alle <þ>, som ventande er.

Sjette brevet er originalt, frå «Tinborghubø» (Tinn, ukjent no, jf. Rygh 1914:277–78) og datert 1426 (*DN* 10:112–13). Her finst «a Tinne» og to gonger «a Tinni». Sju ordformer har etymologisk /þ/- og er alle skrivne med <þ>, t.d. «a Þilamorkennæ» og «Þorkiælsson».

Brev nummer sju er ein original frå Atrå (Tinn), frå året 1429 (*DN* 15:48). Her skriv to lagrettemenn «a Tinni er ligger a Þælamorkkenæ» at dei var «hii Atrodhu

kirkiu gardhe a Tinni». Teksten har 11 ord med /p/-, alle skrivne med <þ>, t.d. «Pollækær Pollæifsson».

Åttande diplomtet er ein original frå Tinn, òg frå 1429 (*DN* 504–05). To gonger står det «a Tinne» og 12 gonger ordformer med /p/-, skrivne med <þ>, t.d. «Þofue Þormodszyni» og «þorsdaghen».

Niande brevet er òg ein original, frå Hakanes (Tinn), men med uviss datering (*DN* 9:294). I Rygh 1914:253 er «c. 1430» halden for rette tida. Her står det «a Tynne» (jf. prep. «tyll» sist i teksten). Ordformene med /p/- er alle attgjevne med <þ>, t.d. «þykto» (to gonger).

Tiande skriftstykket er originalt, frå Atrå (Tinn) og utferda i 1434 av korsbroren Gottskalk Kønikksson i Hamar bispedøme (*DN* 13:79). Han er tyskfødd (Lind 1905–15:sp. 724). Målføringa er ujamn, t.d. både «ek» og «jæk» og for dei 11 orda med /p/- har åtte <þ>, to <th> og eitt <t>, nemleg «a Tælamorkenne». Det aktuelle namnet vårt er skrive «a Tynne».

Det ellefte diplomtet er original, frå Atrå og ber årstalet 1437 (*DN* 10:126). Jamført med dei ni fyrste tekstene er denne språkleg kaotisk. «Torleker Taralsson oc Ælinger Gunnarsson lagretismen a Thynnæ» leverer ein sterkt svenskfarga tekst med t.d. «vij», «iak», «høra». Dei i ollo åtte ordformene med /p/- er skrivne med <þ>, t.d. «þøm», «þetta», <th>, t.d. «thu», «tha», og <t>, t.d. «Torleker». Dette diplomtet er heilt usætande for vurdering av samanfall av /p/ og /t/ på denne tida.

Tolvte diplomtet er frå 1438, ein original frå Rollag (*DN* 12:172). Her står det «a Tinni» og i alt er det ti ordformer som reflekterer opphavleg /p/-, og alle er skrivne med <þ>, t.d. «Þorgrimer Polleixson» og «Þolleik Polleifsson».

Trettande og siste diplomtet er ein original som er utferda i Skien i 1451 (*DN* 3:593–94) av lagmannen «Gawte Erikson», med svensk/danske målspor som «kunnikt görande at jæk». Her er <þ> for etymologisk /p/- på veg ut: Av dei 14 aktuelle ordformene har 11 <th>, t.d. «theim», «Thorder», medan tre har <þ>: «Þorder Olafsson», «Þordz Olafsonar» og – med namnet vårt nemnt: «a Tynne a Belamarkennæ». Til slutt kjem ei form med <t>, nemleg i «æpter ty».

Konklusjon

Ei kritisk vurdering av grunnlaget for Seips observasjonar og utsegner for eit byrjande samanfall av /p/ og /t/ på 1300-talet talar imot ei slik tidfesting – heller ikkje for målet i Bergen (der døma er funne). Gjennomgangen av dei mange diploma der *Tinn*-namnet er heimla – til 1451 – gjev heller ingen grunn (diverre) til å rekne med ei eldre form med *p-.

Eg vil ende denne framstillinga med å sitere meg sjølv (1987:65):

Hovudføremålet med dette arbeidet er å syne kor viktig ortografisk kontekstanalyse er for ei namnetolking. Fram gjennom åra har det vore lagt for

lite vekt på slik granskning; t.d. er ikkje *Norske Gaardnavne* mønstergod såleis. [...] – Eit vilkår er naturlegvis at det finst brukande tekstmateriale.

Litteraturliste

- Berulfsen, B. 1948: Kulturtradisjon fra en storhetstid. Oslo.
- Christensen, V. og J. Kousgård Sørensen 1972: Stednavneforskning. 1. København.
- DN = Diplomatarium Norvegicum. 1–. Christiania/Kristiania/Oslo 1847–.
- Fritzner, J. et al. 1972: Ordbog over Det gamle norske Sprog. 4. Oslo–Bergen–Tromsø.
- Haugen, E. og Th. L. Markey 1972: The Scandinavian Languages: Fifty Years of Linguistic Research (1918–1968). The Hague–Paris.
- Heggstad, L. et al. 2008: Norrøn ordbok. 5. utg. Oslo.
- Hovda, P. 1955: Tvo bygdenamn i Telemark. Årbok for Telemark 1955:125–28.
- Hægstad, M. 1907: Vestnorske maalføre fyre 1350. 1. Nordvestlandsk. Christiania.
- Hødnebo, F. (red.) 1989: Bergens kalvskinn. (Corpus codicum Norvegicorum medii aevi. Quarto series. 8.) Oslo.
- Indrebø, G. 1951: Norsk Målsoga. Bergen.
- Indrebø, G. 2001: Norsk Målsoga. 2. utg. Bergen.
- Lind, E. H. 1905–15: Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden. Uppsala–Leipzig.
- Nes, O. 1987: Namnetolking. MM 1987:55–65.
- NSL = J. Sandnes og O. Stemshaug (red.) 1997: Norsk stadnamnleksikon. 4. utg. Oslo.
- Rygh, O. et al. 1914. Norske Gaardnavne. 7. Bratsberg Amt. Udg. af A. Kjær. Kristiania.
- Seip, D. A. 1931: Norsk språkhistorie til omkring 1370. Oslo.
- Seip, D. A. 1955: Norsk språkhistorie til omkring 1370. 2. utg. Oslo.
- Seip, D. A. 1971: Norwegische Sprachgeschichte. Bearb. und erweitert von Laurits Saltveit. Berlin.
- Skulerud, O. 1918: Telemaalet i umriss. Kristiania.
- Venås, K. 2002: Norske innsjønamn. 4. Telemark fylke. Oslo.
- Vistdal, O. 2004: [Melding av] Kjell Venås: Norske innsjønamn. IV. Telemark fylke. Norsk Lingvistisk Tidsskrift 22. 115–25.
- Vågslid, E. 1984: Stadnamntydingar. 4. Bjørgvin.

Bokmeldingar

Kåre Hoel: Bustadnavn i Østfold. Bd. 7 Tune. Utgitt av Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo, ved Tom Schmidt. Novus forlag, Oslo 2007. 448 s. + 1 upag. s. Vedlegg kartbilag i målestokk 1: 50 000. ISBN 978-82-7099-462-5.

I denne staselege serien om bustadnamn i Østfold er det no komme heile 8 band. Det siste er om Idd. Her skal vi sjå på bandet for gamle Tune herad, medrekna tidlegare Rolvsøy herad, og der Sarpsborg by ligg ved det søraustre hjørnet av kommunen. Tune ligg med andre ord heilt sentralt i fylket, ved den nedre delen av Glomma.

Tidlegare er band 2 (Skiptvet), 3 (Våler) og 4 (Spydeberg) melde i *Namn og nemne* av Jarle Bondevik i årg. 18 og 19, og eg viser til desse meldingane der det blir nøye greidd ut om tilblivingshistoria til verket.

Tune-bandet har same opplegget som tidlegare band. Ein finn praktisk tala dei same bolkaner i alle banda og oftast i same rekkjefølgja, i alle fall for dei seinare banda — eit lite, men naudsynt unntak er eit innsmett for Moss by i bd. 5. Dette i og for seg stereotype opplegget er viktig og bra, det er funksjonelt og godt. Det betyr at brukarane i det store og heile veit kva dei kan finne i kvart einskild band.

Ein slik framgangsmåte og opplegg er dessutan praktisk for utgjevarane. Dei kan, rett nok ikkje i altfor stor grad, nytte tidlegare tekstutformingar direkte i nye band. Slik er t.d. del II, 4. Topografiske ord (40 sider) tilskipa på same viset som i tidlegare band, men tilmåta med døme frå Tune. Ein fagperson bør ikkje rynke på nasen av dette, og for den interesserte amatøreren er ei slik utforming nokså avgjerande. Da er vi òg inne på kva målgruppe dette verket bør ha.

Dette store og vel gjennomtenkte verket har ei solid og grundig vitskapleg utforming, og det vil i særleg grad bli eit referanseverk ikkje berre for norske namnegranskarar, men for alle som syslar med germansk namnegranskning. Etter mi meining bør det òg liggje eit stort potensial i lokal bruk. Slik eg ser det, så er *Bustadnavn i Østfold* ei gåve til lokalsamfunna i fylket. Både Tune-bandet og dei

andre banda har namneformer og -drøftingar med tilvising til eldre kjelder fram til folketeljinga 1900 – for dei eldste periodane fullstendige belegg. Dette veit vi er midt i blinken for lokalhistorisk interesserte, og stoffet bør vera spesielt nyttig for lærarar og elevar i den vidaregåande skolen. Mange elevar skriv lokalhistoriske sær oppgåver, stundom òg namne oppgåver frå heimegrendene sine, og da kan ei slik «bygdebok» vera hendig å ty til. – I tillegg kunne ein kanskje håpe på at journalistar i regional- og lokalpresse kunne dra litt lærdom frå dette verket. Urban-samfunna Sarpsborg og Fredrikstad ligg jo delvis innafør det aktuelle området, det gamle Tune.

Har ein slike målgrupper i tankane, bør ein etter mitt skjønn kunne slakke noko på den vitskaplege terminologien når det ikkje skader pregnansen i framstillinga. Dette gjer at eg i Tune-bandet godt kunne tenkje meg å bytte ut meir sjeldsynte ord som *appellativ* med *samnamn* (fellesnamn) (s. 333, 350 osb.), *denotere* med *betegne* eller *vise til* (s. 366), osb. Eg vil tru at ein slik skandinavisk uttrykksmåte, som alle østfoldingar ville forstå, måtte vera mykje meir høveleg i eit slikt verk enn nødvendig latin.

I *Norske Gaardnavne* bd. I omfatar Tune herad 15 sider. Kåre Hoels og utgjevaren Tom Schmidts Tune-band er på nærare 450 sider i alt, og der sjølve namnetolkingane utgjer 315 sider. Det seier seg sjølv at da har det vorte plass til mykje meir enn berre gardsnamna. No er både bruksnamn, altså namn på underbruk under matrikkelgardane, husmannsplassnamn, hyttenamn og andre namn på stader der det har budd folk, komne med. Alle desse hundretals namna blir grundig omtala. Dette inneber at det ikkje lenger er snakk om nokon revisjon av *Norske Gaardnavne*. Det er eit nytt, stort namneverk som held på og tek form.

I eit slikt perspektiv kunne ein nok ha tenkt seg også nokre kvalitative justeringar. Eg tenkjer kanskje først og fremst på uttaleopplysningane. Utgjevaren er inne på dette når han seier at «ideelt sett burde utgaven hatt fonematisk lydskrift, men dette var ikke aktuelt da Hoel samlet inn sine opplysninger i 1950-årene. Det har ikke vært mulig nå i ettertid å hente inn ny uttale på grunnlag av fonemanalyse av målførene i Østfold» (s. 12). Eg forstår godt dette synet, for her som elles blir fort det beste det godes fiende. Likevel kunne ein nok ha gjort nokre enkle grep. Det gjeld t.d. bruken av schwa, som i Østfold berre finst i trykklett stilling. Ein notasjon med allofonen [ə] kunne ein enkelt ha skifta ut med fonemteiknet /e/. – Å etablere foneminventaret i tunemålet etter ein minimal par-metode skulle elles ikkje ta så lange stunda, men det føreset sjølv sagt at ein ikkje viklar seg inn i meir intrikate fonemanalysar. (Under drøftinga av gnr. 128/129 *Valle* (s. 302) blir elles mangelen på fonembruk tydeleg demonstrert.)

Oppslagsformene av dei aller fleste namna er klare og lettskjønlege, og det er gjort greie for prinsippa ein følgjer s. 11. Likevel kan ein stundom stusse ved somme namneformer. Det gjeld t.d. dei mange *Bråtan*-namna som konsekvent blir

normerte til *Bråten*, men som alltid har uttalen /brå:ˈtan/, også som etterledd. Eit anna jamvektsord som får same lagnaden er *Hagan*, med den normerte forma *Hagen*. Det er vanskeleg å forstå dette, også for di det går mot skrivemåten i bygdeboka for Tune, der normeringa er talemålsnær.

Det viktigaste ved *Bustadnamn i Østfold*, også Tune-bandet, er sjølve kjeldeframlegginga og namnetolkingane. Ved bygdenamnet Tune utgjør t.d. kjeldetilvisingane vel to sider, og det er ein heilt annan dokumentasjon enn i *Norske Gaardnavne* der ein avgrensar seg til å konstatere at «i gamle Skrifter» finst det belegg for oblike former av *Túnir* «paa mangfoldige Steder» (NG I s. 289, jf. s. 296). Også namnetolkingane, både Hoels opphavlege og Schmidts tillegg, er fyldige og ofte tufta på inngåande analysar. Som ein kan vente finn ein ikkje sjeldan parallelle namn og namnetolkingar på svensk område, særleg Bohuslän.

I dette søraustre hjørnet av landet vårt finst det mange *rud*-namn, her i forma *rød*, og Østfold er eit sentralområde for dei heller sjeldne *torp*-namna i Noreg. I etterleddsdrøftingane blir desse ledda tilbørleg omtala. Dei austlandske *rud*-namna har ein rekna med hadde mange personnamn i utmerkingsledda, men i Tune sine 32 *rud*-namn ser det ut til at det berre er eit fåtal som har sikre personnamn (s. 362 f.). På norsk grunn er dei samansette *torp*-namna heller unge, og det er interessant å sjå at namna her i Tune tydelegvis er eit 1800-talsfenomen (s. 370).

Også ved mange einskildnamn er det grundige og vel dokumenterte nytolkingar eller òg underbygging av Ryghs gamle tolkingar. Eit slikt namn er det mykje omdiskuterte *Valaskjøl*, gamlenamnet på Tune prestegard, der ein heilt forkastar Ryghs etterleddstolking. I tilknytning til nyare svensk forskning vil både Hoel og Schmidt her helst sjå eit *skjalf*, ei ikkje u-omlydd form av *skjolf* (s. 158 ff.). Dette ordet skulle da her helst tyde 'opphøgd stad'. Men framleis er førsteleddet eit mysterium, om da ikkje Ryghs framlegg om norrønt *váll* m. «Stammer og Rødder af fældede Træer, Stub paa afbrændt Mark» skulle vera rett.

I førsteleddet av *Grønfet* vil ein sjå eit rosande innhald i adjektivet (s. 74, s. 376). Det stiller eg meg noko tvilande til, i alle fall har den stor mengda av *Grønskjæret* og *Grønmyra* oftast ein klar relasjon til fargen, frå berggrunn eller voksterliv. Det kan ikkje førast i lag med typen *Gull-* eller *Smør-*.

Det er likevel ikkje slike små innvendingar som fell i augo, verken ved dette eller dei andre banda av *Bustadnamn i Østfold*, men tvert imot det solide handverket og dei vel funderte namnetolkingane. Det er òg berre få prentefeil i Tune-bandet, og oppsettet er luftig og teksten lettlesande.

Dessverre har dette bandet av serien fått ei mindre solid innbinding enn dei tidlegare banda. Det skuldast vel økonomiske forhold venteleg, men er svært uheldig. *Bustadnamn i Østfold* vil nemleg bli eit referanseverk og standardverk for framtida. Etter kvart som nye band kjem til, vil nytten auke, også med tanke på det gode, felles namneregisteret som alt no er ei praktisk hjelperåd for namnegranska-

rar og lokalhistorikarar. Vi må vel berre innsjå at noko tilsvarende verk som *Bustadnamn i Østfold* knapt vil bli planlagt og langt mindre utarbeidd i all overskoddleg framtid. Difor skal vi glede oss over det breie oversynet av bustadnamn vi får presentert her, og vi ventar spent på framhaldet.

Ola Stemshaug

Norræn nöfn – Nöfn á Norðurlöndum. Hefðir og endurnýjun. Nordiska namn – Namn i Norden. Tradition och förnyelse. Handlingar från Den fjortonde nordiska namnforskarkongressen i Borgarnes 11–14 augusti 2007. Redigerade av Guðrún Kvaran, Hallgrímur J. Ámundason, Jónína Hafsteinsdóttir och Svavar Sigmundsson. With summaries in English or German or Icelandic. NORNA-rapporter 84. NORNA-förlaget. Uppsala 2008. (537 s.)

Tittelen på denne navneforskerkongressen kan leses som en invitasjon til granskere av alle navnetyper, og den bringer et oppriktig håp om god deltakelse fra alle nordiske land. Den ferdige rapporten svarer så avgjort til disse forventningene. På de 537 sidene finner vi trykte versjoner av 43 av 46 innlegg som ble holdt. Et forord er skrevet av redaksjonen. Vésteinn Ólason, litteratur- og tekstforsker, følger så med et reflektert og velskrevet åpningsforedrag, deretter artiklene. En oppsummering til slutt har Bente Holmberg tatt seg av.

Forholdsvis mye av innholdet er viet navn i moderne urbane miljøer. Terhi Ainiala har i «Förändringar i namnlandskapet i Helsingfors» sett på hvordan den offisielle navngivningen har utviklet seg i en forstad Norsjö, fra utbyggingen på 1960-tallet og fram til i dag. I den tidlige perioden forsøker man å videreføre de opprinnelige gamle navnene. Seinere overtar en tematisk navngivning mer og mer. I den seineste tid har de informative og pragmatiske navnene fått vike plassen for det Ainiala kaller «associativa imagenamn», tilpasset markedsføring og økonomiske interesser. Riikka Eskelinen ser i «Namnbruket i stadsdelen Berghäll i Helsingfors» på de uoffisielle navnene, og viser til en gruppeundersøkelse om bruken av slike navn. Maria Vidberg behandler det samme temaet i en påbegynt studie fra den finske vestkysten: «Urbana ortnamn i Nyklareby och attityder till dem». Det samme gjør svenske Carina Johanssons «*Kungsan, Rålis, Björnsan* och *Humlan* – familjära eller förendrade namn? En attitydundersökning bland namnbrukare i Stockholm». Johansson finner at bruken av alternative navn er sterkt kontekstavhengig. En navnebærer som offisielt heter *Kungsträdgården*, kalles helst *Kungsan* blant ungdommer og informanter som er innfødte stockholmere. En kvinne på 28 år som hadde bodd fem år i byen, sa det slik: «Det låter fel att säga *Kungsan* när man inte är uppfödd här» (s. 262). Annette C. Torensjös artikkel «*Alderholmen* eller *Gävle strand* – om tradition och förnyelse i namnsättningen i Gävle kommun»

drøfter noe av den samme tematikken som Ainiala. Beslektet i tema, men fra en helt annen kant av Norden, er Kristin Magnussens «*Eyðargøta og Frammi i Dali* – tradition og fornyelse i færøske gadenavne.» I 2002 kom en lagtingslov om adressetildeling som i 2007 resulterte at 1679 færøyske veinavn ble registrert. Magnussen analyserer dette materialet med tanke på popularitet, like navn og typologi.

En annen hovedgruppering i rapporten er personnavn. Island og Færøyene har begge en personnavn-lovgivning som er klart mer restriktiv enn den i Norge. Guðrún Kvaran stiller spørsmålet: «Nye tendenser i islandsk navngivning – hvorfor?» Den økende internasjonale kontakten fører til ønsker om stadig flere skrivemåter som ikke er lovlige; blant annet har Island strenge regler for bruken av diakritiske tegn. Kvaran mener det er betenkelig å ha et regelverk der mange skrivemåter folk opererer med, og som mange også ønsker, blir normstridige. Anfinnur Johansen går i sin artikkel «Færøske personnavnelove og personnavngivning. 1992–2006 – tradition og fornyelse» inn på en lovgivning som har vært debattert og revidert flere ganger siden 1992. Artikkelen har instruktive oversikter over de mest populære navnene til ulike tider i dette øyriket. Katharina Leibring diskuterer i «*Ronja och Fritjof* – förnamn inspirerade av fiktionslitteratur» en typeinndeling. Det skilles mellom navn forfattere selv har funnet på og 'gamle' navn som får økt popularitet på grunn av fiksjonslitterær bruk. Disse 'gamle' navnene deler Leibring igjen inn i to typer: a) navn som er hentet inn fra eldre eller fremmede litterære kilder; b) navn som er hentet fra lokal bruk. Leibring har merket seg en interessant endring i hvilke typer av fiksjonslitteratur som er inspirasjonskilder. I dag er det nesten bare barnebøker og fantasilitteratur. Av Birgit Eggert får vi vite at «Nordisk navnerenæssance i Danmark» er lite undersøkt. Ennå er vi ikke sikre på om de fleste nordiske navn gikk fullstendig ut av bruk i Danmark i tiden mellom middelalderen og 1800-tallet (s. 114). Birgit Eggert diskuterer begrepet *navnerenæssance*, og mener det bør brukes om navn som fikk en markert oppsving gjennom 1800-tallets litteratur, for Danmarks vedkommende med Adam Oehlenschläger som det sentrale forfatterskap. Det kan dreie seg om nordiske navn, eller lånenavn som ble oppfattet som nordiske (f.eks. *Margrete*). Eggert sammenlikner frekvenser i 1801 og 1845, og finner store forskjeller på hvordan populariteten til navn vi normalt forbinder med navnerenæssansen, utvikler seg. For å kunne forklare variasjonene nærmere, mener Eggert at en grundig kjennskap til de litterære verkene er nødvendig, for bare derigjennom kan vi danne oss oppfatninger om heltestatus som drivkraft for seinere utbredelse. Eva Brylla og Sonja Entzenberg har gått sammen om «*Brodström, Melchizedec och Vikenstjerna*. Tradition och förnyelse i nybildade svenska efternamn». I Sverige har man i lange tider bevisst forsøkt å innskrenke bruken av patronymiske slektsnavn, samtidig som man har unngått toponymiske. Derfor er det ingen i Norden som lager og

bytter navn så mye som svenskene. Den kreativiteten som derav åpner seg, har frembrakt navnetyper som ellers er uvanlige i Norden. Blant annet gjelder det kombinasjonsnavn, f.eks. *Andernéll*, dannet av de to etternavnene *Andersson* og *Hanéll*. Staffan Nyström har gransket *Såningsmannen*, en avis som i 1930-årene hadde et kontor der leserne for en rimelig penge kunne få juridisk rådgivning, blant mye annet ved bytte av slektsnavn. I artikkelen presenterer Nyström navnebytter avisen rapporterer om, men han har ikke funnet kilder som avklarer hvilken rolle kontoret og avisens redaktør spilte i prosessen.

Et par av bidragene har moderne kallenavn som tema. Kendra J. Willson signaliserer i overskriften «1400 Icelandic nicknames» at vi her har et språksamfunn der uformelle kortformer er vanlig. På dette feltet er moderne islandsk navneskikk mye mer lik engelsk og tysk enn norsk. Leif Nilssons «Från Nora-Anna till Foppa.» er en «Presentation av ett projekt om smeknamn i svenska idrotten under 1900-talet». Nilsson finner to typer av binavn, *smeknamn* ('kallenavn', 'kjælenavn') og *økenavn* (som er binavn uten positiv ladning). Kjente idrettsutøvere får normalt et kallenavn, men opphavet er ofte dunkelt, og mange slike navn er vanskelige å tolke.

I en kategori 'stedsnavntyper' kan vi plassere Peder Dams arbeid «De nordiske *-torper*», der han diskuterer dateringen til denne store navneklassen (for øvrig tema for NORNA-symposiet i Jaruplund 2002). Dam argumenterer for en datering hovedsakelig til middelalderen, muligens den seinere delen av vikingtiden. Tom Schmidt tar for seg «Navneleddet *holt* i Norge», med undertittelen «Forledd og utbredelse med hovedvekt på Østlandet.» Schmidt finner en noe eiendommelig distribusjon: *Holt*-navnene er tallrike i et sammenhengende område av Sørøstlandet, og de har betydelige forekomster på Nordmøre og i en tilgrensende del av Trøndelag. I andre landsdeler finnes de nesten ikke. Navn på *-holt* er tidligere undersøkt for Danmark av Birgit Eggert, og Schmidt finner påtakelige likheter mellom de to land hva ordinnhold og fordeling angår, likedan at norske *holt*-garder hovedsakelig tilhører middelalderen. I «Nogle stednavne i nærheden af Hólar i Hjaltadalur» er Rúna Tetzschner på utkikk etter navn som kan kaste lys over eldre jordbrukshistorie, særlig navn med hovedleddet *gerði*. Marteinn H. Sigurðsson tar for seg en spesiell form for metaforisk ordbruk i «Perfectly mamillary»: On breasts, Nipples and Teats in West Norse Toponymy», dvs. ord som *bringa*, *speni*, o.l. i stedsnavn.

Under merkelappen *andre navn* noterer vi oss «Skipsnavn i oljevirkksomheten» av Ole-Jørgen Johannessen. En praksis for skip i internasjonal trafikk er at de får et navn som består av to komponenter, en konstant som viser rederitilhørighet og en variabel som er unik for det enkelte skip, altså i prinsippet tilsvarende slektsnavn og fornavn på personer. Innen internasjonal shipping har det utviklet seg en praksis der disse to komponentene blir uttrykt i hvert sitt ord. Det gir to-ordsnavn

som f.eks. *Obo King*, *Obo Queen*, *Obo Princess* eller *Eko Truck*, *God Truck*, *Nor Truck*. I den gamle norske rederitradisjonen har man derimot helst benyttet ett ord, f.eks. *Evita*, *Juanita*, *Vivita* eller *Vestfonn*, *Nordfonn*, *Solfonn*. De norske skipene i den nye oljenæringen viser seg å ha navn etter internasjonalt mønster, men med et viktig unntak for skip fra gamle norske rederier, der norske navnetradisjoner gjerne føres videre, uavhengig av hva slags virksomhet skipene er involvert i. Artikkelen kan leses som en oppfølger til Johannessens tidligere artikler om denne innholdsrike, men lite utforskede kategorien av navnebærere.

Under *problematiske enkeltnavn* kan vi plassere «Skáney og Skandinavien. Meningsløse opkaldelsesnavne eller meningsfulde vandrenavne.» Þórhallur Vilmundarson gir en grundig oversikt over ulike tolkninger av de svært gamle og problematiske navnene *Skåne* og *Skandinavia*. Et navn *Skáney* på Island har vært forsøkt tolket som et oppkallingsnavn. Forfatteren går imot dette, og foreslår at dette og liknende navn (som *Skånland* i Norge) kan vise til et sted med god utsikt. Han mener at liknende opphav for *Skåne/Skandinavia* i så fall ikke kan utelukkes.

Noen artikler handler om kontaktonomastikk. I et prosjekt «Møte mellom finsk og norsk namnesystem i Noreg» analyserer Gulbrand Alhaug og Minna Saarelma hva som skjer når det finske navnesystemet kommer i kontakt med det norske. Materialet er navn på personer født i Norge som er registrert med finsk etnisitet i folketellingen 1900. Her framkommer to klart forskjellige undergrupper: 1. De nordnorske kvenene. 2. Finnskog-befolkningen i Grue. I det førstnevnte kvenmaterialet forekommer en kompleks blanding av finske og norske navn, i Gruematerialet slutter fornavnsmønsteret seg til det vanlige norske i all hovedsak. Mårit Frändén har studert slektsnavn hos Sveriges samiske befolkning, og Guro Reisæter har gjort en liten undersøkelse av barn født i Norge av islandske foreldre. Åtte-ni familier er undersøkt, og materialet er altså ganske lite. I flertallet av familiene er den ene av foreldrene islandsk og den andre norsk. Hovedmønsteret er uansett at barna enten får islandske navn eller navn tydelig preget av islandsk navneskikk. Foreldrene er gjerne opptatt av å finne navn som er vanlige i begge land, eller lett kan tilpasses det ene og det andre. Artikkelen viser ulike måter dette kan gjøres på. En engelskspråklig artikkel av Richard Coates, «Some observations on the Scandinavian toponymy of Lincolnshire», bygger på en større publikasjon fra 2007, med suppleringer av noen smånavn som antas å ha skandinavisk opprinnelse.

I og med at navn er språk, vil studier av språkstrukturelle restriksjoner ha stor interesse. Lennart Hagåsen spør: «Varför rata Ratflat, Hildhelm och Jan-Göran Sundlund? Om fonotaktiska spärrer för alliteration och slutrim i germanskt personnamnsskick». Utgangspunktet er en gammel innsikt, at alliterasjoner og i særdeleshet sluttrim blir unngått i vestgermanske personnavn. Tidligere forskere har forklart disse restriksjonene ut fra poetiske formkrav. Imidlertid klarer Hagåsen å

påvise at de samme restriksjonene er til stede i moderne svenske etternavn, og da framstår den tradisjonelle forklaringen som utilstrekkelig. Særlig er sluttrim ytterst sjeldent. Hagåsen har funnet slektsnavn som *Engren*, *Rengren* og *Stengren*, men de er alle svært lite frekvente sammenliknet med andre på *-gren*. Forfatteren nevner også *Aldal* og *Valdal*, men disse to er vel ikke like sikre eksempler, siden første vokal kan tenkes å være kort(?). I avslutningen setter Hagåsen fram en interessant påstand:

Att sluttrimmande leder har ratats inte bara i forngermansk namnbildning utan också i senare århundradens svenska namnskick måste ha att göra med namngivarnas ängslan för en alltför uppseendeväckande och rent av löjeväckande klangbild. En berättigad fråga är därför huruvida det, kanske vid sidan av diktarspråkets krav, kan ha förelegat en likeartad strävan efter fonetisk värdighet också i forngermanernas motvilja mot allitteration mellan de båda lederna i tvåledade personnamn (s. 203).

Hvis dette er rett, og mye tyder på det, er Lennart Hagåsens ideer av stor metodisk og teoretisk interesse. Et spørsmål jeg oppfatter som nærliggende, men som Hagåsen ikke diskuterer direkte, er i hvilken grad slike restriksjoner også kan overføres til å gjelde stedsnavn, slik at navneformer som *Sandsund*, *Høyøy*, *Smaldal* og *Strandland* vil være mindre brukt enn det saklige omstendigheter skulle tilsi. Det samme kunne være en hovedårsak til at «Nybø» er frekvent i det norske *bø*-området, mens «Nyby» ikke er det i *by*-området. Videre kunne det forklare hvorfor gardsnavnet *Langang* (i Aust-Agder) er blitt til *Langan*.

Lingvistisk orientert er også Botolv Helleland, som tar opp «Genus som formell og semantisk kategori i usamansette vassførenavn». Det er velkjent at usamansatte elvenavn med få unntak er hunkjønn og at sammensatte innsjønavn hovedsakelig er hankjønn. Dette mønsteret er ikke sikkert forklart. I den seineste tid har det foregått en diskusjon blant norske lingvister om genus er tilfeldig eller regelstyrt. To sentrale debattanter her, Hans-Olav Enger og Trond Trosterud, mener begge å finne tendenser til en semantisk innordning etter objektets form. Helleland argumenterer godt for at en slik semantisk analogi-hypotese *ikke* kan forklare genustilordningen i gamle vassførenavn. Han mener forklaringen ligger et annet sted, og den må søkes ved å se på hva slags genus de dominerende ordene innenfor hver naturtype har hatt. Her er det for eksempel markante forskjeller mellom det nordgermanske og det sydgermanske språkområdet. I tillegg til å drøfte genustilordningen viser Helleland eksempler på måter gamle vassførenavn dannes og omformes på. Gjennom avledninger kan det oppstå navnepar, som *Drafn* (trolig m., innsjø- eller fjordnavn) og *Drøfn* (trolig f., elvenavn). Tematisk beslektet er Kristina Neumüllers bidrag «Namnkonkurrens och förändring. Hydronymiska parnamn i Medelpad». Navn på innsjøer og tilhørende elver danner i stor utstrek-

ning navnerelasjoner, men slik at primært innsjønavn og sekundært elvenavn er ti ganger mer frekvent i undersøkelsesområdet enn det motsatte forholdet. Neumüller viser mange eksempler på at navn i slike relasjoner er ustabile. Samme navnebærer har gjerne mer enn ett navn. Denne instabiliteten antas å ha sammenheng med egenskaper ved brukerkretsen(e). I sin artikkel «Skillnader i suffixförrådet i ortnamn mellan olika delar av Norden» beretter Eva Nyman om et arbeid med å kartlegge forekomstene av navn med gamle suffiksavledninger, som kan være med *-m-*, *-s-*, *-str-* og *-n-*, foruten *-und*. Siden slike avledninger tidlig må ha blitt uproduktive, er deres geografiske utbredelsesmønster av stor bosetningshistorisk interesse. Bidraget inneholder en grundig metodekritisk drøfting, særlig om problemene med å skille de primære suffiksdanningene fra sekundære. Resultatet er vist ved hjelp av fine kartillustrasjoner. Haraldur Berharðssons artikkel «Lokal markerthed i islandske stednavne» tar utgangspunkt i at stedsnavn kan gjennomgå morfologiske forandringer som ikke finnes i andre deler av språket, for eksempel at dativ framtrer som den hyppigste kasusform i stedsnavn. «Lokal» betyr altså i denne sammenhengen «språkdomenemessig avgrenset». Han mener at en lingvistisk teori om lokal markerthed kan brukes som forklaringsmodell, men uten at det problematiske og (i alle fall tilsynelatende) nokså oppkonstruerte begrepet 'markerthed' blir drøftet nærmere, for eksempel i relasjon til det mer operasjonaliserbare (og synonyme?) begrepet *frekvens*.

Historisk onomastikk kan også sies å danne en emnegruppe. Her kan vi plassere Guðrún Bjarkadóttirs artikkel om «Namn på trålar och leysingjar i de isländska sagorna, Johnny G. G. Jakobsens om «Dominikanske klosterhelgener i Norden» og Agneta Sundströms «Rodskar, Trynta och Spænnklo. Binamn i Arboga tänkebok ur namnsemantisk synvinkel». Alle disse behandler navn i eldre tekstkorpora. Nærbeslektet er Lennart Rymans bidrag «Omtal av individer i Sverige under äldre tid». I et diplommateriale ser han på forekomstene av bostedsbetegnelse (den vanligste), patronym og binavn. Mellom landsdelene er det også noe variasjon i frekvensfordelingen mellom de tre typene. Susanne Vogt beretter om «Reskriptet af 1/11 1771 ...», en kongelig skriftlig befaling kun gjeldende for Slesvig og Holstein, om at også barnets slektsnavn skulle innføres i kirkebøkene. Bestemmelsen ble gjennomført i varierende grad, og forf. diskuterer denne variasjonen. En mer idémessig karakter har Ola Stemshaugs «Inndeling av det norske namneforrådet», der han begrunner en konkret periodeinndeling i 6 hoveddeler som hensiktsmessig for en språkhistorie-ramstilling for Trøndelag og Nordmøre.

Navnenormering blir berørt i de allerede nevnte bidragene om personnavn fra Kvaran og Johansen. Når det gjelder stedsnavn, er det framfor alt Bent Jørgensen som belyser noen viktige prinsipielle og aktuelle spørsmål i «Avnslev eller Aunslev. Ældre skrivemåder som udtryk for fornyelse». Jørgensen går detaljert inn på normeringshistorikken til navnet på en bestemt landsby i Danmark. Eldste

belagte skrivemåte er «Agnsléf» 1231. Seinere er skrivemåter som «Avensløff») o.l. lenge vanlige, og det skulle etter dansk manér tilsi at en i dag skriver «Avnslev». Denne skrivemåten har også vært den sedvanlige i 1900-tallets trykte autoritative kilder. Lokalt har derimot den mer uttalenære skrivemåten «Aunslev» dominert lenge, trolig helt siden 1600-tallet. I 1998 vedtok myndighetene å endre den offisielle skrivemåten til «Aunslev», og det ble dermed forhåpentligvis satt punktum for et langvarig misforhold mellom sentral og lokal praksis. Normeringsteknisk sett har et formkonstansprinsipp måttet vike for en mer uttalenær, og samtidig lokalt hevdvunnen skrivemåte. Under samme tema kan vi plassere Lennart Dehlin med «Redovisningen av samiska ortnamn på svenska kartor under 100 år», et problem som har vært diskutert siden 1800-tallet. Et hovedspørsmål har vært om ortografien skal tilpasses samisk språk/dialekt eller en større brukergruppe slik at ikke-samiske lettere kan lese og bruke navnene. Resultatet har blitt et slags kompromiss som forf. gjør greie for.

På en kongress som denne kan det være nyttig å diskutere bruk av nye hjelpemidler. Peder Gammeltoft og Torben Egeberg presenterer i «Gamle navn i nyt medium – om anvendelse af GIS i navneforskning» egenskaper og muligheter ved GIS (Geografiske informasjonssystemer) generelt, og de drøfter erfaringer fra et konkret tverrfaglig prosjekt «Stednavne i Egvad sogn», der man blant annet undersøker spor etter veiferdel i forhistorisk tid. Teksten er illustrert med instruktive og fine tematiske kart, noen i farger. Det virker som om forfatterne har øvd god innflytelse på sine kolleger. I alle fall gjør de smakfulle GIS-illustrasjonene hos både Dam, Eggert og Vogt dette til en svært så nærliggende tanke. Betimelig kan det på en slik konferanse være å ta opp mulighetene for elektronisk tilgang på viktig faglitteratur, slik Eli Ellingsve med god grunn gjør i sitt innlegg. Denne artikkelen er kort, men ikke desto mindre verd å ta ad notam.

Når en sammenlikner denne rapporten med den fra konferansen på Sundvollen i 1994 (NORNA-rapp. 60), ser vi en interessant utvikling. For femten år siden var det 30 trykte bidrag. Nå er det økt til 43. Med så mange aktører og et så stort volum burde rapporten som helhet kunne si oss noe om hvilke retninger navneforskningen tar. Sammenliknet med 1994 later det til å være en økende interesse for utradisjonelle navnetyper, men samtidig en viss synkende interesse for teori og metodespørsmål. Det burde være tankevekkende. Finland er på offensiven med sine urbane prosjekter, men de finske bidragsyterne framtrer til liks med de fleste andre som typiske empirikere. Emilia Aldrin sier i klare ordelag at «socioonomastiken saknar [...] en tydelig gemensam teori» (s. 14). I den grad vi ser teoretisk nyorientering, synes den å tendere mot pragmatikken, altså den faktiske bruken av navn, og da særlig i forhold til brukerkretser og til kontekst.

Blant de teoretisk orienterte bidragene er det denne gangen bare ett som merker seg ut, Per Vikstrands meget interessante tanker om «Folketymologier». Vikstrand

hevder at det finnes en bevisst etymologisk refleksjon omkring folkeetymologiske omdanninger, og at det i bunn og grunn er utslag av «människans eviga stråvan att skapa ordning och mening i den omgivande världen.» (s. 463). Vikstrand går således mot det funksjonelle synet Vibeke Dalberg tidligere har gitt uttrykk for. Dalbergs arbeid er rett nok skrevet innenfor en strukturalistisk tradisjon, slik at siktemålene der ikke faller helt sammen med Vikstrands allmennpsykologiske betraktningssmåte.

Selv om de typiske metodikerne utgjør en minoritet i denne Borgarnes-forsamlingen, må metodespørsmål alltid ha en sentral plass innenfor faget, og framfor alt den lingvistiske metode, der en forsøker å komme til bedre forståelse av endringsprosesser navn gjennomgår og strukturelle mønstre de retter seg etter. I denne rapporten er det særlig artiklene til Hagåsen, Helleland, Neumüller og Nyman som sikrer at også denne rapporten blir forsynt med slike prisverdige kvaliteter.

Et hovedinntrykk er ellers variasjon og mangfold, både tematisk og geografisk. I denne rapporten burde det være mange ideer å hente, også for studenter som tenker på å skrive om navn. Her kan de sosioonomastiske innslagene ha stor nytteverdi, sikkert også to korte presentasjoner som til nå ikke er nevnt: Emilia Aldrin som spør: «Finns det sociala skillnader i moderen förnamnsgivning?» og Paula Sjöblom, spesialist på varemerkenavn, som foretar en kobling mellom varemerkenavn og kognitiv teori.

Finnes det så noen artikler som kan anbefales som pensumstoff for studenter? Jeg mener i alle fall å ha funnet én: Benedicta Windts behandling av «Islandske navn i Sigrid Undsets verk». Artikkelen begynner med en innføring i emneområdet litterær onomastikk. Framstillingen er pedagogisk velordnet og reflektert. Forfatteren trekker et skille mellom fiktive og fiksjonelle navn. «Fiktive navn» er navn kunstneren selv har skapt, mens «fiksjonelle navn» omfatter alle navn i en kunstnerisk tekst (s. 495). «Litterære navn» er på den andre siden navn hentet fra diverse litterære forelegg (s. 504) og rommer betydelig mer enn de fiksjonelle navnene. Etter en innledende del ser Windt nærmere på navnebruken i et verk av Sigrid Undset, altså en av de virkelige klassiske norske forfattere. I artikkelen kombineres innsikter fra forskjellige disipliner for å belyse en bestemt form for reell og relevant språkbruk, men som man gjennom de tradisjonelle emneavgrensningene ikke gjerne får se. Med tanke på studiefaget nordisk språk og litteratur er det av stor viktighet at vi greier å formidle faget vårt slik at nye studenter oppdager interessante og spennende sammenhenger. Det krever ofte at en må skape åpninger mellom disiplinene, slik Benedicta Windt klarer det i sin instruktive utgreiing om navnenes funksjon i en litterær tekst.

Vidar Hashum

Kåre Hoel: *Bustadnavn i Østfold*. Bd. 8 Idd. Utgitt av Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo, ved Margit Hanssen. Novus forlag. Oslo 2008, 364 s. Vedlegg kartbilag. ISBN 978-82-7099-498-4.

Udgivelsen af *Bustadnavn i Østfold* (herefter BØ) har fulgt et rask tempo siden bind 1 kom i 1994. Til anmeldelse foreligger nu bind 8, udgivet 2008 af Margit Harsson, og i skrivende stund er bind 9 netop kommet på gaden.

Som ved andre serieudgivelser følger BØ et nøje fastlagt program, omend der er sket enkelte justeringer siden bind 1. BØ er i virkeligheden 2. udgave af Oluf Ryghs *Norske Gaardnavne* bd. 1, *Smaalenenes Amt*, men mellem Rygh og Harsson ligger meget omfattende forarbejder af navneforskeren Kåre Hoel. Denne treenighed præger leksikondelen hele vejen igennem med en urolig typografi og med megen intern diskussion. Set fra et brugersynspunkt havde det været en klar fordel, hvis teksten alene var slutudgiverens, altså Margit Harssons - gerne naturligvis med skyldige referencer til Rygh og Hoel. Hensyn til at læseren ved den valgte fremgangsmåde selv kan fordele ris og ros (forordet s. 14) til de enkelte medlemmer af treenigheden, kan ikke dække over, at det alligevel er slutudgiveren, der sidder med det afgørende ansvar.

Den valgte fremgangsmåde gør naturligvis ikke værket mindre, og hertil medvirker også, at der ved udgivelsen er lagt vægt på at give det enkelte bind en høj grad af autonomi. Man bliver ikke sendt uden for bind 8 for at finde egentlige forklaringer, og hvis Kåre Hoel har forklaret et enslydende navn uden for herredet, bliver forklaringen hentet ind i et fyldigt citat. Der er altid henvisning til homonyme navne i den øvrige del af Østfold, og overhovedet har Margit Harsson gjort sig store og velfortjente anstrengelser for at se det enkelte foreliggende navn i sammenhæng med parallelt navnestof både fra Norge og fra det øvrige Norden.

Der er en god lille servicerende indføring i bykulturens hædrende stednavne under behandlingen af *Annalyst* (s. 32), i forbindelse med *Smedtangen* (s. 32 f.) præsenteres vi for andre navne i Idd med erhversbetegnelser som forled, under *Harekas* (s. 50) får vi lige en sammenfatning af, hvilke vilde dyr, der optræder i herredets stednavne (inkl. en orm!), og under *Kavlemyr* (s. 213) får vi et tips om andre mulige primitive broer. Det er meget sympatisk. Somme tider løber forklaringsglæden dog af med Margit Harsson. Når det om *Korsveien* (s. 58) hedder, at betydningen af *kors + vei* er klar, så er det ligegyldigt, at *kross* eller *kors* i andre navne i Østfold er mere problematiske. Det kan man læse om de pågældende steder i BØ. Det er også ude af proportion at inddrage navnet på Sveriges hovedstad i forbindelse med det helt uproblematisk *Stokkebru* (s. 89). Men det er småting, og det er godt, at Margit Harsson har udblik. Ikke mindst kommer det fremstillingen til gode, at hun gerne inddrager ord- navnestoffet i det tilgrænsende Bohuslen. Det gælder f.eks. s. 203, hvor hun citerer/refererer en Kåre Hoel-diskussion om tolk-

ningen af navnet *Kitterød*. Teksten kan samtidig stå som skoleeksempel for problemerne med det valgte redaktionsprincip. Hovedteksten s. 203 l. 3–38 er uden for lodret streg-afmærkningen, dvs. en Kåre Hoel-tekst, men den annonceres som «Nedenfor skal noe av diskusjonen gjengis» (s. 202), hvad der unægtelig lægger op til en Margit Harsson-tekst. Hvem diskuterer med hvem? Men konklusionen er klar nok, og gennemgående ender vi trods sammenvævede forfattertekster med en konklusion og en foretrukket tolkning. Et af de sjældne eksempler på, at læseren lades i stikken, udgør fremstillingen under *Krusættet* (s. 29). Både Rygh, Hoel og Harsson er inde på et planterelateret ord og et tilnavn, men ingen bringer forgængere/forgængernes løst skitserede muligheder afgørende videre, og det hjælper ikke, at Harsson med Veka (2000) som kilde kan oplyse, at *Kruse* er et ikke usædvanligt slægtsnavn i Norge med 343 navnebærere i 1993. Hvad skal vi dog med det, når stednavnet er belagt allerede i 1723.

Men Margit Harsson er glad for slægtsnavne, somme tider ubegrundet glad. Hvis *Holmberg* (s. 121) og *Albekk* (s. 137), begge først overleveret fra 2. halvdel af 1800-tallet, skulle være et svensk eller dansk slægtsnavn brugt som stednavn, må man med så sen en overlevering stort set kunne forlange denne tilknytning dokumenteret. Det samme gælder det foreslåede danske slægtsnavn *Gross* i *Gråskas* (s. 210), første gang overleveret i 1950. At det danske *Albeck* skulle være tysk, er kun en blandt mange fejl hos den citerede Søndergaard 1991. Der er 16 *Albæk* i DSÅ i det nuværende Danmark, hvoraf adskillige som bebyggelsesnavne, og Søndergaards nævnte slægt stammer fra Vendsyssel. Det er også svært at se, hvorfor *Stensgård* (s. 32) og *Liljedal* (s. 116) snarest skulle være efternavne.

Tolkningerne, som præsenteres værket igennem, og som jo i mange tilfælde har passeret hele treenighedens samlede kapacitet, virker gennemgående pålidelige og underbyggede. Af og til gribes man dog af den fornemmelse, at der på lidt løst grundlag indvindes diverse sø- og navnlig elvenavne. Der er jo altid et vanddrag for hånden.

Et typisk eksempel, der endda kombinerer to af værkets automathypoteser, er *Blandkas* (s. 213), der måske ligesom *Blandhol* andetsteds i Østfold (BØ VI, s. 50) indeholder et elvenavn **Blanda* eller tilnavnet *Blanda*. Navnet i Idd er tidligst overleveret i 1906.

En god og overbevisende hydronymanalyse fremlægges gennem Hoels arbejde i Harssons filtrat i forbindelse med bedømmelsen af navnene *Folko* og *Folkeset* (s. 128 ff.). Tolkningsmæssigt er jeg enig med Rygh og Hoel i analysen af forleddet i *Tellesås* (s. 212 f) som en ia-afledning af stammen i norrønt *þll*, f. 'ungt fyrretræ' med kollektiv betydning 'samling af unge fyrretræer'. Af Hoel - sikkert korrekt - opfattet som et stednavn, men med en underlig uforløst begrundelse. Her kunne Harsson godt have suppleret med en skarpere sproglig analyse, men hun er helt tavs. Forslaget om et stednavn *Belli* udløses, som jeg opfatter det, af den geniti-

viske sammensætningsform i modsætning til de mange stammesammensætninger med f.eks. *eske-* og *espe-*, men det kan ikke bare være på samme måde som *Fyris-* af *Fyrir*, jfr. om forholdet mellem kort- og langstavede *-jal/-ia-*afledninger og deres (analogipåvirkede) former og bøjning, specielt med hensyn til **fyri* og **græni* som former korresponderende med henholdsvis sb. *fura* (fyr) og *grn* (gran), se nærmere i Sigurd Fries' *Studier över nordiska trädnamn*.

BØ ville ikke være en fuldgyldig fortsættelse af *Norske Gaardnavne*, hvis det ikke havde forskellige supplerende oversigter og registerindgange. I BØ er denne del lykkeligvis endda udvidet betydeligt med 13 selvstændige supplerende kapitler + fire egentlige registre. Det er meget sympatisk og medvirkende til at understrege de enkelte binds autonomi. Kapitlerne indledes med en fyldig gennemgang af forsvundne navne («Forsvunne navn»). Det er en titel, der er videreført fra forgængeren - af veneration må man tro, for naturligvis er navnene ikke forsvundne. Derimod savner de sikker lokalisering inden for Idd herred. Samlinger af navne med dette fælles træk udgør almindeligvis en umage rodebunke, og BØ VIII er ingen undtagelse i den henseende, men Rygh, Hoel og Harsson går frisk til arbejdet, sidstnævnte i særlig grad i afdeling 2, navne fra yngre kilder, dvs. kilder overleveret efter 1600. Noget markant skel markerer dette årstal dog ikke, og både før og efter antræffes mange halv- og heldesperate engangsbelæg forsynet med så rimelige tolkningsforslag, som man kan forlange. Navnet *Elleli* (s. 237) identificeres som det bohuslenske *Ällelien* og er altså slet ikke forsvundet, men burde have været lagt i en kuvert og sendt til OGB's supplement [Red.: OGB. *Ortnamnen i Göteborgs og Bohuslän*, bokserie].

Supplementets kapitel 3 hedder «Gamle bygdenavn» og indeholder efter eget udsagn «noen navn som i kildene opptrer som bygdenavn» (s. 247). Det er ærligt talt en rigtig gummiagtig formulering. Man skulle vente, at kapitlet havde som ambition at omtale alle de navne, der ses brugt som bygdenavne. Men der er åbenbart nærmest tale om et gennemgående princip. Kapitel 4 samler navne på nogle gamle savværker, kapitel 5 samler nogle gamle navne på en fjord, syv elve og fem fosser, og kapitel 7.2 (s. 289) opregner to forskellige slags udvalg af yngre bebyggelser opkaldt henholdsvis inden for og uden for Østfold. Her kunne bestræbelsen efter autonomi for de enkelte bind godt have fået forfatteren til at malke rent.

Med kapitel 6 bevæger vi os ud af den primære navnebehandling og over i en stor oversigtsartikel, der behandler udvalgte topografiske ord. Her er det naturligvis berettiget at foretage et udvalg, selvom det faktisk ser ud, som om det hele er med. Ordbehandlingen bygger, som indledningen meddeler, på standardværker, og det er helt, som det skal være. Det kan dog ikke være fra disse, ideen om at oprette et selvstændigt ordopslag *hage* eller *haug* stammer. Det er ikke noget lykkeligt greb at behandle udtalesammenfaldet mellem to forskellige ord som en selvstændig enhed. Kapitlet fungerer tillige som efterledsregister.

Kapitlerne 7, 8 og 9 rummer forskellige specialundersøgelser og specialgrupperinger af navnestoffet. De repræsenterer en god brugerservice. Sammenligner man med hovedbehandlingen af navnestoffet i del I I, virker det, som om dispositionen er ændret undervejs. Under *Eskeviken* (s. 44) henvises man til at se kap. 8.4, men et sådant findes ikke, og meningen må være kap. 9.2. Under *Lundane* (s. 142) henvises der til kap. 2.1, men der må menes kap. 3. Under dette kapitels første navn, *Bergestien* (s. 247), omtales forskellige gårde, som hører til samme «lidi», dvs. hører til et bestemt distrikt, der samler forskellige gårde om udvalgte formål. Gårdene påstås opregnet i nummerorden: 68, 78, 2.3, 27 m.fl.!, men det mest mærkelige er, at der kun fra nogle af dem vises frem til kapitel 3, og at *Ånnerød* (s. 143 f.) overhovedet ikke opviser kildesteder citeret fra DN (*Diplomatarium Norvegicum*) eller i øvrigt har kildesteder fælles med *Bergestien*, sådan som man efter teksten på s. 247 skulle vente. Her må noget være gået galt, eller der mangler i det mindste en mellemregning.

Ellers er der ikke meget der mangler i dette stofmættede og grundige bind med bebyggelsesnavnene fra Idd herred. Det skulle da lige være en forklaring af selve herredsnavnet.

Bent Jørgensen

Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet. Band VIII: mugg–ramnsvart. XII + 1624 sp. Hovedredaktører: Oddrun Grønvik, Lars S. Vikør og Dagfinn Worren. Prosjektdirektør: Åse Wetås. Redigert av Olaf Almenningen et al. Oslo: Det Norske Samlaget. [2009] ISBN 978-82-521-7468-7.

Norsk Ordbok (NO) er i rute! Knappe halvtanna år tok det å fullføre dette bandet av storverket som no (november 2009) har nådd to tredelar av det planlagde omfanget på tolv band. Det hadde aldri gått om ikkje skipnaden av redaksjonsarbeidet hadde vore so målretta. Heile 30 flittige redaktørar har gjeve sine tilskot til dette bandet, og det må vere ei samansveisa gruppe, for individuelle drag har eg ikkje gått ved definisjonar og liknande. Den store redaksjonen har til rådvelde ei nynorsk tekstmengd på 37 millionar (!) ord og utvidar stadig kjeldetilvisingane, som i dette bandet er auka med 153 titlar, utgjevne frå 1869 til og med 2009, av dei eit 15-tals ordsamlingar. Det store materialet gjev grunnlag for grundige utgreiingar og analysar for t.d. preposisjonar som VI *om*, II *over*, og II *på* og verb som *møta* og *måtta*, og jamt over gode definisjonar for det oppførde ordtilfanget.

I tidlegare meldingar (*NN* 14, 20/21 og 22) har eg halde fram at *NO* – so langt ho er komen – er standardverket som hjelperåd ved *namnetolking*, og for dette bandet kan det t.d. visast til lokalitetsappellativ som *nabb*, *nibb(e)*, *nip* m., I *nubb*, *nuk*, *nup*, I *nut*, I *nuv*, II *nyk*, II *olle*, III *os*, *paul*, *pøyle*, *pøyse*, *pøyte*, I *rabb*. – Men eg saknar opplysning om ei sterk sideform *nip* f. på Sunnmøre.

Når det gjeld opplysningar om (uttale)former og utbreiing i målføra, so er dei imponerande; sjå t.d. III *mykje*, *nokon* og *okle*. Men eg er ikkje nøgd med den hittidige gjerda m.o.t. mange meir eller mindre framande lånord, der berre det normerte grammatiske kjønnet er opplyst, medan det i mange strok er eit anna (og i ei anna ordform). Døme er hankjønnsorda *organisme*, *orgasme*, *parlamentarisme*, II *patron* (dial.: *patrone* f.), *polonese. prestisje*, *prisme*. Sjå om linne hokjønnsformer i Gudlaug Nedrelids verdfulle arbeid frå 1997 (som er gyldig for mange strok). Men i alle fall i eitt høve er ei målføreform opphøgd til oppslagsform: Det er underleg nok *rakjette* f. ‘krutkjerring’, som «trull[eg]» – ja, evlaust – er identisk med *rakett* m. I min dialekt (Volda) er *rakjette* normalforma for det normerte *rakett*.

Normering og *etymologisering* heng ofte ihop, ved opplysning om nærståande former. I dette bandet er det lite å anke på. Under *nokra* v. burde *nukra* vore nemnt, og like eins burde *nukra* vore nemnt under *nugra* v. For III *pesa* v. vantar tilvising til I *pysa*, liksom III *pesa* er unemnt under I *pysa* v.

Meir klanderverdig er handsaminga av *oras* n. ‘prating, folkesnakk; bråk, sjau; ordskrøyv’. Ordet, trur *NO*, kjem «kanskje av lat *oratio* (Ark. 19, 194)», der kjeldetilvisinga gjeld ei melding av Marius Hægstad i 1903 av Chr. Vidsteens *Ordbog over Bygdemaalene i Søndhordland*, der Vidsteen (1901:134) for «(*Oras*) *Ooras*, n. Snak, Omtale» undrast på om det kan vere eit «Ord-as». Direkte frå latin trur eg ikkje ordet kjem, men via eldre dansk (sjå Kalkar 1892–1901:378 under *Orats*). Verre er det at *NO* viser til eit *ordras* n. ‘ordskrøyv’ (altså samansett med *ras* n.), meldt frå Syvde, Volda (mi heimbygd) og Senja, utan kjeldetilvising. Dette er rein folkeetymologi som kritikklaut er teken inn i *NO*.

Endå verre er oppslagsordet *onkra* v. ‘klage, syte seg; synast synd i’, med tilvising til Gjersdal (2001; ord frå Vartdal i Ørsta). Hovudredaktør Dagfinn Worren (frå ei bygd i nærleiken) skriv i ein artikkel ved lanseringa av dette bandet av *NO* at «eit ord hos Gjersdal [kan] få vere døme på eit ord han er einekjelde for i norsk, og som no blir lyft fram til felles nasjonal kunnskap» (Worren 2009), nemleg *onkra*! Det er meg ei gåte korleis ordet so lett kunne kome inn i *NO* og korleis normeringa vart med *o-*, i staden for med *a-* (som ein med kunnskap om sunnmørsmålet fyrst burde tenkje på), og serleg av di Gjersdal (frå Austefjorden i Volda) sjølv skriv «*ånkre*». Alt Ivar Aasen (1873:10) har sunnmørsformene «*aan-kaara*» og «*unkaara*» (under *anka* v.), og *NO* l.sp. 103 (1966) har «*ankåra?*» (jf. Nes 1978:31). I ordsamlingar frå Sunnmøre er ordet heimla i ymsande former: «*omkåre*» (!, Rogne og Flem 1993:103), «*Ånkåre*» (Waage 1997:129), «*onkåre si*» (Sandanger 1997:228), «*unnkåre*» (Grebstad 1999:254), «*ånkåre*» (Widnes 2001:93) og «*ankåre*» (!, Holstad 2008:10).

Me ser forma *omkåre* her, og ho er komen med i dette bandet: «*omkåra*» ‘tykkje

synd i; bere seg?, med heimel frå Vigra, Haram og Ørsta på Sunnmøre og Eid i Nordfjord, med tilvising til «*unnkåra*» (men ikkje til «*onkra*» eller «*ankåra?*»). Dette er ei yngre og forvanska form – forvitneleg nok, men hangande i lause lufta etymologisk, slik som for den unge, kontraherte forma *onkra*.

Eit par småting til: At *dausen* i eiden *pinadausen* er laga til *daude* m., er visseleg rangt (sjå Nes 1994:108). Det kunne òg ha vore nyttig for lesarane om det hadde vore vist til eit par opplysnings framstillingar (som kravde omstendeleg etterrøknad) for *pingle* (Brunstad 2005) og *pjolter* (Nes 1986). – Prenteviller er det so fåe av at dei er unemnande – til ros for *NO*-redaksjonen.

Dette får vere nok. Dei mange orda framanfor skal *ikkje* vere til æremink for den ogvilde *Norsk Ordbok* som med kring 31 000 oppslagsord berre i dette bandet er ei olle til æveleg, nyttesam bruk for m.a. norsk målgransking – og dimed namnegransking.

Litteraturliste

- Brunstad, E. 2005: Pingle. Om eit nyord i norsk. R. Vatvedt Fjeld og D. Worren (red.): Nordiske studier i leksikografi. 7:78–91. Oslo.
- Gjerdal, J. 2001: Gamle ord og uttrykk frå Vartdalsstranda. Vartdal.
- Grebstad, J. 1997: Ord og uttrykk i Sykkylven. [Sykkylven.]
- Holstad, N. 2008: Ord og uttrykk frå Hareid. 2. og utvida utg. [Hareid.]
- Kalkar, O. 1892–1901: Ordbog til det ældre danske sprog (1300–1700). 3. København.
- Nedreid, G. 1997: Ei *maskine* og andre analoge svake femininum i jostedalsmålet. J. Bondevik et al. (red.): Språket er målet. Festskrift til Egil Pettersen på 75-årsdagen 4. mars 1997 111–21. [Bergen.]
- Nes, O. 1978: Opphavet til ein del dialektord. MM 1978:30–41.
- Nes, O. 1986: Ablegøyer, gøy og pjolter. Ein rapport om arbeid med opp- og avklaring av ordgåter. Artikler juni 1986:1–29. (Skriftserie nr. 23, serie B. Universitetet i Bergen. Institutt for fonetikk og lingvistikk.) Bergen.
- Nes, O. 1994: [Melding av] Kjell Venås: Den fyrste morgonblånen. [...] MM 1994:101–12.
- Rogne, O. og J. Flem 1993: So sa dei. Ord og uttrykk frå Haram. [Haram.]
- Sandanger, P. 1997: Gamle ord og talemåtar frå Sande og grannekommunane på ytre Søre Sunnmøre. [Larsnes.]
- Vidsteen, Chr. 1901: Ordbog over Bygdemaalene i Søndhordland. Bergen.
- Widnes, M. L. 2001: Målet hennar mor. [Hareid.]
- Worren, D. 2009: Ord frå Ørsta var grunnstommen. Møre-Nytt 12.11.
- Waage, P. F. 1997: Ord og tradisjon. [Ulsteinvik.]
- Aasen, I. 1873: Norsk Ordbog. [2.] Udg. Christiania.

Oddvar Nes

Nes om namn. Heidersskrift til Oddvar Nes på 70-årsdagen 27. desember 2008. Redigert av Jarle Bondevik & Ole-Jørgen Johannessen. 222 s. Bergen: Norsk bokreidingslag 2008. ISBN 978-82-7834-038-7.

Den framstående och välkände nordisten och namnforskaren Oddvar Nes hyllades på sin 70-årsdag 2008 med en festskrift som bär titeln *Nes om namn*. I denna bok möter man ett antal bidrag ur jubilarens omfattande vetenskapliga produktion. Ole-Jørgen Johannessen framhåller i sitt förord (s. 7) att urvalet är tänkt att illustrera tre huvudlinjer i detta författarskap: fonetik, lexikografi och, framför allt, språkhistorisk-etymologisk namntolkning på saklig grund.

Som den ledande etymolog han är har Nes ägnat stort intresse åt ordbildning. Viktig är hans uppsats Gamle vassførenamn *Inn og *Lemund- (s. 75 ff.), som varit av betydelse för bl.a. Eva Nyman i hennes forskning om *-und* i ortnamn. Han slår bl.a. fast att *Borgund*-namnen innehåller ett substantiverat adjektiv av förnordiskt ursprung och med rotbetydelsen 'hög, upphöjd' (s. 77 f.). Vid tolkningen av namn under uppslagsformen **Lemund-* (s. 85 ff.) granskar han kritiskt det suffix *-mund* man tidigare räknat med i nordisk forskning. Nes behandlar (s. 78 ff.) ett älvnamn *Inna* på två håll i Norge och ett **Inn* som han extraherar ur det svenska sockennamnet *Indal* vid Indalsälven i Medelpad. Genom att anta övergången *-zn-* > *-rn-* > *-nn-* (jfr got. *garazna* m. : sv. *granne*) kan han (s. 84 f.) återföra *Inna* och det postulerade **Inn* på en av de från nordisk synpunkt mest intressanta »vattenrötterna», ie. **eis-*, **ois-*, **is-* 'röra sig snabbt', inom Hans Krahes berömda alteuropäische Hydronymie.

Nes innehållsrika uppsats har flera inslag av allmänordisk räckvidd. *Borgund* och **Lemund* har redan nämnts. I samband med *Indal* och Indalsälvens gamla namn tar förf. (s. 80 ff.) upp den viktiga frågan om kompositionsformen hos toponymer som förleder i sammansättningar av hög ålder. Han har invändningar mot den skepsis inför tanken på stamkomposition i toponymiska förleder som framträder i svensk forskning och uppräknar en rad norska ortnamn som efter hans mening innehåller just sådana förledsformer: *Gausdal* (till ett älvnamn **Gaus* f.), *Heidalen* (till ett älvnamn **Hjó*), *Slemdal*, *Vardal* och andra. Av intresse är att förf:s exempelsamling i så hög grad utgörs av sammansättningar med *-dal* i efterleden och ett antaget älvnamn i förleden. Har kanske de norska älvdalarnas dominans i norsk topografi skapat förutsättningar för en viktig morfologisk skillnad mellan Norge och Sverige? Jfr Lennart Mobergs förklaring (i *Namn och bygd* 41, 1953, s. 91 f.) av formen *Herdalr* i stället för *Herjardalr* (inflytande från en inbyggarbeteckning).

Att sammanställa en mer omfattande regelsamling för hur etymologisk forskning bör eller kan bedrivas är inte lätt. Men vissa utredningar – t.ex. Jakob Sverdrups om **Vefsn* och *-n-*suffix i *Maal og minne* 1910 – kan ha sådan principiell

betydelse eller ge så viktiga exempel att de mer eller mindre kan användas som »paragrafer» i en etymologisk »grammatik». Uppsatsen om **Inn* och **Lemund* har sådan karaktär och är ju i Nes produktion inte det enda inslaget med räckvidd långt utanför de behandlade namnen i sig.

Bland andra givande bidrag av Nes i hyllningsskriften kan nämnas ”Stadnamn som er laga til ei germansk stamme **streun*-. Forskingshistorie og tolking” (s. 13 ff.), ”Den germ. rota **geul*- i ein del stadnamn” (s. 39 ff.), ”Nokre øynamn laga til germansk **hī*.” (s. 49 ff.) och ”Salta-namnet” (s. 63 ff.). Från danskt område drar han in t.ex. önamnet *Strynø* (s. 21 f.) och från Sverige det bekanta *Hisingen* i Göteborg (s. 52). I bidraget om **geul*- ansätter han olika avljudsstadier av germ. **geul*- ’gapa, stå öppen’ och räknar för sv. *göl* ’tjärn, liten vattensamling’ med ett äldre **guljō*. Hans studie har beröring med ett viktigt avsnitt i Hans Jonssons dissertation *Nordiska ord för vattensamling* (1966). Det norska fjordnamnet fno. **Guli*, tidigare fört till *gul*- ’vind(stöt)’, kan med Nes tolkas utifrån **geul*-/**gaul*-/**gul*- ’gapa’ e.d. I resonemangen indras också älvsnamnet *Gaula*. Uppsatserna vittnar om förf. s vida utblick i tid och rum och hans etymologiska skicklighet. Ett belysande exempel på den för Nes självklara föreningen av ord och sak ger förf. i artikeln om *Salt*-namn, som han tilltalande sammanställer med ord för strömmande vatten.

Med Nes inriktning är det ofrånkomligt att han också kommer in på suffix och deras funktion. I hyllningsvolymen berörs bl.a. *-n*-suffix (s. 16), *-und* (s. 78, 85 ff.), dentalsuffix (s. 83 f.), *-(s)tr-* (s. 112 ff.) och *-r*-suffix (s. 126). De sistnämnda blir aktuella i förf.s framställning om *Matre* i Hordaland (s. 121 ff.), av intresse bl.a. därför att han här icke funnit något »høveleg germansk etymon for **Matr* ’den våte (staden)’». Nes knyter sin tolkning till ordstammar i grekiskan och fornindiskan. Här kan bl.a. erinras om hans principiella synpunkter (s. 76 ff.) på namnkronologi och tolkningsramars språkhistoriska vidd och på hans råd (s. 98) för den händelse förklaringar inte kan baseras på inhemskt språkmaterial: »Dersom det ikke gjev resultat, må leitinga utvidast til andre germanske og eventuelt ikkje-germanske indoeuropeiske språk.» Nes rör sig utan ångslan i hela det germanska och indoeuropeiska rummet; härigenom kan han påminna om bl.a. den glänsande ortnamnsetymologen Ivar Lundahl. Beaktansvärd och intressant är hans tanke (s. 76) om det föga förvånande i att större öar och fjordar i hög grad bär individuella, ensamstående namn, »då våre innvandra ie.-talende forfedrar knapt hadde tradisjon for namngjeving av slike lokalitetar».

Om nu de språkliga byggstenarna för Nes tolkning i fallet *Matre* inte legat framför hans fötter, så är i gengäld den sakliga argumenteringen närliggande; förf. kan hänvisa till statistiska uppgifter som låter förmoda att trakten vid *Matre* präglas av riklig nederbörd; det uppges bl.a. (s. 125 f.) att *Indre Matre* i Sunnhordland 1976 innehade det norska rekordet i fråga om nederbörd under ett dygn (230 mm regn).

Det för hyllningsskriften så centrala temat namntydning behandlas bl.a. i en uppsats som fått just titeln ”Namnetolking” (s. 97 ff.). Här formulerar Nes några grundläggande språkliga krav som bör ställas vid förklaring av gamla namn, varpå illustrativa namnproblem behandlas.

En imponerande lärdomsuppvisning, mycket innehållsrik och mycket intressant, är översikten ”Etymologiske ordbøker over germanske språk” (s. 129 ff.). Efter en kort inledning presenterar förf. en mängd etymologiska ordböcker inom det indoeuropeiska området. Inledningsvis nämner han bl.a. August Friedrich Pott (1802–1887), ansedd som skaparen av den jämförande indoeuropeiska språkforskningens etymologiska gren. Denne efterlämnade det väldiga arbetet *Etymologische Forschungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*. Däri behandlas en oerhörd mängd ordrötter. Värt att notera är norrmannens omdöme: »For mesteparten av dei indoeuropeiske etymologiane som no er rekna for ‘sikre’, kan ‘farskapen’ tilleggjast Pott.» Hur många yngre nordister av i dag har hört August Friedrich Potts namn?

Så kom Karl Brugmann med det grundläggande storverket *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* (tillsammans med Berthold Delbrück); en reviderad andra utgåva i sex band publicerades 1897–1916. Bland uppmärksammade äldre arbeten rörande utomgermansk etymologi nämner Nes (s. 131 f.) bl.a. Alois Waldes *Lateinisches etymologisches Wörterbuch* (1 uppl. 1906): »Mest merkt av junggrammatiske dogme og rotekstensjonsteoriane til den svenske komparatisten Per Persson (1857–1929) – og avlydsteoriane åt tyskareren Hermann Hirt (1865–1936) – er det i tvifald tyding klassiske leksikonet til Walde». Från perioden 1920–1945 omtalar förf. bl. Walther von Wartburgs *Französisches etymologisches Wörterbuch* – »det største til no for noko språk» – och Alois Walde & Julius Pokorny, *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*, med Nes ord »sjølve hovudverket, *monumentum aere perennius*, innom junggrammatisk etymologi». Pokornys välbekanta, 1948–1969 utgivna *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* är en omarbetad utgåva av Walde & Pokorny.

I avslutningen av sin översikt över utomgermanska eller indoeuropeiska verk uppräknar förf. en rad etymologiska ordböcker utgivna år 1950 eller senare, bland dessa Max Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, Hjalmar Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch* och Ernst Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. Därefter följer avsnittet Etymologiske ordbøker innom germansk (s. 135 ff.), där överblicken underlättas av att de olika språken fått särskilda egna avdelningar.

Under rubriken Urgermansk presenterar förf. Alf Torp, *Wortschatz der Germanischen Spracheinheit* (1909), Elmar Seebold, *Vergleichendes und etymologisches Wörterbuch der germanischen starken Verben* (1970) och Frank Heider-

manns, *Etymologisches Wörterbuch der germanischen Primäradjektive* (1993). I avsnittet om gotiska betecknar Nes (s. 138) den 1939 utgivna tredje upplagan av Sigmund Feists klassiska *Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache* som den värdefullaste etymologiska ordboken inom germanskan och en av de nyttigaste för indoeuropeisk etymologisk forskning överhuvudtaget. (Omdömet gläder recensenten, till vars stora glädjeämnen i språkvärlden Feists ordbok länge hört.)

Efter avsnitt om högtyska, lågtyska, frisiska, nederländska och engelska ordböcker är Nes (s. 153 ff.) framme vid arbeten rörande de nordiska länderna. I det svenska avsnittet får givetvis Elof Hellquist, *Svensk etymologisk ordbok* avsevärd uppmärksamhet men även Fredrik Tamms tidiga ordbok; på den danska sidan finner man som väntat Niels Åge Nielsen, *Dansk etymologisk ordbog*. För Islands del omtalas Alexander Jóhannesson, *Isländisches etymologisches Wörterbuch* och Ásgeir Blöndal Magnússon, *Íslensk orðsifjabók*. Norges intog tidigt en rangställning i Norden inte bara i fråga om ortnamnspublicationer (*Norske Gaardnavne*) utan också beträffande etymologiska ordböcker, framvisande klassiska, ännu viktiga verk som Hjalmar Falk & Alf Torp, *Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog* och Alf Torp, *Nynorsk etymologisk ordbok*. Det är självfallet intressant att få kommentarer till just norska arbeten av en framstående norsk etymolog som Nes. I sin avslutning efterlyser förf. (s. 163) användbara etymologiska ordböcker för frisiska, färöiska och lågtyska; han framhåller också att bl.a. nynorskan och svenskan är i behov av modernare arbeten.

Den nu nämnda översikten av Nes borde kunna tjäna som introduktion för den som är hågad att beträda den etymologiska banan. Förf. är engagerande. Någon gång interfolierar han sin framställning med en kortfattad uppgift rörande en forskares levnadsöde. (Man får t.ex. veta, s. 147, att den engelske professorn och ordboksförfattaren Ernest Weekley var gift med den tyskfödda Frieda von Richthofen, som sedermera övergick till ett förhållande med författaren D. H. Lawrence!)

Efter ordboksgenomgången följer i festskriften ett annat allmännyttigt bidrag, som beskriver fonetiska värden i Johan Storms norska ljudskriftssystem (s. 169 ff.). Boken avslutas med en bibliografi över Nes tryckta skrifter (s. 207 ff.).

Det nu anmälda arbetet framvisar Oddvar Nes som en lärd, skarpsinnig, omsorgsfull och vederhäftig forskare. Utgivarna har efter min mening gjort ett gott urval. Att hylla och tacka Oddvar Nes för hans viktiga insatser genom att tillägna honom en festskrift var mycket välmotiverat.

Svante Strandberg

Birger Sivertsen: *Norrøn navnebok*. Oslo: Andresen & Butenschøn, 2009. 233 sider. ISBN 978-82-7694-238-5.

Norrøn navnebok er skriven for foreldre som skal gje namn med norsk opphav til barna sine.

«Vi har vårt særpreg som vi bør ta vare på, for hvis ikke vi bruker våre gamle, norske navn er det jo ingen andre som gjør det. Og akkurat det er meningen med denne boka: Å samle alle våre norrøne navn slik at man ser hvor stort utvalget er, for vi har langt flere å velge blant enn de fleste tror.» les vi i forordet.

Norrøne og nordiske namn

Utvalet av namn i boka omfattar ikkje berre norske namneformer med norrønt opphav. Det er dessutan med danske namneformer, slike som *Preben* og *Olef*, svenske, som *Åke* og *Olof*, og islandske nylagingar, som *Bjarnfrid* og *Bryngeir*. Nyare avleidde former etter europeisk mønster er òg med, som *Olefine*, *Olina*, *Bolette*, *Olava* og *Karla*, og vidareutviklingar frå slike, som *Lava* og *Lina*. *Knute* er nemnd som namneform brukt blant utvandrara i USA.

Latiniseringar av nordiske namn ser ut til å vere utanfor utvalet. Det er nok grunnen til at *Kanutta* som kvinnenamn avleidd av *Knut* ikkje er nemnd. Under *Olav* blir det bl.a. vist til oppslag for latiniseringane *Olai* og *Olaus*, utan at dei finst som eigne oppslag. Det ser helst ut som ein glipp på ein eller annan måte. *Karoline*, som er avleidd av *Karl*, er heller ikkje med, vel helst fordi denne danninga har skjedd utanfor Norden av *Karl*, som ikkje berre er nordisk, men òg fellesgermansk.

Sivertsen brukar både termene «nordiske navn» og «norrøne navn» om det som boka inneheld. Norrøne namn ser ut til å omfatte namn som var i bruk i mellomalderen. Nordiske namn ser i tillegg ut til å omfatte slike avleiingar som er nemnde ovanfor, og dessutan nylagingar av namneledd brukte i norrøne namn, slik som i dei nemnde islandske eksempla og blant anna i dei norske nylagingane *Oddvar* og *Sigdis* frå slutten av 1800-talet.

Andre gonger kan kva som er nordisk, sjå ut til å bli utvida frå språktype, som vel er meint, til geografi. Såleis finn vi mannsnamnet *Toivo* og kvinnenamna *Sirkka*, *Sisko*, *Terttu* og *Tuula* førde opp som «Finsk navn», alle med opphav i finsk språk. Som følgje av dette kunne ein òg venta opphavleg samiske namn, som f.eks. mannsnamna *Sabbe* og *Sarke*. Det er uklart kvifor det finske utvalet er med i ei namnebok som byggjer på norrøne namn. Kan hende det er ein redaksjonell glipp.

Derimot kunne samiske og kvenske (norsk-finske) former av nordiske namn vere rimeleg å ha med i ei slik bok fordi dei blir brukte i den norske befolkninga, slik som dei samiske *Ravdna*, *Ásslat* og *Erke* frå *Ragnhild*, *Aslak* og *Eirik*, og dei kvenske *Inkeri*, *Porkhili* og *Erkki* frå *Ingrid*, *Borghild* og *Eirik*.

Norrøn navnebok inneheld det største utvalet med opphavleg norrøne namn som er ut gjeve ut med foreldre som målgruppe, vel 2000 ulike namneformer etter mi teljing. Hovudstammen i dette er det nordiske utvalet og innhaldet i forklaringsane som Veka gav ut i 1991 som del av *Namneboka*. *Namneboka* inneheldt òg andre førenamnsgrupper.

Nokre eksempel på korleis likskapen ser ut:

Sivertsen: «**Kjærlaug** Nordisk navn. Nylaging sammensatt av 'kjær' og norrønt *-laug*, som betyr 'lovet'/'viet til'.»

Veka: «**Kjærlaug** nylaga av 'kjær' og *-laug* 'lova, vigd til'. Mest i Troms.»

Sivertsen: «**Sævard**. Nordisk navn. Norrønt, sammensatt av *sæ* som betyr 'sjø', og *-vard* som betyr 'vokter'/'verner'. Se *Sevard* og *Sjovard*.»

Veka: «**Sævard** norsk, samansett av 'sjø' og 'vaktar, vernar'.»

Mange av postane er litt bearbeidd, slik som for *Magna*:

Sivertsen: «**Magna** Norsk navn. Norsk kortform av *Magnhild* eller hunkjønnsform av det latinske mansnavnet *Magnus*.»

Veka: «**Magna** norsk kortform av anten *Magnhild(a)* eller hokjønnsform av *Magnus*. Populært fram mot 20-åra. Svært sjeldan i dag.»

I *Norrøn navnebok* er under ein tidel av namneformene henta frå kjelder med dialektformer, som *Reier*, og det finst nokre få opphavlege norrøne former, som *Rakki* og *Steinn*. Heile dette nordiske materialet var òg med i Sivertsens bok *Fornavn – Norsk navneleksikon* frå 2003.

Dei fleste av namna har nok få av oss høyrte om før. Kva med *Aggrim*, *Marleik* og *Åsvor* for eksempel? Det er mykje ukjent her. Mange av namna, truleg hundrevis av dei, har ikkje vore brukte sidan mellomalderen. Namn med nordiske namneledd som har blitt laga frå namnerenessansen som byrja på 1800-talet, er det òg mange av, slik som dei lite kjende *Lidunn* og *Magnvor*, og dei meir kjende *Lindis* og *Magnar*.

Systematikken i boka

Denne boka er moderne på to måtar. Det eine er at boka har eit rikt utval av gamle nordiske namn. Nettopp sjeldne gamle nordiske namn, som utgjer hovudmengda i boka, kan sjå ut til å vere ein ny og vaksande trend i tida, førebels ikkje så talrik. Det andre moderne trekket er teknologisk: at boka er skapt med enkle datatekniske sorteringar og gjennomgåande endringar av ei tidlegare større namnebok av same forfattar.

Det tidlegare manuset frå same forfattar er Sivertsens bok *Fornavn – Norsk navneleksikon*. Det var ei bok som òg inneheldt andre namn enn dei nordiske, i alt ca. 5000 ulike namneformer. For kvar namneform var det ført opp:

«Opprinnelse», f.eks. «Nordisk»

«Navnedag»

«Betydning»

«Antall», truleg pr. 1.1.2002, uklart i forordet

«Bruk», om utbreiing i Noreg, helst dei siste to-tre hundreåra

«Historisk», ført inn for nokre av namna, oftast om personar eller segnfigurar knytte til namnet

I denne nye boka er talet på berarar og bruk ikkje med. Historisk informasjon er med berre for mytologiske namn, for eksempel *Frøy* og *Sol*. Det er elles konsentrasjon om opphav, tydingar, tilvisingar til namnevariantar og namnedagar. Eit meir lettles og plasskrevjande punkttoppsett som blei brukt i den tidlegare boka, er erstatta med meir flytande tekst, berre med oppslagsnamnet tydeleg skilt ut. I dette kortare formatet fungerer dette siste greitt.

Den nye boka ber preg av å vere laga på grunnlag av databasen frå den store boka, dels kombinert med gjennomgåande språklege endringar. Det er i hovudsak same teksten for tydingar, men meir ordrik og naturleg språkbruk.

Opphavet «Nordisk» frå den førre boka er gjeve att som «Nordisk navn» for dei fleste namna i boka. Rett nok er det for nokre av namna ført opp anna opphav innanfor Norden, som «Islandsk navn», «Dansk navn», «Svensk navn» o.a. Oppføringane «Nordisk navn» er overflødige, sidan det jo gjeld alle namna i boka, kan hende med unnatak for dei finske.

Tilvisingar mellom namnevariantar er tekne med frå den gamle boka. Dei fungerer ikkje like godt i den nye boka, fordi noko informasjon er fjerna frå oppslaga. I den nye boka er det greitt nok at det blir vist frå former som ikkje blir forklarte, til dei oppslaga som inneheld forklaringar, slik:

Alfin Se *Alvfinn*.

Alfinn Se *Alvfinn*.

Som i den tidlegare boka blir det òg vist frå variantene med hovudforklaringa til dei beslekta variantane, slik:

Alvfinn Nordisk navn, fra norrøne *Alffinnr*. Sammensatt av *alv* og *-finn*, altså 'same' eller 'finne'. Se også *Alfin* og *Alfinn*.

Sjå-tilvisingar bør normalt vise til stader der ein finn meir informasjon. Nettopp det manglar i oppslaga om *Alfin* og *Alfinn*, som det blir vist til her. Rundt tredelen av oppslaga i boka inneheld ikkje forklaringar, slik det er for *Alfin* og *Alfinn*. Likevel blir det vist til alle tilsvarande oppslag utan forklaringar gjennom heile boka. Under *Alvfinn*-oppslaget kunne det heller stått «Varianter er *Alfin* og *Alfinn*», og dette hadde vore klart og greitt.

Grunnen til denne mangelfulle tilvisingsbruken ser ut til å ha opphav i manuset til den tidlegare boka frå Sivertsen. Der gav alle sjå-tilvisingane meining fordi det under kvar namnevariant var ført opp opplysningar om talet på berarar.

Ein annan mangel med den redaksjonelle omforminga er at nokre namneformer det er vist til, har falle ut. Under *Olav* blir det vist til bl.a. *Olai* og *Olaus*, som ikkje finst som eigne oppslag, som nemnt ovanfor. Desse oppslaga var med i den tidlegare boka. Fra det finske *Sirkka* blir det vist til *Sika*. Namnet *Sika* finst ikkje som oppslag her, men var det i den tidlegare boka.

Manglar er òg arva frå før. Under *Arnfinn* blir det vist til *Annfinn* og *Årfinn*. Frå *Arnfinn* blir ikkje vist til *Arfinn* som har tilvising til *Arnfinn*. Det var på same måten som i den tidlegare boka.

Sjølvtendig arbeid

Ikkje alt som står i boka, er referat frå andre sine bøker. To slike tilfelle er namna *Gorm* og *Baldur*.

Gorm er omtalt som «Nordisk navn, antagelig en sammendratt dansk form av Guttorm». Dette er ulikt alle andre kjende namnebøker, som er sikre på eit slikt opphav. Det kan sjå ut til å vere feillesing av Hornbys *Danske personnavne*, som finst i litteraturlista i boka. Hos Hornby står det: «nordisk: af Guttorm, måske delvis af *GoðwormRn, Gud -orm». Usikkerheita hos Hornby gjeld ikkje om *Guttorm* er opphavet til *Gorm*. Usikkerheita handlar om at eit anna opphav, «Gud – orm», òg kan ha ført fram til *Gorm*.

Baldur er omtalt som «Nordisk navn, trolig islandsk form av Balder.» *Baldur* er eit vanleg islandsk mannsnamn, og endinga *-ur* viser nettopp det islandske her. Vi kan trygt rekne med at *Baldur* er ei islandsk form. Same namneforma har dessutan blitt til i færøysk.

Begge eksempla ovanfor viser at opplysningane forfattaren har henta inn, ikkje har blitt vurdert grundig nok. Eit anna eksempel på knapp vurdering er bruken av ei noko skeiv forklaring som han har ført vidare frå Veka. Hos Sivertsen blir *Sten* omtalt som «Dansk navn, en form av Stein», slik det òg er hos Veka. *Sten* er like mykje ei svensk form. Det er dessutan naturleg talemålsform i austlege delar av Austlandet, og på den måten ei norsk form.

Men langt frå alt er gale blant det som er nytt av namneforklaringar i Sivertsens bøker. Ein styrke er det mytologiske. Eitt slikt lyspunkt er omtalen av kvinnenamnet *Sol*, der vi i tillegg til den godt kjende forklaringa om «hus/sal» kan lese:

«I norrøn mytologi er gudinnen *Sól* månens søster som kjører over himmelen i en solvogn trukket av to hester».

For bruk av mytologiske namn i dag er dette med sol-gudinna ei aktuell forklaring. Omtalen blir stadfest i *Store norske leksikon* (snl.no) med ei ganske lik formulering:

«Sol, i norrøn mytologi gudinne, Månens søster, som kjører over himmelen i solvogn trukket av to hester».

Det går fram ovanfor at mykje innhald er henta frå Vekas *Namneboka* som kom ut i 1991. Juridisk er det neppe noko problem. Bruk av namneoppslag frå namnebøker skrivne av andre forfattarar i ganske lik form eller i omsett form, som her, er mest truleg tillaten etter § 43 i *Åndsverklova*. Lova stiller krav om at det har gått 15 år etter publisering av lister som blir brukte, og at kvart oppslag ikkje oppfyller reglane om å vere sjølvstendig åndsverk. Forarbeida til lova nemner at ordbøker kan utnyttast på denne måten.

Mange små detaljar

Det viktigaste som skil Vekas bok og Sivertsens *Norrøn navnebok*, er at den siste har med fylldigare opplysningar om namn frå norrøn mytologi og nokre fleire lokale former, og at Veka i *Namneboka* elles har med andre typar namn enn nordiske namn (dvs. med norrøne røter). Veka har ikkje eigne oppslag med namn som byrjar med C, Th, W og Aa, slik at talet på hans former blir lågare. Veka brukar norrøne teikn fullt ut, til forskjell frå *Norrøn navnebok*. I sistnemnde bok er dei norrøne teikna *þ*, *ð* og *q* ikkje nytta. Der finn vi for eksempel *Gudtormer* og *Ogmundr* i forklaringane, men ikkje *Guðbormr* og *Ogmundr*. Teikn for lange vokalar på norrønt er likevel med i *Norrøn navnebok*, som i *Ásta* og *Bóthildir*. Det ser ut til å vere ei praktisk vurdering ut frå enkle tekniske omsyn.

Norrøn navnebok har litteraturliste med nokre få relevante namnebøker og annan relevant litteratur, bl.a. Aasens *Norsk Navnebog*, Kruken og Stemshaugs *Norsk personnamleksikon* og Vekas *Namnebok*. Mange av dei mest sentrale verka om norrøne namn manglar. Det er Janzén: *Personnavn* (Oslo 1948), Vågslid: *Navnebok* (Oslo 1930), Vågslid: *Norderlenske fyrenamn – Namnebok* (Eidsvoll 1988), Lind: *Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden* (Uppsala – Leipzig 1905–1915), suppleringsbandet frå Lind (Oslo 1931), P.A. Munch: *Norrøne gude- og heltesagn*. Dessutan gjev Idar Linds *Norrøn mytologi* eit greitt oversyn over mytologiske namn med forklaringar.

Utarbeidinga av *Norrøn navnebok* ser ut til å ha gått raskt unna. Det kan vi sjå i dei nemnde uklare prinsippa for utval, den lite presise utveljinga av informasjon frå eit tidlegare bokmanus av same forfattar, manglar i produksjon av nye forklaringar, og med ufullstendig bruk av norrøne skriftteikn. Det generelle prinsippet om avskrift, referat og omsetjing i tidlegare fasar viser det same.

Den raske arbeidsmåten ser vi òg i litteraturlista. I tillegg til dei sakna som er nemnde ovanfor, finn vi «Hornby, Rikard. *Danske Person navne*. Gads fagleksikon (G.E.C. Gads forlag 1998)». På tittelbladet og på ryggen av Hornbys bok står det derimot «Danske Personnavne», og på tittelbladet «1978» som utgjevingsår.

Ei anna oppføring er:

«Jónsson, Finnur *Oversig over det norsk (-islandske) navneforråd for år 900*. (Aarbøger for nordiske oldskrift-selskab. Det kongelige nordiske oldskrift-selskab 1926)».

Det skal vere:

«Jónsson, Finnur *Oversigt over det norsk(-islandske) navneforråd för o. år 900*. (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. Det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab. Kjøbenhavn 1926)».

Olav Vekas bok heiter i litteraturlista «Namnboka», det same som i Sivertsens *Fornavn – Norsk navneleksikon*. Det skal vere «Namneboka».

Ei stort og nyttig utval

Positivt kan det seiast at *Norrøn navnebok* har eit stort og nyttig namneutval, og at ho har lettlesne forklaringar. Dette gjer boka til eit godt hjelpemiddel for foreldre som vil gje barn namn med gammalt norsk opphav. Slik er det òg med Olav Vekas *Namneboka*, som ganske langt dekkjer det same nordiske namnetilfanget og ganske like forklaringar.

Med slik målgruppe og i hovudsak reproduisert innhald oppfyller ikkje *Norrøn navnebok* vitskaplege krav, noko som heller ikkje er meint frå forfattaren si side. Utgjeving av namneleksika utarbeidd etter slike prinsipp for samanstilling oppfyller klart behov, men gjer marknaden og finansieringa vanskeleg for nameleksika som krev større arbeidsinnsats og vil koste meir å utarbeide.

Ivar Utne

Kåre Hoel, *Bustadnavn i Østfold 9*. Varteig. Utgitt av Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo, ved Tom Schmidt. Oslo: Novus Forlag. 2010. 202 s., 1 faksimil och 1 karta på eftersättsblad, 1 lös karta. ISBN 978-82-7099-572-1.

Bustadnavn i Østfold (BØ) är en reviderad och starkt utvidgad version av Oluf Ryghs *Norske Gaardnavne* (NG). Det här aktuella bandet av BØ, som behandlar bebyggelsenamnen i Varteig, har nyligen utkommit. I Kåre Hoels (och utgivarnas) bearbetning upptas långt fler namn än dem som redovisas i NG. För Varteigs del innebär det att medan NG 1 (s. 280–287) behandlar cirka 75 namn – en del av dem dessutom mycket kortfattat – dryftar BØ 9 inte mindre än 380 namn, förutom en hel del «daglignavn». De yngre ortnamnen synliggörs på ett utmärkt sätt i den nya utgåvan. Dessutom är behandlingen av de enskilda namnen långt mer utförlig i BØ än i NG.

När Kåre Hoel avled 1989 efterlämnade han ett mycket omfattande manuskript, omfattande hela 7 789 A5 sidor, vilket man beslöt att utge. Viss bearbetning erfordrades emellertid. Sedan 1994 har hela nio band utgivits på basis av detta manuskript, där volym 1, 3, 5, 7 och 9 utgivits av Tom Schmidt, de övriga av Margit Harsson. Dessa båda utgivare har lagt till många egna resonemang i framställningen.

Varje namnartikel är ordnad på det sättet att sedan uppslagsform med gårds- och eventuellt bruksnummer lämnats, återges uttal och äldre skrivformer med källhänvisningar. Även likalydande namn omnämns och gårdsstatus anges. Därefter följer härledning såsom denna ser ut i NG, i petit, följd av Kåre Hoels kommentarer försiktigt redigerade och dessutom, mestadels, kommentarer också från utgivarens sida, vilka senare sätts innanför vertikala streck, alltså ||. Det finns således, kan man säga, olika lager i texten.

Detta sistnämnda kan faktiskt i vissa fall bli lite problematiskt, inte minst som de vertikala streck som inramar utgivarens egna bidrag inte är särskilt väl utmejslade symboler (kanske kunde rentav en tydligare symbol övervägas även om det måhända kan kännas väl sent i utgivningen). Redovisningen av bygdenamnet *Varteig* inleds, för att ta ett exempel, med en formredovisning, därefter följer en utgivarkommentar som dessutom i just detta fall inramar Oluf Ryghs härledning i NG (1, s. 280). Först därefter kommer Kåre Hoel till orda i ett stycke om fem rader där eventuella paralleller till bestämningsleden redovisas, detta stycke följs sedan av en ny utgivartext, och på det sättet interfolieras Hoels text med utgivarens ett antal gånger i namnartikeln. Man måste som läsare vara noggrann för att veta vem det är som egentligen «talar» i de olika avsnitten – fördelen kan å andra sidan vara att man får ett slags dialog där utgivaren kommenterar och fördjupar Hoels härledning, vilken i sin tur förhåller sig till den tolkning som finns i NG.

Just beträffande *Varteig* får man tidigt i artikeln veta var resonemangen beträffande bygdenamnet kommer att landa, då det redan på s. 18 heter så här: «Utgiveren knytter underveis noen kommentarer til Hoels drøftinger og forsøker avslutningsvis å begrunne at forleddet mest sannsynlig kan knyttes til et forholdsvis utbredt vestsvensk ord *vara* f, 'utmark', som også finnes i en rekke navn i Danmark og på tidligere dansk område i Sør-Sverige». Lite längre fram får man veta den sakliga grunden till en namngivning i den riktningen: med *vara* åsyftas «det kuperte terrenget i *Varteig*» (s. 21). (Huvudleden är en motsvarighet till fornspråkligt *teigr* m. '(avgrenset) større eller mindre jordstykke'.)

Bland parallella namn innehållande *vara* nämns bl.a. *Grovare*, *Sävare* och *Vara* men också ett namn som *Varuträsk*. Med detta sista namn lämnar man det västsvenska området för det nordsvenska. Jag vill gärna framhålla att man vid analysen av denna namngrupp även bör hålla möjligheten öppen att betydelsemässigt anknyta till det appellativ som svarar till norska *vor*, varom se t.ex. Nils

Lid i *Liber Saecularis in honorem J. Qvigstadii D. IV Aprilis A.D. MCMLIII* (*Studia Septentrionalia* ed. Nils Lid 5), vol. 2, s. 115 ff. I framställningen i BØ 9 hade möjligen utgivaren kunna ta ett bredare grepp om de hithörande namnen, å andra sidan skulle en sådan semantisk utredning lätt kunna föra alltför långt. Här finns hur som helst uppslag för fortsatt forskning.

En hel del iakttagelser kan i övrigt göras vid läsningen av detta band av BØ. Vissa korrigeringar av Rygh görs helt givet, som (s. 25) beträffande ett **Sóllaus(u)-nes* bakom ett *Sulesnes*, som av sakskäl synes kunna avvisas – gården ligger nämligen öppet och fritt. På sådana överväganden finns flera exempel i volymen.

Härledningen av namnet *Basken* (s. 31 f.) i anslutning till ett verb i betydelsen ‘plaske, slå i vannet, velte og rulle seg; ståke, bråke, være urolig’ har mycket som talar för sig – «vannet ‘basker’ inn mot land eller forbi landet» (s. 32), sägs det avslutningsvis. Vid härledningen av *Gapastad* (s. 115 ff.) visas att inskrifningar, «gap», i landskapet troligen kunde vara namngrundande. Exempel på ställningstaganden som de sistnämnda är legio i BØ 9, och motiveras inte sällan just utifrån sakförhållanden. På sina ställen hade fotografier ytterligare kunnat förstärka resonemangen, på samma sätt som i de senare banden i serierna Sveriges ortnamn och Skånes ortnamn.

En hel del yngre namn finns som sagt också i volymen; även vid behandlingen av dessa är framställningen ofta rätt så bred. Till denna grupp hör ett uppkallelse-namn som exempelvis *Jeriko* (s. 40, s. 97), vilket till en början uppfattats som ett «klengenavn», men också imperativnamnet *Rykkinn* (s. 47 f.), som har motsvarigheter inte bara i övriga Norden utan också på kontinenten, och *Stikkimellom* (s. 60) som troligen «sikter [...] til beliggenhet ved en snarvei der en ‘stikker imellom’ to andre steder» (ibid.).

Det finns emellertid även enskildheter där man vid läsningen av BØ 9 kan haka sig fast och önskar få veta mer. Ibland blir, trots goda försök att finna en härledning, namnet inte slutgiltigt förklarat. Det gäller t.ex. det dunkla *Mortaua* (s. 63 ff.) som nog kan innehålla en huvudled *hagi* m. ‘hage, inngjerdet jordstykke; beitemark’ men där bestämningsleden är högst problematisk. Med en anknytning till en motsvarighet till det fvn. tillnamnet *Murti* föreligger som jag ser det ljudmässiga problem, och ett samband med mansnamnet *Morten* (< *Marteinn*) «blir vel også tvilsom» (s. 65). Om förhållandet att det finns en *Morten* i en granngård till *Mortaua* äger något som helst bevisvärde i sammanhanget är dessutom tveksamt.

Vid något tillfälle såsom i samband med *Snoppestad* (s. 65 ff.) räknas en rad olika ord upp som skulle kunna sättas i förbindelse med namnet – *snope* v. ‘sitte og henge’, *snope* v. ‘lure seg til; snylte; snike, rapse’ och *snop(en)* adj. ‘flau, slokøret’, – men det är oklart hur namnet i så fall skall förstås. Utgivaren säger, helt riktigt, att «[i]ngen av de ordene Hoel her nevner, synes umiddelbart å kunne

knytttes til et bostedsindikerende etterledd som *stad*» (s. 66), men kanskje kan orden istället – som utgivaren också framhåller – ligga bakom ett nedsättande personbinamn som *Snop(en)*.

Vid diskussionen rörande *Bjørneklemma* (s. 97) borde, som jag ser det, ha beaktats att härtill svarande namn inte bara finns i Norge (vilket nämns) utan också återfinns på svenskt område. OGB 10, s. 118 nämner sålunda tre *Bjørneklämman* i Hjærtums socken i Inlands Torpe härad: «i den förstnämnda '*klämman*' säges en *björn* ha blivit skjuten, i den sistnämnda säges en *björn* och en oxen han mötts, vilket slutade med bägges död». Ett *Bjørneklämman* finns dessutom i Ryrs socken i Väne härad enligt uppteckningar vid Namnarkivet (SOFI): «[b]jörn har väl förr haft sin väg där – '*klämman*' = instängt område, berg på flera sidor». Kanske indikerar omständigheten att namnet *Bjørneklämman* (motsv.) dyker upp på flera ställen oberoende av varandra att ett appellativ ligger till grund för namnbildningarna – måhända kan det, som antyds i volymen (s. 97), då vara fråga om ett fångstredskap av något slag. Man erinrar sig här avsnittet om *Lämmemossen* och *Båasane* i Jöran Sahlgrens uppsats «Forna tiders jakt och djurfångst belysta i ortnamnen», i författarens *Valda ortnamnsstudier* (Opuscula Toponymica Selecta), 1964, s. 152 ff. (= *Namn och bygd* 8, 1920, s. 147 ff.). Här finns uppslag att arbeta vidare med.

I samband med behandlingen av *Sekkeland* (s. 104 f.) hade utgivaren gärna explicit kunnat hänvisa till Jan Paul Strids studie «Segeräng och andra ortnamn på *Sege-*, *Segel-*» i Ortnamnsällskapet i Uppsala årsskrift 1982, s. 53 ff., där ett belysande ord- och namnmaterial diskuteras. Också i övrigt kan man nog här och var sakna någon relevant hänvisning till den nordiska diskussionen, men som helhet är BØ 9 ett arbete som väl relaterar sig till resonemang i den omfattande namnlitteraturen.

Detta band av BØ avslutas med att även en del namn på försvunna gårdar och «bygde- och grendenavn» dras fram och diskuteras, av vilka det intressantaste är **Læjandi*, vilket dock till övervägande del synes ha legat i Tune och av den anledningen redan behandlats i BØ 7, s. 328 f. Topografiska element redovisas (s. 141 ff.) kort och instruktivt, därefter en litteratur- och källförteckning liksom förkortningar och ljudskrift, och till sist följer register, både namn- och ordregister.

Utförligheten i framställningen liksom ambitionerna att väga olika tolkningsalternativ mot varandra och den konkreta lokalkännedomen utifrån vilken hela tiden tolkningarna diskuteras och ofta kan styrkas, karakteriserar som helhet BØ och gör detta till ett användbart och mycket läsvärt ortnamnsarbete. Man får hoppas att utgivarna fortsätter på den här inslagna vägen och att den höga utgivningstakten dessutom kan hållas. Inte minst den påtagligt målmedvetna utgivningen imponerar, och manar till efterföljd.

Lars-Erik Edlund

Tilsend litteratur

- Bondevik, Jarle og Johannessen, Ole-Jørgen (red.) 2008: *Nes om namn. Heidersskrift til Oddvar Nes på 70-årsdagen 27. desember 2008*. Bergen: Norsk bokreidingslag.
- Coleman, Nancy og Veka, Olav 2010: *A Handbook of Scandinavian Names*. Madison og London: The University of Wisconsin Press.
- Frändén, Märnit 2010: «Att blotta vem jag är». *Släktnamnskick och släktnamnsbyten hos samer i Sverige 1920–2009*. Namn och samhälle 23. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Hoel, Kåre 2007: *Bustadnamn i Østfold. 7. Time*. [Utgitt ved Tom Schmidt]. Oslo: Novus forlag.
- Hoel, Kåre 2008: *Bustadnamn i Østfold. 8. Idd*. [Utgitt ved Margit Harsson]. Oslo: Novus forlag.
- Hoel, Kåre 2010: *Bustadnamn i Østfold. 9. Varteig*. [Utgitt ved Tom Schmidt]. Oslo: Novus forlag.
- Maal og Minne* 2009 hefte 2; 2010 hefte 1. Oslo, s. 129–252; 1–128.
- Nytt om namn. Meldingsblad for Norsk namnelag* 48; 49; 50; 51. 2008: 2009: 2010. 82; 74; 132; 56.
- Revista Italiana di Onomastica* 15:2, s. 423–838. Roma 2009.
- Sivertsen, Birger 2009: *Norrøn navnebok*. Oslo: Andresen & Butenschön.
- Studia anthroponymica Scandinavica* 28. Uppsala [2010]. 178.

Medarbeidarar i årgang 27

- Edlund, Lars-Erik, f. 1953. Fil.kand. 1976 (Umeå), fil.dr. 1985 (Umeå). Professor, Umeå universitet. Adr.: Smedsgatan 2, SE-903 22 Umeå, Sverige
- Furnes, Steinar, f. 1981. Master i nordisk 2008 (Bergen). Lektor. Adr.: Hjelle, 6770 Nordfjordeid.
- Hagland, Jan Ragnar, f. 1943. Cand.philol. 1969 (Bergen), dr.philos. 1985 (Trondheim). Professor, Noregs teknisk-naturvitenskaplege universitet. Adr.: Hans Hagerups gt. 10, 7012 Trondheim.
- Haslum, Vidar, f. 1958. Cand.philol. 1996 (Bergen), dr.art. 2003 (Bergen). Førsteamanuensis, Universitetet i Stavanger. Adr.: Revheimsberget 5, 4046 Hafrsfjord.
- Jørgensen, Bent, f. 1944. Mag.art. 1970 (København), dr.phil. 1977 (København). Professor, Københavns universitet. Adr.: Tagensvej 15, DK-2200 København N, Danmark.
- Jørgensen, Jon Gunnar, f. 1953. Cand.philol. 1983 (Oslo), dr.philos. 2000 (Oslo). Professor, Universitetet i Oslo. Adr.: Rasmusbakken 15, 0962 Oslo.
- Nes, Oddvar, f. 1938. Mag.art. 1968 (Bergen). Professor emeritus, Universitetet i Bergen. Adr.: Storevardsbrekka 31, 5305 Florvåg.
- Stemshaug, Ola, f. 1936. Cand.philol. 1965 (Oslo). Førsteamanuensis, Noregs teknisk-naturvitenskaplege universitet. Adr. Tidemannsgt. 36 B, 7030 Trondheim.
- Strandberg, Svante, f. 1942. Fil.kand. 1966 (Uppsala), fil.dr. 1991 (Uppsala). Professor emeritus, Uppsala universitet. Adr.: Damastvägen 2, SE-757 57, Uppsala, Sverige.
- Særheim, Inge, f. 1949. Cand.philol. 1979 (Bergen), dr.philos. 2000 (Bergen). Professor, Universitetet i Stavanger. Adr.: Liljevegen 1, 4352 Kleppe.
- Utne, Ivar, f. 1954. Cand.philol. 1980 (Oslo). Amanuensis, Universitetet i Bergen. Adr.: Grønnevollen 16, 5016 Bergen.
- Vevle, Odd, f. 1944. Cand.real. 1971 (Bergen). Førsteamanuensis, Høgskolen i Telemark (Bø). Adr.: Kyrkjevegen 131, 3800 Bø i Telemark.
- Vikstrand, Per, f. 1962. Fil.kand. 1990 (Uppsala), fil.dr. 2002 (Uppsala). Første forskningsarkivarie (docent), Språk- og folkminnesinstituttet (Uppsala). Adr.: Stabby allé 9A, SE-752 29, Uppsala, Sverige.

Manuskript til Namn og Nemne

Redaksjonen vil helst ha manus på diskett eller som vedlegg til e-post, eventuelt maskinskrive med dobbel lineavstand og brei venstre marg. Papirformatet bør vere A4. Mindre tillegg kan skrivast mellom linene (ikkje i margen). Lengre tillegg eller rettingar skal skrivast på eigne A4-ark. Ved retting i manus skal ikkje korrekturteikn nyttast.

Artiklar på skandinaviske språk skal ha eit samandrag på engelsk eller tysk. Samandraget skal kort gje innsyn i dei viktigaste momenta i artikkelen.

Sitat som er lengre enn tre maskinskrivne liner, skal skiljast frå teksten ved innrykking.

Fotnotar (merknader) bør brukast så lite som råd; dei bør oftast takast inn i teksten. Eventuelle fotnotar skal samlast i slutten av artikkelen. Nummertilvisingane i teksten skal ikkje ha parentes kring seg, og dei skal plasserast etter skiljeteikn.

Litteraturlitvisingane skal om mogleg gjerast ved forfattarnamn og utgjevingsår. Døme: ... (Indrebø 1924:98), eller: Gustav Indrebø (1924:98) meiner ... , eller: Som opplyst i Indrebø 1924:98, ... Arbeid som er fotografisk oppattprenta skal siterast etter originalutgava (av forskingshistoriske grunnar), altså ikkje Olsen, M. 1978. Torp, A. 1963, Aasen, I. 1918 eller 1977. Allment kjende tidsskrift bør ha forkorta titlar (t.d. ANF, APHS, MM, NoB, SvLm); det same kan gjelde kjende seriar (t.d. DS [Danmarks Stednavne], NG [Norske Gaardnavne], men då med tilvising til forfattar eller utgjevar. Undertitlar og serieopplýsingar trengst til vanleg ikkje.

Døme:

Andersson, T. 1983: Personnamn. Till begreppets avgränsning. NORNA-rapporter 23. 9–23.

Hovda, P. 1966: Norske elvenamn. Oslo–Bergen.

[Hovda, P.] 1978: Frå hav til hei. Oslo–Bergen–Tromsø.

Indrebø, G. (red.) 1920: Sverris Saga etter Cod. AM 327 4°. Kristiania: Den Norske Historiske Kildeskriftkommission.

Indrebø, G. 1921: Stadnamni i ei fjellbygd. MM 1921.113–210.

Indrebø, G. 1924: Norske Innsjønamn. I. Oslo.

Indrebø, G. 1936a: Hordaland–Hordafylke. Bidrag till nordisk filologi tillägnade Emil Olson den 9 juni 1936. 72–77. Lund–Köpenhamn.

Indrebø, G. 1936b: Nokre fjellnamn i Sogn. MM 1936.36–75.

Indrebø, G. 1938: Þinghá. NoB 25.1–17.

Olsen, M. 1926: Ættegård og helligdom. Oslo.

NG: Sjø Rygh, O.

Rygh, O. 1905; 1909; 1910: Norske Gaardnavne. 16; 5; 11. Kristiania.

Sigmundson, Svavar, 2002: Nafngiftir útlendra sjómanna á íslenskum stöðum. I: Johansen, A.

m.fl. (red.) 2002: Eivindarmál. Heiðursrit til Eivind Weyhe á seksti ára degi hansara 25. apríl 2002. 353–359. Tórshavn.

Torp, A. 1919: Nynorsk etymologisk ordbok. Kristiania.

Aasen, I. 1873: Norsk Ordbog. [2.] Udg. Christiania.